IANCU GABRIEL

REZISTENȚĂ DUHOVNICEASCĂ ÎN TEMNIȚELE COMUNISTE

BUCUREȘTI 2020

Iancu Gabriel

"...memoria istorică anunță lupta crâncenă a eternității cu timpul, iar filosofia istorică face întotdeauna dovada măreților victorii ale eternității asupra timpului și pieritorului."

Nicolai Berdiaev

REZISTENȚĂ DUHOVNICEASCĂ ÎN TEMNIȚELE COMUNISTE

București 2020

Foto Coperta 1: Închisoarea Râmnicu Sărat
Sursa: http://www.memorialulramnicusarat.ro/

Reproducerea sau copierea fragmentelor din carte sunt permise cu menționarea sursei.

Pentru comenzi, tel. 0723223869

CUPRINS

INTRODUCERE.....p.6

Cap. I Individualitate în spaţiul concentraţionar.....p.19
I.1. Eul individual şi eul social p.19
I.2. Psihologia torţionarului.....p.36
I.3.Psihologia victimei. Introspecţia.
Rezistenţa la Gulag. Păstrarea conştiinţei de sine.....p.52
Cap. II Grupul şi dinamica lui în
spaţiul concentraţionar.....p.107
II.1 Definirea şi formarea grupurilor.....p.107
II.2 Influenţele sociale. Conformismul.
Complianţa. Obedienţa.....p.115
II.3 Studiu de caz. Experimentul Piteşti.....p.141
II. 4 Deportaţii.....p.170
Cap. III Elemente privind reprezentările sociale.
Memoria socială.....p.192
Concluzii.....p.219.

Bibliografie

INTRODUCERE

Despre suferinţele cumplite îndurate de români în temniţele comuniste nu s-a scris suficient şi nu se poate scrie nicodată prea mult.

Lucrarea de faţă îşi propune să cerceteze psihologia umană în funcţie de influenţele şi condiţionările sociale, şi anume cele ale spaţiului concentraţionar românesc. Mai exact, modul cum regimul de detenţie comunist dorea să distrugă interiorul omului, să-i destructureze valorile sufleteşti ale credinţei în Dumnezeu, ale dragostei de semeni şi de ţară, şi cum mulţi deţinuţi au reuşit să reziste acestor acţiuni demolatoare care erau dirijate politic şi programate de conducerea Partidului Comunist Român sub conducerea Moscovei.

Fenomenul rezistenţei duhovniceşti în temniţele comuniste, după cum afirmă unul dintre supravieţuitorii experimentului Piteşti, medicul psihiatru Nicu Ioniţă, *"este de cea mai mare importanţă şi merită o atenţie deosebită. Un studiu făcut cu rigoare ştiinţifică şi cu detaşare, va putea elucida procesul de destrămare*

psihică obținut prin teroare și va ridica o nouă problemă: regândirea omului."[1]

Totodată, tema tratată în această lucrare, prin dimensiunea ei analitică, își dorește să intervină în câmpul social favorizând întoarcerea în timp prin rememorarea unor amintiri sau trăiri mai vechi, prin care căpătăm accesul la universul interior al deținuților și putem identifica pilonii rezistenței duhovnicești pe care aceștia au manifestat-o împotriva torționarilor regimului ateist, știut fiind că amintirile și trăirile trecutului sunt componente esențiale ale identității noastre și ne dau acces la devenire.

Metoda de lucru în realizarea acestei lucrări este aplicarea studiilor de psihosociologie și psihologie socială la literatura memorialistică și a mărturiilor supraviețuitorilor Gulagului românesc, si prin aceasta să arăt cum evoluează psihologia individuală și colectivă, care sunt tiparele psihosociale generate de regimul de detenție, deportare și muncă forțată, și care este dinamica

[1] Nicu Ioniță- *Pitești, agonia unei zile*, în Rusan Romulus (ed.)- *Analele Sighet nr.10, anii 1949-1950, Mecanismele terorii,* Fundația Academia Civică, București, 1999, p.592

grupurilor în acest mediu social sau cum se modifică relațiile interumane în aceste condiții.

Acest demers este destul de temerar din două motive:

În primul rând, în condițiile în care psihosociologia cunoaște o dezvoltare fără precedent în ultimele decenii, iar aria sa de lucru este din ce în ce mai vastă. Este unanim recunoscut de către psihologii sociali că psihologia socială este o disciplină ce sondează omul aflat în contextual său social, în interacțiunile generate de situațiile concrete de viață, dar este tot atât de adevărat că psihosociologia a evoluat de la studiul grupurilor și a dinamicii acestora, la articularea între conduite în viața publică atât a grupurilor și organizațiilor, cât și la analiza manifestării actorilor sociali. În acest sens, psihosociologul analizează și conceptualizează interacțiunile interpersonale în câmpul social, precum și consecințele acestora, cum ar fi reprezentările sociale, credințele dogmatice, modurile de alienare, etc. Astfel, abordarea cuplului individ-societate nu se mai face separat, ci în contextul confruntării credințelor și valorilor, al reglărilor sociale.

Potrivit lui Adrian Neculau, interacțiunea subiectului (individual sau colectiv) cu obiectul, fie el social sau nu, real sau imaginar, determină trei nivele de analiză: subiectul individual (Ego), subiectul social (Alter) și obiectul, care poate fi fizic, social, real sau imaginar.[2] Adică eul individual interacționează cu ceilalți membri ai societății, dar și cu împrejurări și situații concrete de viață, cu instituții, ideologii sau regimuri politice.

În acest sens, scopul psihologiei sociale este de a analiza cum credințele, valorile umane și reprezentările sociale structurate pe ele determină tensiuni și conflicte în interacțiunea lor și cum ele reglează interacțiunile sociale. Unul din cele mai intense conflicte sociale între subiect, individual sau colectiv și obiect (regimul torționar al Gulagului comunist) s-a desfășurat în spațiul temnițelor comuniste, al lagărelor de muncă forțată și al satelor unde deportații își aveau domiciliu obligatoriu și erau nevoiți să supraviețuiască în condiții atroce.

---

[2] Adrian Neculau- *Psihologie socială. Aspecte contemporane*, Ed. Polirom, Iași, 1996, p.17

Psihologia socială este situată la graniţa dintre psihologie şi sociologie şi, conform lui Serge Moscovici, câmpul de lucru al psihosociologiei nu este doar individul sau grupul uman, ci dinamica conflictuală dintre individ şi societate, depăşindu-se astfel orientarea clasică spre individ a lui Floyd Allport şi Gordon Allport şi adoptând teoria agregatului a lui Kurt Lewin.[3] Astfel, câmpul de investigaţie al studiilor psihosociale merge chiar mai departe şi depăşeşte sfera de interes generată de individ sau grup şi studiază conflictul dintre individ şi societate, conflict care presupune şi pacificarea, dar şi schimbarea unor situaţii critice prin acţiune asupra câmpului social, prin formula lui Lewin –"cercetare-acţiune".[4]

Chiar dacă specialiştii fac unele delimitări sau diferenţieri între noţiunea de *psihosociologie* şi cea de *psihologie socială*, Petru Iluţ consideră că suprapunerile sunt substanţiale[5], unele dicţionare redându-le ca

---

[3] Serge Moscovici, Ivana Markova- *Psihologia socială modernă*, Ed. Polirom, Iaşi, 2011, p.58

[4] Adrian Neculau- *Psihologie socială. Aspecte contemporane*, Ed. Polirom, Iaşi, 1996, p.18

[5] Petru Iluţ- *Psihologie socială şi sociopsihologie. Teme recurente şi noi viziuni*, Ed. Polirom, Iaşi, 2009,p. 49

sinonime, apărând și termenul de *sociopsihologie*. Prin urmare, lucrarea de față nu va ține cont de delimitările termenilor prezentați și-i va utiliza nediferențiat.

Având în vedere aceste abordări teoretice, tema de față pornește de la premisele acceptate științific că, pe de o parte, colectivitățile umane sunt produse ale activităților individuale, omul fiind subiect activ care contribuie la viața socială și, pe de altă parte, că nimic din ceea ce există în societate nu se poate să nu aibă corespondențe și implicații psihologice.

Dorim să abordăm modul în care stimulii sociali ai regimului de detenție influențează experiența și conduita indivizilor, precum și interacțiunile umane și felul cum gândirea, sentimentele și comportamentul sunt influențate de prezența reală sau imaginară a altor actori sociali, aparținători ai temnițelor comuniste, lagărelor de muncă forțată și coloniilor de deportați cu domiciliu obligatoriu. Și în acest domeniu al psihologiei grupurilor și a influenței sociale avem două tendințe majore de cercetare, potrivit lui S. Moscovici[6]. Una bazată pe

[6] Serge Moscovici-*Influență socială și schimbare socială*, Ed. Polirom, Iași, 2011, p. 20

psihologia majorității și a structurii de putere care o reprezintă, descrisă ca generatoare de control social asupra indivizilor și uniformizare colectivă, iar alta care pune în centru **psihologia minorităților** ca surse de inovație socială. Voi aborda ambele curente de gândire, urmărind cu preponderență linia de gândire psihosocială care se încadrează cel mai bine temei de față.

Lucrarea urmărește studiul influenței detenției asupra particularităților psihice ale omului ca ființă socială, dar și ale comportamentului în cadrul grupului de referință și al colectivului.

Cercetarea are în vedere atât analiza **nivelului intraindividual** – adică analiza mecanismelor proprii de organizare a informației și a proceselor intrapsihice, cogniția în izolare și singurătate, prin care oamenii își reglează și își evaluează ambianța socială, răspunzând la stimulii sociali, cât și la **nivelul interindividual** și situațional – care urmărește procesele interindividuale determinate de relațiile sociale așa cum au ele loc în grupul aflat în regimul concentraționar, ceea ce determină imitația, conformarea, inovația, conflictele intergrupuri și reprezentările sociale.

De asemenea, este avut în vedere pentru studiu nivelul socio-poziţional presupus de relaţiile de putere şi statut – care se focalizează pe poziţia ocupată de individ în grup şi colectiv şi nivelul ideologic/al convingerilor sociale - al reprezentărilor sociale, al normelor produse de societate şi grupuri, pe care individul le poartă cu el şi le manifestă într-o situaţie anume.

În al doilea rând, întreprinderea acestei lucrări este dificilă datorită puţinului material bibliografic legat de psihosociologia Gulagului, literatura de specialitate privind spaţiul concentraţionar românesc fiind limitată în marea ei parte la memorialistică şi mai puţin la analize sau studii psihologice. O parte din mărturisirile despre experienţa Gulagului a fost scrisă înainte de 1989, în străinătate, cele mai cunoscute dintre acestea fiind cele ale lui Dumitru Bacu apărută la Madrid, despre experimentul Piteşti, Richard Wurmbrand- *Cu Dumnezeu în subterană* apărut la Londra, Paul Goma despre Gherla, scrisă la Paris, Nicole Valery cu *Benit sois tu prison*, tot la Paris, sau lucrări apărute în Germania, ale lui Aurel State-*Drumul crucii*, la Freiburg şi Ion Pantazi-*Am trecut prin iad*, apărută la Munchen, fie au fost scrise în România, dar

ascunse de privirile Securității, literatură numită și "de sertar", scrisă cu caracter didactic, educativ, pentru generațiile care vor veni.

După 1989 putem vorbi despre un avânt al literaturii de detenție, însă interesul pentru acest segment literar, acela al confesiunilor, al redării spațiului public a unor segmente de viață trăită în condițiile extreme ale Gulagului românesc, s-a limitat în cea mai mare parte la aspectul său pur literar, pe care cercetătorii au încercat să-l încadreze într-un anume gen, vorbind despre "literatură de frontieră", "paraliteratură" sau "literatură secundă".

Pe lângă numărul destul de bogat al cărților despre universul concentrațional, o încercare valoroasă de centralizare și receptare a literaturii de detenție și plasarea ei într-o terminologie specifică genului o realizează Maria Hulber în lucrarea sa *Memorialistica detențiilor postbelice românești,* unde, pe lângă inventarierea lucrărilor memorialistice ale detenției, propune un excurs în lumea acestor valoroase producții literare, dar mai mult din punctul de vedere al criticului literar. Printre exegeții memorialisticii evocați de autoare se numără astfel nume de marcă ale literaturii și criticii literare precum Eugen

Simion, Dan C. Mihăilescu, Mihai Rădulescu, Ruxandra Cesereanu, Mircea Anghelescu, Monica Lovinescu sau Ion Pop.

Ruxandra Cesereanu, prin *Călătorie spre centrul infernului,* după cum personal mărturisește, încearcă o exorcizare a terorii comuniste din România și din secolul XX, pe care îl numește al ororilor,[7] depășește spațiul criticii literare, fiind preocupată și de aspectele etice ale spațiului concentrațional, nu doar de o abordare estetică (autoarea încearcă și o ierarhizare valorică a acestui gen de literatură), prezentând și aspecte legate de comportamente și mentalități, pe care le consider binevenite și de mare folos pentru realizarea lucrării de față.

Prezenta lucrare este structurată în trei capitole.

Primul capitol, referitor la individ ca actor social, își propune să prezinte construcția eului individual și modul cum aceasta intră în interacțiune cu mediul social determinând eul social, precum și să răspundă la

[7] Ruxandra Cesereanu- *Călătorie spre centrul infernului. Memorialistica și literatura închisorilor și lagărelor comuniste*, Ed. Manu Scris, Pitești, 2018, p.385

întrebările: "Cum regimul concentraționar modifică psihologia individuală?", "Cum un individ încearcă/reușește să își impună vederile asupra altui individ?" și "De ce și cum acceptă/rezistă un individ la presiunile de a-și însuși vederile unui grup sau ale celor care-l reprezintă?". Am inclus aici psihologia torționarului și a victimei.

Al doilea capitol analizează grupurile și dinamica lor, prezentând influențele sociale și controlul social în lumina cercetărilor sociologice aplicate universului concentraționar, căutând să răspund la întrebările "Cum evoluează/se modifică relațiile dintre membrii unui grup în condițiile de teroare existente în lagăre?" și "Cum încearcă un grup să-și impună vederile asupra altui grup și Cum/de ce sunt acceptate aceste vederi de grupul receptor?", aici fiind importantă analiza majorităților și a minorităților și conceptelor de deviață, conformism, complianță și obediență. Spre exemplificare am efectuat un studiu de caz, experimentul Pitești.

Capitolul al treilea tratează reprezentările sociale și memoria socială, în care caut să surprind aspecte privind conștiința colectivă, prejudecățile sociale, modul

cum suferințele deținuților politici sunt percepute în spațiul social și ce impact au avut pentru mentalul colectiv, pentru ca aceste orori să nu se mai poată repeta.

Constatarea făcută în realizarea acestei cercetări este că atât spațiul literaturii de detenție, dar mai ales cercetările sociologice și evoluția psihosociologiei se aseamănă unui munte foarte înalt, cu numeroși versanți, dificil de escaladat, condiții în care prezenta lucrare apare ca fiind cu totul modestă. Ea se constituie într-o încercare de deschidere a unui drum care, cu siguranță, va fi lărgit și făcut mult mai accesibil de cercetări ulterioare ale celor care doresc să sondeze adâncimile sufletului uman aflat în condiții limită.

Chiar dacă, poate, în epoca pe care o traversăm, realitățile detenției comuniste par rămase undeva în siajul istoriei, cercetări de acest gen sunt necesare și utile deoarece trăim într-o vreme în care ideile sunt dirijate și manipulate cu mare ușurință, făcând ca mase mari de oameni să-și schimbe atitudinile și comportamentul cu o viteză altădată de neconceput, ceea ce arată că în interiorul spațiului social există forțe care, așa cum

remarca Serge Moscovici, *"exercită presiuni uriaşe pentru a ne uniformiza gândirea."*[8]

[8] Serge Moscovici- *Influenţa socială şi schimbarea socială*, Ed. Polirom, Iaşi, 2011, p.18

CAP. I INDIVIDUALITATE ÎN SPAȚIUL CONCENTRAȚIONAR

I.1 EUL INDIVIDUAL ȘI EUL SOCIAL.

Psihologii şi sociologii arată că fiecare individ îşi construieşte propriul eu prin relaţiile pe care le are cu eurile celorlalţi actori sociali. Astfel, sinele propriu fiecărui individ conştient de propria individualitate, prin confruntarea şi comparaţia cu reprezentările pe care ceilalţi le au despre el, se edifică împreună cu ceilalţi eu[9]. Psihologia socială clasică[10] defineşte sinele ca fiind un construct social, în care persoana este înţeleasă în contextul social din care face parte, întocmai ca o piesă dintr-un amplu puzzle.

În ultimele decenii, în studiul eului individual, un progres important l-a făcut cognitivismul, sau psihologia

[9] Adrian Neculau- *Personalitatea, o construcţie socială, în Psihologie contemporană*, Ed. Polirom, Iaşi, 1996, p.157

[10] Salomea Popoviciu- *Psihologie socială, O abordare contextuală a individului ca actor social,* Emanuel University Press, Oradea 2013, p.249

cognitivă,[11] care structurează eul în jurul **conceptului de sine (self-concept),** care reprezintă componenta cognitivă a sinelui şi cuprinde totalitatea informaţiilor, credinţelor şi atitudinilor unui individ cu privire la propria-i persoană. Acest concept de sine este alcătuit din **scheme ale sinelui (self- schemas),** ca structuri cognitive răspunzătoare de modul cum un individ îşi organizează mental lumea, ipoteza de lucru fiind aceea că omul realizează o construcţie activă despre lumea înconjurătoare.

Nicolae Purcărea, unul din supravieţuitorii regimului de detenţie, exprimă clar şi concis această realitate psihosocială: *"Omul este un produs al spaţiului şi al timpului în care s-a născut, a trăit, a dat roade şi apoi s-a dus. Altfel spus, este un fruct al tiparului natal, al "matricei stilistice" în care a trăit, după cum spune Blaga."*[12]

În raport cu lumea înconjurătoare, conceptul de sine apare ca un tot al cunoştinţelor despre propriul eu

---

[11] Ştefan Bocu- *Eu-l în cogniţia socială, în Psihologie socială. Aspecte contemporane*, Ed. Polirom, Iaşi, 1996, coord. Adrian Neculau, p.138

[12] Nicolae Purcărea- *Urlă haita...,* Fundaţia Sfinţii închisorilor, 2012, p.16

care sunt utilizate pentru a identifica şi interpreta stimuli semnificativi pentru individ. Informaţia astfel procesată va conţine date despre eu şi va fi activată în situaţii sociale care presupun informaţii ce implică propria persoană. Repetarea acestor situaţii sociale va duce la organizarea şi stabilizarea informaţiei, rezultând o subschemă în interiorul sistemului cognitiv al persoanei. Cognitivismul pune în lumină criteriile potrivit cărora stimulii din mediu sunt selectaţi de individ şi caută să explice cum aceşti stimuli sunt stocaţi în memorie şi folosiţi apoi în acţiuni ulterioare.

Schemele sunt responsabile de structurarea informaţiilor în funcţie de clasa de stimuli, stimuli pe care-i selectează şi-i codează, apoi îi actualizează în memorie. În psihologia cognitivă se deosebesc trei categorii de scheme: scheme ale persoanei, care includ şi schemele despre sine, scheme ale rolului şi scheme de evenimente.

Schemele despre sine cuprind aspecte ale comportamentelor care sunt relevante pentru individ şi structurează cunoaşterea de sine pe care acesta o poate folosi în anumite contexte sociale. În măsura în care omul

procesează la nivel mental aceste informații, ele se transformă într-o ierarhie a cunoștințelor despre sine, care se activează apoi în situații sociale relevante pentru individ, individ care se angajează apoi în relații sociale ce reprezintă de fapt comportamente ce corespund cu reprezentarea la nivel intern a informației. Astfel, sistemul de prelucrare a informației duce la stocarea acesteia, urmând ca individul să se folosească de ele, fiind în felul acesta **conștient de sine (self-aware).** Potrivit acestui atribut, individul își organizează mental lumea interioară și o imagine proprie despre lumea înconjurătoare.

S-a constatat că indivizii care și-au format scheme cu care să se descrie pe sine ca având o independență ridicată, sunt capabili să descrie mai multe comportamente care le dovedesc independența, și au capacitatea de rezistență mai mare la stimulii care le infirmă schema de independență[13].

Acest fel de conflict este des întâlnit în regimul de detenție comunist unde torționarii, prin stimulii pe care-i

13 Adrian Neculau A-*Idem*, p.

induceau deținuților-bătaie, tortură, jigniri, asociate cu foame și frig- urmăreau să destructureze aceste **self-schemas,** pentru ca informațiile cu privire la sine ale deținutului să nu mai fie ghidate pentru a susține un concept de sine care să-i permită rezistența la presiunile torționarilor care vizau reeducarea. Este știut că mulți dintre deținuții politici aveau o schemă cognitivă a sinelui caracterizată de un sistem de cunoștințe despre sine și lumea înconjurătoare foarte solid, bazat pe valori ca familia, credința în Dumnezeu, dragostea de țară, respectul valorilor tradiționale cum sunt cinstea, onoarea, demnitatea umană sau un statut intelectual înalt. Toate acestea ofereau deținutului puterea să reziste acțiunilor distructive ale regimului de detenție.

Aici apare conflictul între eul individual și eul social. Eul social este definit ca *"un ansamblu organizat de atitudini ale celorlalți și pe care ni le asumăm"*[14]. Dacă eul individual structurat în jurul schemelor despre sine era mai puternic decât eul social structurat în jurul părerilor

[14] Cornelia Rada, Bianca Bogdana Peltea- *Psihologie socială- Dinamica grupurilor,* Ed. Universitară, București, 2014, p.202

emise de ceilalți asupra lui, atunci deținutul reușea să reziste presiunilor.

Astfel, în multe situații, schemele despre sine ale deținuților politici conțineau valori solide care le-au permis rezistența în fața tăvălugului comunist, cum ar fi exemplul lui Virgil Maxim care descrie în mărturia lui *"câteva idei și norme de pedagogie creștină enunțate în Îndreptarul Frăției de Cruce: "...ascultarea, curajul, puterea de împrietenire, exemplul, capacitatea de jertfă, dragostea...făcând din fiecare un prilej de biruință asupra adversarului"*[15]. De asemenea, Cristina Anisescu precizează: "*Cei care au avut noroc de prieteni, au rezistat mai bine la umilință".*[16] Despre acest ajutor neprețuit căpătat de la prietenii și tovarășii de suferință vorbește părintele Iustin Pârvu în una din mărturiile sale: "*Din punct de vedere spiritual, închisoarea a fost un noroc pentru noi. Am găsit adunați la un loc atâția oameni duhovnicești cum nu puteam întâlni în libertate.*

---

[15] Virgil Maxim- *Imn pentru crucea purtată*, Ed. Babel, Bacău, 2012, p.20

[16] Cristina Anisescu- *Comunismul în acting out. Transferul intergenerațional al traumei*, în Arhivele Securității, CNSAS vol.II, Ed. Nemira, București, 2006, p.436

La Aiud, unde am ajuns după proces prin 1949, şi apoi prin alte părţi, i-am cunoscut pe cei arestaţi după 1941, care de acum erau vechi în închisoare. Unii dintre ei ajunseseră la o mare înălţime duhovnicească. Pentru noi, cei arestaţi în 1948 şi mai târziu, aceşti deţinuţi au fost salvatori. Derutaţi de anchetele lungi şi dese din care ieşisem, prin contactul cu ei ne-am limpezit. Ei ne-au făcut să ne dăm seama de sensul creştin al luptei noastre, de faptul că ne aflăm angajaţi pe un front creştin împotriva fiarelor apocaliptice. Ne gândeam şi noi că suferim pentru păcatele noastre, dar prin ei ne-am limpezit, ne-am dat seama că am fost chemaţi de Hristos pe baricade în numele poporului român. Înţelegând aceasta, pentru noi a fost o bucurie că ne aflam în închisoare. De asta spun că ei ne-au salvat, ne-au arătat calea de supravieţuire. Este interesant cum, după 7-8 ani de închisoare, arestaţi de foarte tineri, la 17-18 ani, îşi păstraseră nevinovăţia şi puritatea, trăsăturile lor de copii, de parcă vremea trecută peste ei nu lăsase nici o urmă. Arătau parcă mai tineri decât aceia dintre noi care aveau acum 17-18 ani. Erau foarte luminoşi, foarte vioi, foarte maturi şi foarte înţelepţi. Foarte bogaţi din punct

de vedere spiritual. Erau o lumină pentru noi.(...) Numai simplă prezența lor, comportamentul lor, îi schimba pe deținuți."[17]

Regimul de detenție din închisorile comuniste căuta să distrugă aceste valori. Astfel, demascarea internă de la Pitești, de exemplu, avea ca scop destructurarea acestor scheme și expunerea deținuților rămași fără apărare la reeducarea și mutilarea ideologică. Nicolae Purcărea povestește: *"De altfel, după demascarea exterioară și cea interioară, scopul comuniștilor acesta era, să nimicească elementele care constituiau universul nostru spiritual. Trebuia distrusă încrederea în camarazi și în special în șefi, trebuia distrus mitul legionar, cu virtuțile și valorile lui morale și intelectuale, cu calitățile eroului legionar- curajul, capacitatea de jertfă, dăruirea pentru crezul legionar, credința în Dumnezeu. Toate acestea trebuiau nimicite. Noi eram legați între noi prin principiile Mișcării Legionare, prin dragostea față de*

[17] ***- *Sfântul închisorilor- Mărturii despre Valeriu Gafencu*, adunate și adnotate de monahul Moise, Alba Iulia, 2007, p.50-51

Dumnezeu şi jertfa pentru neam. Dar mai eram legaţi şi printr-o mare şi sfântă frăţietate. Eram legaţi prin momentul prieteniei, acea baie sufletească ce unea sufletele copiilor, apoi ale fraţilor de cruce, care dădea coeziune, formând verigile unui lanţ uman călit în tabere de muncă, în acţiuni, în închisori. Or, această legătură trebuia distrusă, destrămată. Cu asta s-a început acţiunea de reeducare încă din prima zi." [18]

Această distrugere internă prin demascare se producea datorită violenţelor fizice şi psihice, a torturilor, schingiuirilor, mutilărilor care aveau efect traumatic, traumatizarea fiind definită psihologic ca "*un eveniment de o deosebită intensitate din viaţa unui individ, ce depăşeşte posibilităţile de adaptare ale acestuia şi de a răspunde sau reacţiona în mod adecvat*"[19]. Trauma are ca efect psihologic dezorganizarea vieţii psihice şi produce răsturnarea de planuri existenţiale, urmată de o discontinuitate a personalităţii, cu anularea sentimentului

[18] Nicolae Purcărea-*Urlă haita*, Fundaţia Sfinţii închisorilor, Bucureşti, 2012, p. 94-95

[19] Virgil Tiberiu Dragomirescu- *Determinism şi reactivitate umană*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1990, p.296

de coeziune umană..."*trăită ca o abandonare a destinului, ca o apăsare copleşitoare ce sugrumă orice gând, orice imbold de împotrivire.*"[20] De asemenea, teoriile psihanalitice arată că un eveniment traumatic destabilizează ordinea interioară a individului şi produce pierderea certitudinii, dacă această traumă e trăită ca un eveniment arbitrar,[21] care nu are un sens, o logică.

Dr. Nicu Ioniţă, supravieţuitor al experimentului Piteşti, arată că "*Retraumatizările repetate reuşesc să producă un dezechilibru total al funcţiilor psihice, urmat de tulburări grave ale percepţiei, reprezentărilor şi gândirii şi, mai ales, o alterare a conceptului de sine, ceea ce conduce în multe cazuri la o devalorizare a noţiunii de sine, la scăderea stimei de sine, stadiu în care un individ este extrem de vulnerabil pentru că, în lipsa unei mâini întinse, victima, complet neajutorată, preia imaginile alterate despre lume ale făptaşilor, se îndreaptă către ei şi caută ajutorul şi protecţia lor.*

---

[20] Nicu Ioniţă- *Omul nou-mit şi realitate*, în Romulus Rusan (Ed)- Analele Sighet nr.10,anii 1973-1989, Cronica unui sfârşit de sistem, Bucureşti, Fundaţia Academia Civică, 2003, p.482

[21] Cristina Anisescu- *Op.cit*, p.442

Relația victimă făptaș cunoaște o evoluție bizară: victima, încercând să se identifice cu acesta, își însușește vocabularul și comportamentul acestuia, devenind astfel dependent de torționar. Experiența prin care am trecut la Pitești m-a ajutat să înțeleg acest mecanism psihologic de renunțare la propria identitate și adoptare a unei noi identități."[22]

Când însă deținutul avea o ancoră sufletească puternică în crezul său anticomunist, în credința în Dumnezeu sau în convingerea că suferința are un sens, aceste evenimente traumatice erau percepute în consecință (adică nu ca fiind ceva arbitrar) și capacitatea de rezistență a schemelor personale era mult mai mare. *"Puterile fizice ne-au părăsit, este adevărat! Dar nu și cele sufletești! Până vom fi conștienți și luciditatea minții nu ne va părăsi, vom striga...Vei suferi, dar vei învinge! Căci nu sunt vrednice suferințele din veacul acesta de*

[22] Nicu Ioniță- *Experimentul Pitești. Spălarea creierului și reeducarea prin tortură în România comunistă*, Ed. Eikon, București, 2016, p. 67

acum, de a sta alături de Slava Vieții Viitoare (Sfântul Apostol Pavel)"[23]

În această luptă rugăciunea era de cea mai mare importanță. Nichifor Crainic, care declarase greva foamei pentru a fi scos la muncă, a experimentat ajutorul venit prin rugăciune: "*M-au izolat singur într-o camera cu apă de băut. Era sfârșit de aprilie și înfloriseră stânjenei sub fereastră. Au un miros fin și suav, deși floarea albastră, de o formă foarte fragedă, e otrăvitoare. Nu-i vedeam, dar le simțeam parfumul. În fiecare zi și în fiecare ceas mi se schimba gamela cu mâncare pe prag, rămânând în cameră peste noapte. Era o gamelă plină, în vârf cu o bucată mare de carne, cum deținuții n-aveau niciodată. Mă ispiteau diabolic. Foamea din primele trei-patru zile mă ustura în toate măruntaiele, mă ardea, mă frigea. Dacă ai tăria să stai nemișcat în pat, n-o simți atât de violent. În acea imobilitate de coșciug, repetam necontenit, zi și noapte, o rugăciune ascetică de la Muntele Athos, care de altfel nu m-a părăsit nici o clipă în cei cincisprezece ani de martiraj. Foamea a început să*

[23] Virgil Maxim-*Op.cit*, p. 9

dispară. Nu mă mai durea nimic. Deşi nu mă mişcam, simţeam că am un trup aşa de uşor de parcă era imaterial. În a şaptea zi eram într-o stare de euforie spiritual, care mă minuna pe mine însumi. Părea că n-am rămas decât spirit şi aş putea să zbor. În această euforie am făcut două poezii..."[24]

Mulţi au găsit reazemul pentru a rezista, în credinţa în Dumnezeu, iar pe alţii suferinţele i-au condus la această credinţă. "*Deţinuţii au ajuns, în asupriri şi mari cazne, în marile lor trăiri interioare, să înlăture îndoielile şi să capete pas cu pas certitudinea existenţei lui Dumnezeu. În condiţii extreme de distrugere, ei au rezistat zeci şi zeci de ani, deşi toată ştiinţa lumii arată că într-un astfel de regim nu se poate rezista mai mult de un an. Cum au putut rezista atât? Prin puterile lor? Nu! Ci prin ajutorul pe care l-au primit de la Dumnezeu. Prin harul Sfântului Duh. Ei au trăit sub scutul lui Dumnezeu şi au ajuns la convingerea deplină, desăvârşită, că Dumnezeu este. Dar nu numai că El este, ci şi că El ajută,*

---

[24] Nichifor Crainic- *Am cunoscut iadul! Mărturii din închisoare, 1947-1962,* Ed. Floare Albă de Colţ, Bucureşti, 2015, p.72

apără, sprijină pe cei ce-L iubesc. Şi stă de vorbă cu ei, căci L-au adus pe Dumnezeu în inima lor."[25]

Mai mult, nu doar traumatismul în sine, ci şi reamintirea acestuia cu amănuntele lui produce efecte ca: "*angoasa aşteptării altor evenimente traumatizante, retrăirea amintirilor şi a experienţelor afective care se referă la prejudiciul creat*"[26]. Acesta este motivul pentru care torţionarii căutau să menţină vie, prin permanentizare, în conştiinţa deţinuţilor, amintirea traumei, pentru ca aceştia să nu-şi mai revină şi să nu-şi poată actualiza schemele personale şi astfel conştiinţa de sine (**self-awarness**) să fie diminuată până la anulare şi să nu le mai permită rezistenţa la ideologia comunistă. Pentru aceasta nici somnul nu le era îngăduit deţinuţilor. Nicu Ioniţă relatează: "*Somnul, atât cât era, era chinuit şi bântuit de coşmaruri. Ne culcam numai la ordin, întotdeauna după miezul nopţii şi după reguli bine stabilite; întinşi cu faţa în sus şi cu mâinile pe pătură, drept pernă aveam gamela. Orice încercare de a modifica*

---

[25] Nicolae Grebenea- *Amintiri din întuneric*, vol. I, Ed. Blassco, Bucureşti, p.6

[26] Cristina Anisescu- *Idem*, p. 438

poziţia din cauza durerilor musculare şi osoase era amendată pe loc cu o lovitură de ciomag, chiar şi mişcările involuntare din timpul somnului, din cauza coşmarurilor ce le aveam, erau sancţionate tot cu lovitura de ciomag din partea celor ce ne supravegheau somnul.(...) Astfel, cu insultele, înjurăturile, umilinţele, torturile şi schingiuirile din timpul zilei, ziua murea în toiul nopţii prohodită de slujbele de înmormântare pe care eram obligaţi să ni le facem în fiecare seară."[27]

Referitor la teroarea declanşată de amintirea traumei, este sugestivă reacţia unui fost student la Filosofie la Iaşi, care trecuse prin reeducarea de la Piteşti, atunci când a auzit că se organizează o nouă reeducare la Aiud, în decembrie 1961-ianuarie 1962. "*Acesta, când a auzit de reeducare, s-a îngălbenit literalmente la faţă şi timp de vreo trei zile nu a mai scos un cuvânt. După ce s-a mai liniştit, prinzând un moment prielnic, m-a tras într-un colţ şi mi-a spus: "Dacă începe reeducarea şi se reeditează ceea ce s-a întâmplat la Piteşti, eu mă*

---

[27] Nicu Ioniţă- *Piteşti, agonia unei zile*, în Romulus Rusan (Ed.)- *Analele Sighet nr.7, anii 1949-1953, Mecanismele terorii,* Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 1999, p.590

sinucid" Omul era perfect lucid, dar extrem de înspăimântat".[28]

Radu Gyr exprima foarte sugestiv aceeaşi spaimă exercitată de amintiri asupra psihicului traumatizat al deţinutului, în poezia *Rugăciune din celulă:*

„Doamne, păzeşte-mă, Doamne, ai milă.../Sunt ca o scorbură veche-ntr-un tei./În noaptea mea şi-a lăsat Amintirea prăsilă/Toate năpârcile ei.

Nu mai pot s-o îndur, dezmăţata./Iese de peste tot, din pereţi,/ şi-mi zvârle-n culcuş cu lopata/urzici şi cărbuni şi scaieţi./

Doamne, nici pieptul, nici ochii, nici gura/nu vor să-i mai rabde pojarul./Mă zvârcolesc ca pe plită ţiparul,/atât de cumplită-i arsura./

Seacă-mă, Doamne, de-aduceri aminte,/aşa cum seci vara, puhoaiele,/Şi nopţile mele despoaie-le,/cum, toamna, o despoi de veşminte./

---

[28] Demostene Andronescu- *Reeducarea de la Aiud*, Ed. Manuscris, Piteşti 2018, p.59

Fii şi tu, Doamne, o singură dată,/ucigaş şi tâlhar la răscruci,/jefuieşte-mi rădvanul meu cu aprinse năluci/şi strânge-mi trecutul de beregată..."/[29]

Nicolae Purcărea, retrăieşte amintiri dureroase: *„Mai târziu am aflat că plecarea de la Canal avea ca destinaţie Craiova cu popas la Piteşti. Când am fost dat jos din dubă la Piteşti, sângele mi-a îngheţat în vine. Ce groază am trăit! Figura lui Ţurcanu pusese stăpânire pe mine. În trauma psihică în care trăiam, orice mişcare, orice uşă trântită, orice ţipăt mi se părea că sunt ale lui. Un duşman înfipt în sufletul meu, cu puteri malefice. Nu cred că pot scăpa de el în viaţa aceasta."*[30]

Cu toate acestea, ei au reuşit să uite şi să ierte. "*Acum la încheiere repet: am depăşit ura; sunt liniştit aşa cum sunt şi nu urmăresc pe nimeni pentru orice faptă îndreptată împotriva mea; nu doresc răzbunare şi îi iert pe toţi cei ce m-au lovit în timpul guvernării comuniste sau înainte(...) De fapt nu îi iert acum, ci ei au fost iertaţi*

---

[29] Radu Gyr-*Sângele temniţei. Stigmate.* Ed. Lucman, Bucureşti, 2009, p.14

[30] Nicolae Purcărea-*Op. cit.*, p. 116

de mult. Mulțumesc lui Dumnezeu pentru toate. În veci fie El slăvit!"[31]

I.2 PSIHOLOGIA TORȚIONARULUI.

Este știut că anchetatorii, paznicii închisorilor, torționarii și multe dintre cadrele Securității erau selectați în mare parte din categoriile sociale marginale, oameni fără studii, din anumite minorități etnice, dintre cei marginalizați sau nerealizați profesional. La aceasta se adaugă o înzestrare intelectuală care în cele mai multe cazuri era sub minimă la cei mai mulți componenți ai aparatului de represiune. *„Gardienii care îi păzeau pe deținuții politic de la Jilava erau, în mare parte, persoane de etnie romă din satele din jurul închisorii. Săraci și cu o educație precară, pentru aceștia slujba pe care o aveau la Fortul 13 aducea nu numai un nivel mai bun de trai, dar și o îmbunătățire a poziției sociale. Loialitatea față de puterea comunistă era câștigată astfel prin oferirea avantajelor materiale dar și printr-o puternică*

[31] Nicolae Grebenea- *Op. cit.*, vol II, p.191

propagandă care îi convingea de faptul că cei pe care îi păzesc sunt „duşmani ai poporului", deosebit de periculoşi. Acestea sunt unele dintre motivele care explică predispoziţia spre violenţă şi zelul de care gardienii dădeau de multe ori dovadă în relaţiile cu cei din celule. Sadismul unora căpăta uneori aspecte macabre.."[32]

Acest aspect este magistral subliniat şi de Florin Constantin Pavlovici, fost deţinut politic în mai multe închisori comuniste, care descrie cu umor şi geniu literar această condiţie intelectuală mizeră a slujbaşilor regimului şi priveşte retrospectiv evenimentele cu incredibile ironii şi sarcasm şi cu talent de veritabil pamfletar. Astfel, descriindu-l pe locotenentul major Voicu Constantin, cel care-l ancheta şi-l tortura, autorul, un fin intelectual, povesteşte: *„Zile, săptămâni în şir, locotenentul major Constantin Voicu, a depus eforturi impresionante, slujindu-se bărbăteşte de pumn, baston de cauciuc şi picioare, spre a mă convinge că sunt vinovat*

[32] Marcel Petrişor- *Cumplite încercări, Doamne! Din Casimca Jilavei în zarca Aiudului*, în Studiu introductiv de Lucian Vasile, Ed. Manuscris, Piteşti, 2017, p.11

de propagandă antistatală. Eu spuneam una, el scria alta. Literatura pe care o producea bătându-mă, era de slabă calitate, minată de minciuni sfruntate, plină de repetiţii şi formule absurde, aproape delirantă. Refuzam să semnez, se înfuria, mă lua din nou la bătaie, rupea procesul verbal şi se apuca de altul. O perioadă am crezut că am de a face cu un dement. Altfel nu-mi puteam explica apetitul lui pentru violenţă doar pentru că îmi plăcea sau îmi displăcea o anumită carte, un anumit curent artistic, o anumită literatură. Apoi am înţeles că anchetatorul Constantin Voicu şi ceilalţi de teapa lui erau mult mai periculoşi decât nebunii, erau gunoaie organizate ca organ de represiune...Chiar în timp ce scria, vorbele urâte se revărsau în încăpere ca apele unui fluviu ieşit din matcă. Înjurându-mă, Constantin Voicu limita valoarea limbajului la o funcţie strict biologică, mai exact fiziologică, de pură eliminare a unor toxine îndelung suportate...Dezacordurile gramaticale şi expresia scremută mă deranjau la fel de tare ca izbucnirile violente(..).Orgoliul lui, de securist student la Drept, nu tolera altă redactare decât cea deprinsă de el în câmpul muncii(...);orice ar fi făcut, îi ieşea un unic proces verbal.

Își multiplica opera cu răbdare de copist mânăstiresc, nu înainte de a se elibera nervos(...). Pe parcursul acestui lung proces de creație m-a bătut pentru multe lucruri care îmi displăceau, pentru virgule între subiect și predicat, pentru cacofonii(...),pentru numele stâlcite ale scriitorilor mei reacționari, pe care el le scria așa cum le pronunța."[33]

Judecătorul care l-a condamnat este descris de Florin Constantin Pavlovici în aceiași termeni: *"Judecătorul...punea întrebări, lansa observații malițioase, după care dicta grefierului răspunsurile primite, întorcând vorbele pe dos, modificând-le înțelesul, potrivit cu nevoile justiției populare. Acest împărțitor de dreptate era căpitan și se numea Liviu Prună. Creierul lui funcționa după principiul aparatului digestiv al unei păsări de curte, înghițea boabe și producea găinaț(...), deturna sensul unei mărturii și o împingea către opusul ei țintind să transforme un om*

[33] Florin Constantin Pavlovici- *Tortura pe Înțelesul tuturor*, Ed. Eikon, București, 2017, p. 21

cinstit într-un bandit, cu talentul de a face dintr-un enunț simplu și cuminte o monstruozitate gramaticală..."[34]

Nici martorul acuzării nu scapă de verbul acid și necruțător al lui Florin Constantin Pavlovici, care descrie cu geniu această categorie umană din care erau selectați torționarii și din care se desprinde foarte bine sursa psihologiei lor. Astfel, martorul acuzării, Dumitru Ganciu, venise la tribunal voluntar. "*Ganciu depășise bine vârsta studenției, avea peste treizeci de ani, ceea ce s-ar fi potrivit unui student la Heidelberg, Padova ori Salamanca, în plină Renaștere, dar nu unuia la Ziaristica din București. De fapt, ajunsese acolo doar cu câteva clase primare și o școală de doi ani, așa numita Facultate Muncitorească, de inspirație sovietică, înființată pentru clănțăii din fabrici, numai buni să devină propagandiști de partid. În sufletul lui se credea onest: ajunsese informator al Securității, nu șantajat...nu urmărind să urce pe scară social, ci pentru că avea delațiunea în sânge. Trăia în abjecție, cum trăiesc sfinții în asceză.*

[34] *Idem*- p.38

Deşeul acesta uman, plin de energie şi ură, venise la tribunal ca martor al acuzării colegilor săi de an."[35]

Acest statut social era pentru toate aceste categorii umane o sursă majoră de **frustrare.** Frustrarea şi lipsa resurselor intelectuale erau adesea sursă de agresivitate: *"Cu mintea lor de ţărani refuzaţi de sat, fugiţi de la vatră şi primiţi cu braţele deschise de Securitate, gardienii inventau munci noi pentru bandiţi."*[36] Cercetătorii arată că frustrarea este o condiţie pentru declanşarea **agresivităţii**.

Psihosociologii au căutat să explice cauzele şi mecanismele agresivităţii. O definiţie scurtă a acesteia ar fi caracteristica unui comportament care are scop distructiv, orientat spre producerea de daune materiale, morale, psihologice.[37]

Instigarea la agresiune are rolul de a suprima cauza frustrării şi, în cazul nostru, agentul cauzal erau intelectualii, membrii partidelor politice, ofiţerii,

---

[35] *Ibidem*

[36] Florin Constantin Pavlovici- *Op.cit.,* p.292

[37] Nicolae Mitrofan- în Adrian Neculau (coord)- *Psihologie socială*, p.433

proprietarii de bunuri, întreprinderi, terenuri, etc. numiți burghezi sau "elemente dușmănoase". Aceștia deveneau ținta agresivității celor care experimentau frustrări, fiind un fel de *"țapi ispășitori"*. Această expresie este atât o teorie psihosocială, numită a *țapului ispășitor*, cât și o practică biblică menționată la Levitic 16, unde Marele Preot Aaron aduce ca jertfă un țap, iar pe altul îl lasă cu viață dar îl alungă în pustiu, urmând ca acesta să preia păcatele poporului Israel.

Frustrarea se manifesta la slugile regimului și față de cei cu merite pe care ei nu le puteau atinge. Astfel, anchetatorul lui Aurel State (fost comandant de pluton în luptele din Crimeea, decorat cu ordinul Mihai Viteazul), un anume lt. major Dumitrescu, descris ca fiind o brută cu obsesii de birocrat model, decis să smulgă interogatului întocmai răspunsurile așteptate, este prezentat ca plin de invidie față de meritele militare ale lui Aurel State. *„De altfel, decorația militară acordată lui Aurel State pe frontul antisovietic îi provoacă anchetatorului său complexe de inferioritate, acesta amenințându-l: „Iar*

dacă nu te hotărăşti să vorbeşti, îţi scoatem noi ordinul „Mihai Viteazul" din cap!"[38]

Ideologii partidului unic au indus în mentalul slujitorilor sistemului, prin propagandă, un profund sentiment al inechităţii, prezentând burghezia ca o clasă exploatatoare care îi priva de drepturi, de bunăstare şi de toate beneficiile care, chipurile, li s-ar fi cuvenit lor. Acest sentiment a generat un disconfort psihologic aşa de intens, o nemulţumire şi frustrate aşa mare, încât indivizii angrenaţi în acţiuni represive, în bătaia şi torturarea opozanţilor regimului, s-au simţit îndreptăţiţi să facă acest lucru, potrivit **"teoriei privării relative"** care arată că oamenii nu se revoltă dacă sunt privaţi pe drept, ci când se "simt privaţi"[39]. Aşa se explică convingerea cu care deţinuţii erau numiţi bandiţi, duşmani ai poporului şi trataţi cu o bestialitate corespunzătoare.

Nicu Ioniţă, în *Experimentul Piteşti,* descrie agenţii represiunii din temniţele comuniste astfel: „*Conducerea acestui spaţiu de recluziune a fost încredinţaţi unor*

[38] Maria Hulber-*Memorialistica detenţiilor postbelice româneşti*, Ed. Ratio et Revelatio, Oradea, 2015, p.113
[39] Salomea Popoviciu- *Op. Cit.*, p.209

indivizi lipsiți de aura de umanitate, fanatici și răi pe măsura ignoranței lor, obsedați numai de setea de răzbunare și ură față de tot ce nu înțelegeau, nu puteau și nu aveau."[40]

Deținuții politici sau victimele detenției în Gulagul comunist erau etichetați de regim ca bandiți, elemente dușmănoase, gunoaie ale societății, etc. ***Dezumanizarea*** deținuților face, potrivit psihologiei sociale, ca sentimentul responsabilității să se diminueze considerabil, astfel încât cei implicați în interacțiunea cu victimele își suprimă mult mai ușor principiile morale dedându-se la acțiuni agresive și inumane.[41] Urmează în acest caz o creștere a agresivității ca o reacție în lanț a situației de dominanță în care se aflau torționarii, o consolidare a comportamentului violent, amplificat de sentimentul de control și deținerea puterii.

Psihosociologii arată că mecanismele de autoinhibare a comportamentului violent nu sunt fixe, adică dependente rigid de standardele morale ale individului, ci dinamice, ele putând fi activate sau dezactivate de

[40] Nicu Ioniță- *Op. cit.*, p. 7
[41] *Ibidem*, p.212

individ. Atunci când violența se exercită pe fondul dezumanizării victimei, apare justificarea comportamentului și absolvirea torționarilor în proprii lor ochi pentru acest comportament. Violența, adesea dusă până la demență, a torționarilor față de deținuți, este astfel redefinită ca fiind corectă, având în vedere standardele morale aplicate- apărarea democrației populare, a cuceririlor revoluționare ale clasei muncitoare, eliberarea celor oprimați de exploatatori, etc, în aceste situații victimele meritându-și pedeapsa. Astfel, teoria psihosocială arată că agresivitatea nu depinde doar de tensiunea nervoasă existentă în individ, ci și de convingerile sale, agresiunea aducând cu ea o nevoie de justificare deoarece, în desfășurarea agresivității și provocarea de durere unei persoane, se activează procesul cognitiv de justificare a agresivității pentru a diminua disonanța (sau nepotrivirea) existentă între părerea agresorului că el este un om bun și durerea pricinuită celuilalt.[42] Soluția este perceperea individului agresat ca unul care merită acest tratament și că există motive

[42] Despre această disonanță, numită disonanță cognitivă, vom vorbi mai pe larg în cuprinsul lucrării.

întemeiate pentru aplicarea violenței.[43] De altfel, propaganda s-a demonstrat că este cea care realizează condiționarea cognitivă a agresiunii, prin etichetarea celorlalți ca dușmani, bandiți, conspiratori împotriva ordinii sociale.

Violențele extreme la care se dedau torționarii în spațiul de detenție românesc au fost posibile și pe fondul **dezindividualizării.** Cunoscutul psihosociolog Zimbardo (autorul celebrului experiment Stanford) a arătat că *dezindividualizarea* (anonimatul) în care este plasat un individ pentru a aplica șocuri electrice altor persoane dezindividualizate (plasate în spatele unor oglinzi ecranate, cu glugă pe cap și cu legitimații cu numere) produce o schimbare dramatică în mentalitatea celui care are ocazia să facă rău și se simte în control și dominație asupra semenilor. Anonimatul reducea sentimentul de responsabilitate și creștea potențialul violent, participantul la cercetare administrând șocurile electrice cu atât mai mult cu cât victima se chircea și gemea în fața

[43] Salomea Popoviciu- *Op.cit*, p.p.206

sa.[44] Experimentul Stanford ilustrează perfect aceste teorii[45].

În temnițele comuniste, *dezindividualizarea* se făcea la victime prin faptul că ideologia comunistă asocia tuturor deținuților politici o identitate unică, aceea de dușmani ai regimului, de uneltitori și elemente periculoase pentru noua democrație populară. Deși nu erau reduși la nivelul unui simplu număr ca în lagărele naziste, și aici funcționa o uniformizare a deținuților, o depersonalizare, toți fiind asimilați cu niște bandiți.

Această atitudine, consecință a dezindividualizării slugilor regimului, trebuia să ducă la o dezumanizare generală, la realizarea unei mase umane amorfe. *"Deci scopul lor acesta a fost: să obțină monstrul, omul care să lupte împotriva lui însuși, robotul mutilat sufletește, fără voință, fără gândire, fără personalitate, omul dezumanizat, transformat în unealtă a Securității și la dispoziția ei, fără etnie, fără cultură, omul universal din care avea să se nască proletariatul de mâine, omul*

---

[44] *Ibidem*, p. 216

[45] Phil Zimbardo- *Efectul Lucifer. De la experimentul concentraționar Stanford la Abu Ghraib*, Ed Nemira, București, 2009.

globalizării."[46] Este sugestivă în acest sens şi descrierea modului în care deţinuţii erau transportaţi cu şlepul la coloniile de muncă din Deltă: *"Stăteam aşezaţi pe fundul şlepului, strâns lipiţi unul de altul, atât de înghesuiţi şi amorţiţi încât nu ne mai deosebeam propria spinare de spinarea vecinului; cu identitatea anulată, formam mai degrabă un singur trup monstruos, cu sute de capete înălţate spre cer şi cu măruntaiele strivite în căldarea de metal a vasului."*[47]

Portrete mai ample sau mai succinte al torţionarului sunt realizate adesea de memorialistica detenţiei, din care selectăm figura prezentată de D. Andronescu, în persoana căpitanului Enoiu, care în anumite circumstanţe *"era manierat, făcea pe domnul"*[48], iar în timpul anchetelor, desfăşurate cu preponderenţă noaptea, devenea o brută, o bestie, care-l bătea până obosea. *"Când Enoiu a obosit, considerând că îşi făcuse partea lui de treabă, întinse gârbaciul celorlalţi, zicând: "Na, mă, scoateţi-i pantofii*

---

[46] Nicolae Purcărea- *Op.cit.*, p.107
[47] Florin Constantin Pavlovici- *Op.cit.*, p.66
[48] D. Andronescu- *Op. cit.*, p. 239

şi continuaţi voi!"[49] Această situaţie aparent paradoxală, de a fi în anumite momente plini de compasiune şi în altele extrem de cruzi, este explicată de Albert Bandura prin capacitatea umană de a cupla şi decupla selectiv standardele morale.[50]

În viziunea lui Florin Constantin Pavlovici există o categorie de slujbaşi ai regimului comunist care nu are nici o scuză: "*În sistemul de represiune care a stăpânit România mai mult de patruzeci de ani, există o categorie de slujbaşi ce s-a acoperit de-a pururi de ruşine. În ea s-a întâlnit corupţia magistratului civil cu brutalitatea soldatului. Din această acuplare morbidă s-a născut mercenarul de tip nou: judecătorul militar. Dacă securistul de rând urmăreşte, păzeşte şi, la nevoie, ucide oameni nevinovaţi, dacă anchetatorul smulge prin tortură mărturii mincinoase, dacă procurorul (şi el militar) lansează acuzaţii delirante, poţi avea sentimental că îşi fac datoria. Însă judecătorul nu are scuză. Ţinut să împartă dreptatea, el a dat cele mai aberante sentinţe din istoria justiţiei române. Potrivit statisticilor, pierderile*

[49] *Ibidem*-p.241
[50] Salomea Popoviciu- *Op.cit,* p.197

României în Cel De-al Doilea Război Mondial au depășit 300.000 morți: 147.000 pe frontul de răsărit, 167.000 pe cel din apus. Pe timp de pace, au avut de suferit, din motive politice, peste 2.000.000 persoane: reținuți, anchetați, condamnați prin sentințe judecătorești, condamnați administrativ, internați în colonii de muncă sau în clinici psihiatrice, deportați. Dintre acestea, au pierit în celule sau în lagăre de exterminare cam 300.000. Dacă așa stau lucrurile, prin ce a fost pacea mai bună decât războiul? Să facem o socoteala. Pedepsele aplicate deținuților variază între 3 și 25 ani. Pentru simplificare, lăsăm deoparte condamnările la muncă silnică pe viață sau la moarte. Ele nu depășesc semnificativ cruzimea Inchiziției spaniole care, timp de trei secole, a ucis 3.000-5.000 de eretici. Tot pentru simplificare să zicem că media pedepselor a fost de 10 ani. Dacă înmulțim acești zece ani cu cele două milioane de victime, obținem 20.000.000 de ani pentru totalul deținuților politici. Înfricoșător. Cifră geologică. Vârsta glaciațiunilor, multiplicată cu opt. Sau, la scara evoluției umane, de patruzeci de ori mai mult decât paleoliticul, mezoliticul și neoliticul împreună. Iar performanța aceasta halucinantă

aparţine judecătorilor militari. Grupului restrâns de activişti de partid care, în locul şepcii şi salopetei proletare, au ales să poarte caschetă şi uniformă cu însemne şi stele sovietice pe epoleţi. Săracă, zestrea lor culturală nu-i ajuta să gândească."[51]

Totodată, autorul citat face un rechizitoriu foarte aspru torţionarului, chiar dacă acesta adesea provenea din rândurile deţinuţilor: *„Puţini, foarte puţini torţionari şi-au mărturisit căderea şi încă şi mai puţini şi-au cerut iertare. Ei întreţin legenda că nimeni nu are dreptul să-i judece, dacă nu a trecut prin ce au trecut ei. Este un punct de vedere mai apropiat de mistică decât de justiţie şi ar putea fi invocat cu aroganţă de orice criminal. Cred că toată lumea ar trebui să le cunoască faptele şi că, mai ales, inocenţii au dreptul să-i judece, chiar dacă torţionarii, cei mai mulţi, au fost bătuţi fără milă înainte de a accepta să-i tortureze pe alţii"*[52]

[51] Florin Constantin Pavlovici- *Op.cit.,* p. 67-68
[52] *Idem*, p.294

I.3 PSIHOLOGIA VICTIMEI. REZISTENȚA LA GULAG. PĂSTRAREA CONȘTIINȚEI DE SINE. INTROSPECȚIA.

Spațiul carceral a produs traume și drame interioare cu anevoie de cuantificat. Mediul de detenție comunist, caracterizat prin condiții de viață cumplite, cum ar fi mijloacele de existență reduse la un nivel sub minimal, singurătatea apăsătoare a regimului de izolare la care erau supuși adesea deținuții, lipsa comunicării, ruptura față de mediul de afară, tortura, teama de un permanent necunoscut care aducea noi și mereu mai rafinate chinuri, brutalitatea și chiar bestialitatea agenților puterii, precum și lupta disperată și uneori deznădăjduită nu doar pentru a supraviețui ci și pentru a rezista moral și psihic, au conturat în literatura memorialistică portrete originale, memorabile, care permit construirea unor tipologii de referință, una a deținuților politici, alta a reprezentanților sistemului represiv.

Maria Hulber identifică între victime, trei tipuri fundamentale: supraviețuitorii, cei înfrânți sau resemnații și turnătorii sau trădătorii.[53]

a) Un prim tip de personaje care se desprinde din memorialistica gulagului românesc sunt **supraviețuitorii** sistemului de detenție politică. Ei sunt victimele unui regim antiuman, nihilist, menit să mutileze și să distrugă lumea interioară a adversarilor sistemului, dar supraviețuitorii represiunii sau cei care au reușit să-și păstreze verticalitatea și nu au făcut cedări rușinoase, au rezistat, refuzând complicitatea cu sistemul opresiv comunist.

Între victimele universului concentrațional, supraviețuitorii au un rol aparte, care îi plasează pe aceștia în mai multe ipostaze și cărora vom încerca să le creionăm lumea interioară, așa cum se desprinde ea din scrierile lor, o lume care i-a ajutat să reziste, în care s-au plămădit descoperirea sinelui și experiențele spirituale care le-au permis să evadeze din realitatea sumbră în care se aflau.

Cel mai bine au rezistat în spațiul și regimul de

---

[53] Maria Hulber- *Memorialistica detenților postbelice românești*, Ed. Ratio et Revelatio, Oradea, 2015, p.269

detenție cei care au găsit sensul suferinței. Aceștia au căpătat convingerea, prin meditație și **introspecție**, că suferințele prin care trec sunt o etapă necesară în viața lor, etapă ce își va da rodul în vremea care va urma. Și-au regăsit astfel echilibrul interior și au putut să depășească tortura și tentativele de demolare a conștiinței de sine la care erau supuși. Maria Hulber[54] constată: *"Lui Valeriu Anania, perioadele succesive de detenție îi oferă șansa regăsirii sinelui."* Întemnițatul însuși receptează cu bucurie suferința trăită: "*Există o bucurie a suferinței, și ea e suprema dovadă că suferința ta are un sens, sau dacă nu-l are, ori nu-i destul de limpede, i-l dai, ți-o faci accesibilă."*[55]

Prin **introspecție**, văzută ca o retragere într-o fortăreață inexpugnabilă, unde torționarii nu aveau acces, deținutul putea să plămădească versuri, cântece sau opera care urmau să supraviețuiască prin memorare. Potrivit lui Septimiu Chelcea, alături de cogniție, izolarea și singurătatea sunt tot procese intrapsihice, care constituie

---

[54] Maria Hulber- *Idem*, p.200

[55] Valeriu Anania- *Memorii, Polirom, Iași*, 2008, p.153

unul din câmpurile de interes ale psihologiei sociale.[56] Astfel, Valeriu Anania, experimentează adevărate stări de revelație spirituală în universul său lăuntric: "*Trăiam în universul meu interior; creșteam și mă împlineam cu fiecare vers; anchetatorii și prietenii mei mă credeau torturat de întrebări și incertitudini, în timp ce eu trăiam bucuriile inefabile ale creației.*"[57]

Această retragere într-un univers interior al credinței nu afecta deloc capacitățile cognitive ale deținuților și nici nu îi proiectau într-o stare de transă sau semiconștiență ruptă de realitate, dimpotrivă, parcă simțurile lor interioare se ascuțeau și, nu doar că reușeau să rămână lucizi, dar căpătau resurse să se ridice deasupra terorii exercitate de opresori, care căutau să-i cufunde în „mlaștina disperării". Astfel, citim despre Ioan Ianolide că: „ *Deținutul își trăiește viața ca și cum s-ar afla în fața lui Dumnezeu. Stă ore în șir, ziua și noaptea, în stare de trezvie, ca pe un scaun și așteaptă, rugându-se și chemând mângâierea și descoperirea Duhului Sfânt. Nu tinde către miracole, ci spre o atentă dreaptă judecată.*

[56] Septimiu Chelcea- *Psihosociologie*, Ed. Polirom, Iași, 2010, p.20
[57] *Ibidem*-p.258

Ştie că reflectarea luminii divine este în funcţie de condiţiile şi structurile fiinţei sale, de aceea nu se hazardează în absolut. Deşi în clipa unei iluminări are simţământul Adevărului, el rămâne rezervat, căci numai verificarea ulterioară va dovedi în ce măsură a fost adevăr. Misiunea omului e de a cugeta necontenit, în complexitatea şi taina vieţii, sensul şi rostul său pe lume."[58]

Tocmai pentru distrugerea valorilor credinţei în Dumnezeu, care dădeau deţinuţilor posibilitatea să reziste demonizării comuniste, se dădeau adevărate bătălii spirituale în urma cărora unii cădeau învinşi. Nicu Ioniţă mărturiseşte: "*În Săptămâna Patimilor am fost supuşi unui tratament special. "Să suferiţi alături de Hristosul vostru!" urlau torţionarii şi debitau cele mai abjecte insulte la adresa divinităţii, ei, care mai înainte de demascare, se rugau cu lacrimi fierbinţi lui Hristos să-i ajute să reziste şi să se întoarcă în libertate. Torturile în această săptămână nu încetau nici zi, nici noaptea, iar cu*

[58] Ioan Ianolide- *Deţinutul profet*, Ed. îngrijită la Mănăstirea Diaconeşti, Ed. Bonifaciu, Bucureşti, 2009, p.17

ocazia Învierii s-au spus cele mai abjecte sacrilegii și triviale expresii la adresa Celui Înviat."[59]

Evadarea din spațiul carceral se făcea prin plonjarea în universul lăuntric, experiență descrisă de Lena Constante în numeroase locuri din memoriile sale. Un prim moment de acest fel este descris de autoare, atunci când a tradus câteva versuri în franceză, astfel: *„Părăsesc carcera. A treia celulă. Mai mică. Dar cu pat, cearceaf, pătură. Am noroc. Pe unul din pătratele de ziar de la closet găsesc în ziua aceea un fragment de poezie. Pentru mine, o comoară. Începutul unui poem aparținând unuia din cei mai mari clasici ai noștri. Îl învăț pe dinafară. Prea repede. Atunci, vers după vers, mă strădui să-l traduc. În franceză. Era, în sfârșit, o ieșire. Prima. Îmi amintesc încă primele două versuri traduse...Astfel, pentru prima oară, mi-am părăsit celula și am pătruns în codrul de argint.."*.[60] Nichifor Crainic relatează modul în care el reușea să se refugieze în lumea lăuntrică astfel:

---

[59] Nicu Ioniță-*Pitești, agonia unei zile,* în Analele Sighet nr.10... p.590-591

[60] Lena Constante- *Evadarea tăcută*, Ed. Humanitas, București, 2013, p.67

„Asprimea absolută a închisorii putea să-ți anuleze văzul, auzul, să-ți mortifice gustul și și să-ți interzică pipăitul. Un singur lucru rămâne intact, cugetul tău, eul tău, spiritul tău. E singurul loc unde rămâi stăpân absolut tu însuți. Anulat pentru lumea de afară, te refugiezi în spirit și trăiești mai intens ca oricând(...), ajungeai la o pace interioară, la o concentrare și la o reculegere esențială, care dădeau spiritului o dispoziție pentru activități înalte. La mine, în trei moduri se manifestau aceste activități, în rugăciune, în cântec popular și în poezie..."[61]

Ajunși la acest punct al expunerii, se impun ca necesare câteva precizări privind memoria autobiografică, relatările despre sine și influența eului în modul cum este perceput celălalt. Aceste aspecte sunt importante privind demersul lucrării de față, deoarece este recunoscut în literatura de specialitate că modul în care individul își concepe propriul eu va determina imaginea de sine pe care el va încerca să o construiască în mintea altuia.

---

[61] Nichifor Crainic- *Am cunoscut iadul! Mărturii din închisoare 1947-1962*, Ed. Floare Albă de Colț, București, 2015, p.35

Memoria autobiografică este definită prin experienţe şi întâmplări trăite de individ şi care au generat gânduri şi emoţii legate de experienţele personale. Accesul la gânduri şi sentimente se realizează prin **introspecţie**. Introspecţia este benefică, fiindcă analiza amintirilor autobiografice scoate la iveală o parte importantă a memoriei individului. Astfel, evenimentele trăite de cineva constituie episoade care se relaţionează între ele şi formează o reţea organizată secvenţial. Din perspectiva cognitivă se presupune însă că memoria autobiografică nu e organizată doar secvenţial, ci şi într-o structură ierarhică determinată de timp sau chiar de relaţia dintre stările persoanei legate de acele amintiri (Kihlstrom et al.1986).

Alte cercetări, abordează memoria autobiografică îndeosebi ca pe un proces de reconstrucţie, prin care individul îşi vede trecutul prin prisma concepţiei despre sine din prezent, pentru a realiza o permanentă adaptare a trecutului (*eul trecut*) la *eul actual* (Ross, 1989)[62]. Memoria autobiografică funcţionează în acest sens ca o

[62] Alin Gavreliuc- *Psihologia socială şi dinamica personalităţii*, Ed. Polirom, Iaşi, 2019, p.412

metodă intuitivă de realizare a stabilității și consistenței imaginii despre sine. Povestirea propriei vieți, această **self-narrative**, se face atât pentru sine cât și pentru ceilalți pentru a conferi unitate și sens propriei existențe (Gergen K și Gergen M.M., 1989)[63]. Memoria dezvăluită are o funcție vindecătoare, ce poate elibera sinele de spaimele și traumele trecutului, relatarea propriei povești vindecând rana identitară. Alin Gavreliuc face o conexiune între memorie și identitate, care devin prin comunicare o "*Adevărată diadă ce însoțește orice proces de reașezare a societății (...); memoria și identitatea sunt, înainte de toate, construcții sociale...*"[64]

Aceste abordări atrag după sine posibilitatea producerii unor erori sau distorsiuni. Pe de o parte, căutarea unui sens al vieții prin metoda narativă are meritul de a pune în valoare componenta eului social, dar este mai greu de analizat cu metode empirice de cercetare, înscriindu-se mai mult în zona criticii literare sau istoriografiei. Pe de altă parte, căutarea stabilității sinelui prin activarea memoriei autobiografice poate duce la erori

[63] Ibidem
[64] Ibidem, p.414

sau bias-uri cognitive[65], așa cum sunt ele denumite în literatura de specialitate[66]. Greenwald sintetizează aceste erori în trei categorii: egocentrarea, beneficiența și conservatorismul cognitiv.[67]

Egocentrarea se referă la faptul că eul este perceput în centrul evenimentelor mai mult decât se află el în realitate, fapt care afectează organizarea memoriei. Aceasta va plasa individul în centrul fiecărei amintiri, determinând astfel un principiu dominant de cauzalitate. După cum arăta Maria Hulber (2015), memorialiștii se constituie în instanțe narative și reflectă în mod personal, subiectiv, amintirile care li s-au întipărit în conștiință, capacitatea de autoanaliză și de conturare a unor psihologii umane nefiind foarte des întâlnite. Cu multă înțelepciune și modestie, Virgil Maxim redă această realitate: "*Aceste Memorii nu pot constitui un document "oficial" istoric de care să se folosească cercetătorii*

---

[65] Conceptul de bias este definitoriu pentru înțelegerea funcționării sistemului cognitive uman și se poate echivala cu abatere, distorsiune, deformare, părtinire, derapaj.

[66] Salomea Popoviciu- *Op. Cit.*, p.253

[67] A. Greenwald- *The Totalitarian Ego. Fabrication and Revision of Personal History. American Psychologist, 1980, 35: 603-618.*

pentru a-şi susţine argumentaţiile, afirmaţiile sau tezele de doctorat, ci un document psihologic pentru că, mai înainte de toate şi în afară de orice consideraţii, el prezintă procese de viaţă spirituală, stări şi stadii de conştiinţă. Cel ce va voi să se folosească de ele, să intre mai întâi în "cămara" sufletului său şi să se roage adânc Tatălui, Care vede toate din ascuns, ca să poată înţelege lucrurile cele ascunse. Cronologic, relatarea poate lasă de dorit. Aceasta s-a întâmplat datorită imposibilităţii de a mai păstra cu fidelitate în memorie datele. De aceea, oricine e de bună credinţă poate interveni cu precizări sau completări asupra datelor."[68]

Beneficienţa este tendinţa eului de a se vedea drept cauză a efectelor pozitive şi de a-şi atribui reuşitele, atribuind celorlalţi cauzele eşecurilor sau ale consecinţelor negative.

Conservatorismul cognitiv constă în faptul că amintirile sunt reconstruite astfel încât acestea să confirme judecăţile anterioare ale individului.

---

[68] Virgil Maxim- *Imn pentru crucea purtată*, Ed. Babel, 2012, p.7

Desigur, prin prezentarea acestor aspecte privind memoria autobiografică şi bias-urile cognitive care o însoţesc, nu dorim să scădem valoarea mărturiilor celor care au suferit ororile din temniţele şi lagărele comuniste, ci doar să încadrăm memorialistica gulagului românesc într-un demers cât mai aproape de cercetarea ştiinţifică, respectiv cea a psihosociologiei sau a psihologiei sociale.

De altfel, numeroşi autori de scrieri memorialistice au precizat aceste aspect, deşi nu au făcut-o din considerente ştiinţifice ci din bun simţ, din smerenie şi modestie. Este cazul lui Nicolae Purcărea care spune despre memoriile sale: *"Cuvintele mele sunt sărace, nu pot reda pe de-a-ntregul trăirile, zbaterile şi mai ales teroarea psihică, mult mai grea decât cea fizică. Transformarea omului în contrariul lui, spălarea creierului nu sunt elemente senzaţionale, înfăţişate aici pentru a da lucrării efecte gazetăreşti, ci sunt realităţi dureroase, pe care toţi cei trecuţi prin moara comunistă au trebuit să le îndure."*[69]

[69] Nicolae Purcărea- *Urlă haita...*, Fundaţia Sfinţii închisorilor, 2012, p.12

La fel si Popa Nicolai (1998) precizează în lucrarea sa *Coborârea în iad*[70]: *"...eu nu am urmărit să descriu viaţa din închisorile comuniste, ci am căutat să prezint doar unele momente care mi s-au părut mai deosebite din timpul şederii mele în aceste temniţe. Eventualii cititori se vor aştepta poate să găsească în aceste amintiri descrieri amănunţite, analize psihologice ale unor indivizi, ale unor grupuri de oameni sau ale unor întâmplări, încât să fie mai bine şi mai uşor cunoscută şi înţeleasă viaţa trăită în închisorile comuniste(...) Eu nu am fost preocupat de acest lucru, scopul meu fiind de a evoca unele momente trăite de mine mai intens, aşa cum le trăiam eu atunci, cum le vedeam, ce simţeam şi cum le suportam."*(aici se evidenţiază egocentrismul). Totodată, autorul citat precizează că evenimentele relatate, prin absurditatea lor, scapă de sub controlul unei minţi normale şi pot fi greu înţelese sau evaluate cu metode cognitive normale. *„Cine din lumea de azi ar putea să înţeleagă apariţia unor stări anormale, ajungând uneori chiar până la momente de nebunie colectivă, datorită*

[70] Popa Nicolai- *Coborârea în iad*, Fenomenul Piteşti, Piatra Neamţ, 1998, p.4

unei terori diabolic gândite şi aplicate? Câţi îşi pot închipui că un om preferă să accepte să fie torturat şi să-şi mănânce propriile fecale, decât să-şi lovească camaradul de suferinţă sau decât să afirme că nu mai crede în Dumnezeu? Va putea înţelege cineva care nu a trecut prin iadul închisorilor comuniste cum poate fi transformat un om în torţionar sau cum este posibil ca un om să ajungă insensibil când vede cum torţionarul îşi chinuieşte victima, ajungând până acolo încât să nu mai facă nici o diferenţă între ei, dimpotrivă-părându-i-se ceva obişnuit? Dacă aceste stări sunt de neînţeles pentru cititorul de azi, pentru noi atunci păreau normale, deoarece noi nu mai gândeam normal, devenind şi noi anormali."[71]

Dar tocmai cercetarea acestor condiţii de viaţă anormală, precum şi reacţia eului la ele, constituie efortul lucrării de faţă.

Revenind la **supravieţuitori,** rezistenţa la gulag a acestei categorii de deţinuţi trebuie căutată în ceea ce

[71] *Ibidem,* p.5

psihologia socială numeşte "*formarea, menţinerea şi măsurarea atitudinilor*".[72]

Specialiştii în psihologie socială consideră că **atitudinea** reprezintă evaluarea unei persoane, a unui lucru, idee sau eveniment, ea putând fi pozitivă sau negativă. Această evaluare, pe lângă componenta cognitivă, care defineşte opinia, se manifestă şi printr-o componentă emoţională, exprimată prin expresii ca iubesc, urăsc, îmi place, îmi displace, etc. Psihologii sociali estimează că rolul atitudinii este acela de "a oferi prescripţii normative şi de a regla ansamblul manifestărilor unui subiect"[73] Atitudinile se formează ca urmare a contactului cu diferite mesaje şi informaţii şi are un rol important în adaptarea socială şi evaluarea mediului social şi ele pot fi atât pozitive cât şi negative. S-a constatat că atitudinile sunt mai greu de schimbat decât opiniile, iar atitudinile negative sunt cele mai rezistente la schimbare (aspect asupra căruia vom reveni).

Cercetările arată că există o relaţie între atitudine şi comportament, atitudinea fiind unul dintre factorii care

[72] Salomeea Popoviciu- *Op.cit.*, p.89
[73] *Ibidem*, p. 93

determină comportamentul. Cu cât atitudinea e mai puternică, cu atât ea va influența mai sigur comportamentul. David Boninger (1995) arată că puterea unei atitudini rezistente la schimbare este dată de aspecte care vizează direct interesele personale, care se regăsesc în valori psihologice, politice sau religioase ori afectează direct familia sau prietenii. O atitudine puternică (ce determină mai sigur un comportament) este dată de gradul de informare privind un subiect, de experiențele personale care stabilizează atitudinea mult mai bine decât experiențele indirecte și de modul în care atitudinea este accesibilă conștiinței.

Rolul cel mai important în evaluarea situației și în comportamentul adoptat îl are atitudinea accesibilă. **Accesibilitatea atitudinii (attitude accesibility)** se referă la puterea de asociere dintre o persoană sau un obiect și evaluarea sa subiectivă[74]. De exemplu, vocea torționarului era asociată cu spaima și durerea provocate de tortură, iar un spațiu de detenție cum era zarca era asociat cu teroarea generată de întuneric și singurătate.

[74] *Ibidem*, p. 94,

Acest tip de atitudine devine accesibilă conştiinţei, adică se „strecoară" în conştiinţa persoanei şi e mai puternică şi mai rezistentă la schimbare. Totodată, cu cât atitudinea este mai accesibilă cu atât ea are un rol mai important în evaluarea situaţiei şi în comportamentul adoptat, până acolo încât dacă ea este adusă în conştiinţă, va avea un rol definitoriu în declanşarea spontană a comportamentului corespunzător ei.

Aceste aspecte ne dau exact cheia înţelegerii modului în care unii deţinuţi au reuşit să reziste regimului de detenţie iar alţii nu. Atitudinea luptătorilor care au rămas neclintiţi în temniţele comuniste era accesibilă mult mai mult realităţilor interioare care le guvernau fiinţa decât celor exterioare create de mediul de detenţie. Astfel, credinţa în Dumnezeu era cea care apăra mintea lor pentru ca în ea să nu intre informaţiile şi ameninţările repetate la nesfârşit de torţionari, ci în mintea lor să rămână nealterate valorile credinţei, moştenite din familie şi din societatea sănătoasă din care proveneau. Acest lucru se realiza prin evadarea în rugăciune, după cum mărturiseşte Virgil Maxim care descrie această luptă care se dădea în mintea şi în sufletul *lor: „Începe bătălia cu fiarele*

pădurii. Toate tabără, toate intră hoțește în lumina atenției tale să te hărțuiască, să te obosească. O, cum nu stă moara minții! Cum tot macină vedenii plăcute, satisfacții ușoare, bucurii perverse, ambiții lumești, poziții mărețe și închipuiri sublime de triumf și stăpânire orgolioasă. Toate patimile de altă dată, tăcute în carne, ținute în zăbala postului, ți se fac acum draci în cuget, în minte. Altădată le gustai în trup. Acum vin să te terorizeze în gând. Unde fugi? Cum scapi? Cine îți poate apăra mintea? Cine îți poate da liniște? Zi și noapte, sătul sau flămând, vorbind sau chiar în rugăciune fiind, îți fuge gândul în altă parte, departe de ceea ce rostește gura. Altul parcă-ți umblă-n suflet și-n cuget și răscolește pulbere de scântei și jăratec încins, cu chipuri și întâmplări care îți mută atenția, îți frig ochii, îți ard limba, îți înțeapă urechile cu strigări obraznice, îți siluiesc simțirile minții și ard pe dinăuntru ca un foc ascuns, neștiut, împotriva căruia nu ai armă de apărare și loc de scăpare...Apa! Apa stinge focul! Apa rugăciunii stinge focul patimilor, domolite în înfrânările trupești, dar libere în cuget. Râul de apă continuă al rugăciunii neîncetate. Râul rugăciunii adus de vadul minții curăță și

spală moara de necurăţia neghinei, de moara neagră a patimilor. Cine ţine râul rugăciunii permanente, izvorâte din muntele Dumnezeirii mereu în sine, să curgă zi şi noapte, purificator, prin inimă şi minte? Cât trăim în trup cugetul nu se poate limpezi definitiv de dorinţe, oricât le-am sublima să lucreze mereu numai binele. Atunci să deznădăjduim? Nu! Nu vom renunţa! Oricât am risipi energia spirituală, atât vom fi: cât vom aduna în noi energiile dumnezeieşti. Se vede un mal. E departe dar se vede. Tot ce mă desparte e această apă stătută, ca o mlaştină împuţită prin care trebuie să trec. Nu există cale pe ocolite, nici pod făcut de altul pentru mine! Fiecare trece cum poate! Cum ştie! De dincolo, braţe de lumină te cheamă. Îndrăzneşte! Împotriva îndoielii, a deznădejdii!...Nu renunţa la speranţă, că vei birui! Faptul că te-ai aruncat în mlaştină e dovada încrederii că vei birui. Abia acum începi să fii conştient de tine, de valoarea ta spirituală."[75]

Marin Naidin, un deţinut de o rară delicateţe sufletească, aflat la Aiud, relatează modul cum Valeriu

[75] Virgil Maxim- *Op.cit.* p.74

Gafencu reușea să sfideze spațiul carceral și să trăiască la nivel lăuntric într-o lume care îl menținea deasupra bestialității regimului de reeducare: *"Era un tip de visător incorigibil. Un fel de Don Quijote. L-am auzit adeseori citând un paradox din Cervantes: "Alerg prin temniți după libertate"(...) Cânta. Fredona des Serenada de Schubert sau diverse imnuri religioase: La râul Babilonului, Cu noi este Dumnezeu, Doamne al puterilor etc. dar toate erau într-o tonalitate minoră. Cântece lumești nu l-am auzit cântând, parcă nu făcea parte din lumea aceasta."*[76]

Spre deosebire de cei din a doua categorie, de cei **înfrânți** și resemnați, supraviețuitorii au fost conștienți de lupta care se dădea pentru a le fi acaparată mintea, captate emoțiile și paralizată voința. Ei au conștientizat că au în față un adversar neînduplecat, activând astfel atitudinea negativă față de sistemul de detenție și valorile lui și totodată deschizând conștiința pentru a facilita accesibilitatea atitudinii, reușind să evalueze mereu corect

[76] ***- *Sfântul Închisorilor, Mărturii despre Valeriu Gafencu,* Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2017, p. 87

situaţia în care se aflau şi să adopte un comportament adecvat atitudinii de respingere a reeducării. În acest sens Ion Ioanid relatează: "*Nici nu puteam bănui la acea vreme că abia peste câţiva ani voi începe ucenicia adevărată, nu a unei lupte active, deschise, făţişe şi eroice, ci a unei lupte pasive, de rezistenţă fizică şi morală, nespectaculoasă şi lipsită de glorie, dusă în întunericul temniţelor.*"[77]

Conştientizarea faptului că au în faţă un adversar neînduplecat, care urmărea distrugerea lor fizică şi morală, i-a ajutat pe supravieţuitori să activeze procesul de **atribuire**, prin care înţelegeau corect realitatea şi puteau să o controleze. Acest lucru contribuia decisiv la regăsirea sinelui sau la refacerea acelei lumi lăuntrice determinate de acele self-schemas despre care vorbeam în debutul lucrării. Altfel spus, deţinutul politic pornea pe drumul sisific al redescoperirii sinelui. Condiţiile de singurătate şi izolare determină o coborâre în sine, un prilej de reflecţie şi cercetare a propriilor gânduri şi stări sufleteşti care adesea erau de deznădejde, disperare,

[77] Ion Ioanid- *Închisoarea noastră cea de toate zilele*, Ed. Albatros, Bucureşti, vol.I, 1991, p.11

dezrădăcinare, dezumanizare. Toate acestea erau provocate conştient de agenţii represiunii, cu scopul de a eroda forţa morală a deţinuţilor şi de a-i prăvăli într-un hău sufletesc unde reeducarea să fie mai uşor de realizat. Observarea propriului comportament este o prelungire a **teoriei atribuirii** (pe care o vom prezenta mai jos), numită **auto-atribuire**, când subiectul atribuie sensuri evenimentelor pornind de la propriul comportament. Un exemplu edificator este cel al Lenei Constante: *"Ocolesc banca din pricina escarelor (răni ale pielii datorate statului în pat-n.a). Dar de atâta mers obosesc şi mă simt frântă. Visez mult. De cele mai multe ori vise foarte frumoase. Sunt mulţumită că mă trezesc de mai multe ori în cursul nopţii. Caut la fiecare trezire să-mi imprim în memorie frânturile de vise şi, astfel, să le păstrez vii pentru a doua zi. Îi visez pe părinţii mei, casa- acum foarte des reuşesc să ajung şi chiar să intru- peisaje, monumente imaginare, dar întotdeauna fantastice şi frumoase, oraşe necunoscute (...) În general mă purtam cu mine cu prudenţă şi răbdare. În primele zile am admis disperarea. Era pe de-a-ntregul justificată. Dar trebuia să reacţionez. Din timp în timp, mă examinam cu*

precauție. Îmi pipăiam moralul. Disperarea era tot acolo. Neliniștea pentru familia mea. Puncte nevralgice. A nu se insista. Dar într-o altă direcție se confirma o îmbunătățire. Zi după zi simt cum îmi dispare frica. Nu mai îmi este deloc frică. De ce ar mai putea să îmi fie frică pe lumea asta? Mi-a fost frică de proces, pe drept cuvânt. Acest punct crucial a fost depășit. Să-mi fie frică de foame? A și venit. De singurătate? Sunt singură. Ce alt infern viitor mă mai poate înspăimânta? Ceea ce forma centrul fricii mele era așteptarea. Nu mai am nimic de așteptat. Nu mai există nimic de care să-mi fie frică."[78]

Cealaltă prelungire a teoriei atribuirii este **hetero-atribuirea,** când atribuirea se face pornind de la atribuirile făcute de un observator asupra comportamentului actorului. În termeni de detenție putem spune că deținutul putea să atribuie evenimentelor pe care le trăia sensuri pornind de la propriile comportamente sau de la comportamentele celorlalți. Un exemplu sugestiv în acest sens este mărturia lui Nicolae Istrate la eliberarea din Siberia: "*Dacă mă uit în urmă pot să spun că*

[78] Lena Constante- *Evadarea tăcută*, Ed. Humanitas, București, 2013, p. 244

închisoarea m-a ajutat mult să mă apropii de Dumnezeu. Toate torturile astea, atrocitățile prin care am trecut m-au făcut să înțeleg că nu am altă scăpare decât la Dumnezeu. Cât au vrut atuncea la anchetă să mă nimicească, să mă omoare. Dar Dumnezeu m-a ajutat și am rezistat. Și am trecut de asta și m-am eliberat din închisoare. Cine m-a ajutat pe mine? Nu m-a ajutat nimeni la lagăr. Dumnezeu m-a ajutat. Așa că nu-mi pare rău că am trecut prin experiența asta a închisorii. Dacă nu treceam pe aicea, poate că aș fi fost cu totul alt om. Poate că aș fi ajuns comunist sau cine știe ce alte lucruri aș fi putut să fac...Cine știe ce se întâmpla cu mine dacă nu făceam închisoare? Cum eram atuncea, înainte de prima închisoare, că eram director de școală, poate mă căsătoream, poate intram în partid...Colegii mei care au fost la fel ca mine, învățători, profesori, cei de-o seamă cu mine care n-au făcut închisoare, când m-am întors eu i-am găsit pe toți șefi, erau deja eroi ai muncii socialiste, aveau mașini și una, alta. Poate că și eu aș fi fost așa dacă n-aș fi făcut închisoare. Așa că uite, mi-a ajutat Dumnezeu, sunt sănătos și pot să ajut și pe altul. Îi mulțumesc lui Dumnezeu pentru ajutorul pe care mi l-a

dat. În fiecare seară, înainte de a mă culca, mă rog la Dumnezeu şi-I cer iertare pentru tot ce-am făcut rău şi îi iert pe toţi cei care mi-au greşit."[79]

Prima variantă, a auto-atribuirii, corespundea redescoperirii sinelui în situaţii de izolare. Aceasta corespunde unor cercetări de psihosociologie referitoare la auto-reglare. **Teoria auto-reglării** se bazează pe un proces de feed-back, care presupune că comportamentele indivizilor se raportează continuu la scopurile spre care aceştia tind. Carver şi Scheier arată că auto-reglarea mai eficientă are loc atunci când individul are atenţia concentrată asupra lui însuşi.[80] În aceste condiţii extreme, evadarea din realul temniţei în lumea interioară a credinţei, sau în imaginar şi creaţie s-au dovedit salutare.

În general oamenii sunt în stare să emită atribuiri pentru diverse evenimente şi să urmeze o logică în acest sens. Totuşi, datorită unor factori, apar bias-urile de atribuire sau erorile de atribuire. O modalitate eficientă de

---

[79] ***- *Să nu ne răzbunaţi! Mărturii despre suferinţele românilor din Basarabia*, Adunate de monahul Moise, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2012, p. 354

[80] Ştefan Boncu-*Op.cit.*, p.150

a produce aceste bias-uri este de a acționa în mod opus propriilor convingeri. Astfel, torționarii căutau să-i determine pe deținuți să acționeze altfel decât credeau. Un exemplu este dat de Salomea Popoviciu în lucrarea sa *Psihologie socială*: "*Chinezii au experimentat acest lucru în lagărele de prizonieri, unde un mod de a le stimula reacția era scrisul. Nu era suficient să consimtă verbal, ci erau forțați să scrie întrebările și răspunsurile comuniste (metodă folosită și în experimentul Pitești-n.a). Dacă un prizonier refuza să scrie de bună voie, i se cerea să transcrie după un model. Aceste declarații scrise prezintă mai multe avantaje, în primul rând, odată ce există o mărturie scrisă, prizonierul nu-și mai poate nega fapta, în consecință, dată fiind disonanța cognitivă, ar putea fi determinat să-și schimbe imaginea de sine, astfel încât să fie consistentă cu acțiunea sa; în al doilea rând, o mărturie scrisă poate fi arătată altora pentru a-i convinge să-și schimbe propriile atitudini; iar în al treilea rând, ceilalți pot fi convinși că autorul crede cu adevărat în ceea ce a scris*"[81] În aceste situații apare

[81] Salomea Popoviciu- *Op. Cit*, p.140-141

eroarea fundamentală de atribuire, adică atribuirea comportamentelor dispozițiilor umane, fără a lua în considerare contextual situațional (sau să pui comportamentul unei persoane doar pe seama ei, fără să ai în vedere împrejurările care l-au favorizat), aspect pe care îl vom relua mai jos.

Rezistența la alienare se realiza și prin activități menite să păstreze echilibrul cognitiv, cum ar fi monologuri, recitarea sau crearea de poezii, rememorarea unor întâmplări din trecut. Adesea spațiul carceral devenea loc al experiențelor mistice și al transfigurărilor profunde, adevărate ascensiuni sufletești ale ființei. Richard Wurmbrand mărturisește în *Cu Dumnezeu în subterană* despre viziuni cerești, lumini deosebite sau glasuri de îngeri care-i inundau celula, alteori fiind vizitat chiar de arătări demonice: *"Singur în celulă, acum îi simțeam iarăși prezența. Era întuneric și frig și el își bătea joc de mine. Celula mea devenise un loc unde jucau stafiile".*[82] *"În altă noapte, mi-am dat seama că o mare ceață venea încet din întuneric spre patul meu. Se*

[82] Richard Wurmbrand- *Cu Dumnezeu în subterană,* Ed. Stephanus, București, p.70

apropiau cântând un imn de iubire...Nu-mi venea să cred că gardienii nu auzeau şi ei această minunată, pasionantă muzică, atât de reală pentru mine."[83]

Lena Constante mărturiseşte în *Evadarea tăcută* că: "*În primăvara aceea mi-a apărut în celulă o femeie tânără şi foarte frumoasă, îmbrăcată într-o rochie de un alb scânteietor. Stătea în faţa mea, dreaptă, pe fundalul întunecat al uşii, dar, din păcate, am clipit din ochi şi am pierdut-o.*"[84] Autoarea nu o consideră o experienţă mistică, la fel ca şi Wurmbrand, care le considera reverberaţii ale vieţii sufleteşti, care izvorăsc din instinctul de supravieţuire. Nicole Valery Grossu, ca şi Nicolae Steinhardt, consideră că suferinţa are un sens şi e menită să-i mărească credinţa, experienţă prin care Iisus îi dă prilejul purificării.

Un exemplu de o rară frumuseţe simbolică a luptei pentru evadare din spaţiul temniţei este poezia *Penitenciar* a lui Radu Gyr, unde elementele ce constituie mediul carceral se amestecă cu cele cosmice, astrale, unde

---

[83] *Idem*, p.58
[84] Lena Constante- *Op. cit.*, p.

poetul-deținut încerca să evadeze, ambele revendicându-și parcă întâietatea asupra universului său interior și încercând să acapareze mintea deținutului:

„Ciorba pute-a mormânt. Uneori, un chip de madonă/ Plutește în zeama din blid.

Gardienii bombănesc, înjură, ordonă,/Crește umbra Domnului Prim proiectată pe zid.

Speriați de tăceri, trec sfioși condamnații/ochii aleargă pe jos după mucuri fumate/

Și după-o coajă uscată de libertate./Pașii lor nu se aud, calcă prin spații.

Lin traversează nemărginirea,/Șchioapătă-ncet, urmăriți de gardianul sever

Parcă de glezne trag amintirea,/sau, poate, eternitatea de fier...

La 5, mămăliga. La 6, ca-ntotdeauna,/Închiderea. Lacătul. După zăbrele,

Hoții sparg case de bani, sus, în stele,/pumnii toți asasinează luna...

Târziu, tâmpla unuia- numai jind, numai dor-/stă de vorbă cu Dumnezeu, sus, la gratii...

În visul osândiților e joi, și e vorbitor,/și vin cu țigări nevestele și-odraslele tatii... "//[85]

b) Înfrânții sunt categoria cea mai numeroasă a spațiului concentrațional. Ei sunt descriși în memorialistica detenției cu o compasiune asociată cu repulsie, iar starea lor lăuntrică, de descurajare și prăbușire sufletească este foarte des asociată cu aspectul lor jalnic. "*Palizi, slabi, temători și îngroziți, un cerc de trupuri, se mișcau la soare în poziții caraghioase, neîndrăznind să ridice capul către zidul sumbru...*"[86] Deținuții din această categorie sunt prezentați ca fiind depersonalizați, epuizați, supuși și înspăimântați, cu voința frântă. *"Cunoșteam și eu câteva victime ale acelor grozăvii, oameni traumatizați definitiv și care, acu, la peste zece ani de la experimentul organizat de Securitate, erau incapabili să descrie coerent ceea ce pățiseră, dacă nu cumva se baricadau în mutenie. Unul dintre ei se numea Timofei Mândru. Arestat pe când era elev de liceu la Tulcea și condamnat într-unul din numeroasele loturi*

---

[85] Radu Gyr- *Sângele temniței. Stigmate*, Ed. Lucman, București, 2009

[86] Radu Ciuceanu- *Memorii II. Potcoava fără noroc,* p.34

legate de rezistența anticomunistă din pădurile Babadagului, Mândru trăise în penitenciarul de la Pitești sau de la Gherla lucruri de netrăit. Pentru că nici o tortură nu-l putuse face să participe la torturarea altora, adică să se reeduce, fusese silit să mănânce douăzeci și șase de gamele de fecale."-Eram fericit în ziua în care mă lăsau să-mi mănânc propriile fecale", mi-a spus el, îngrozit de ceea ce îndrăznea să-mi spună. Visase cândva să ajungă pictor, însă acum, la vârsta de treizeci de ani, singura dorință care-i mai rămăsese era să se retragă undeva, într-un loc pustiu și să moară în liniște. "-Să nu mai văd niciodată oameni, mi-a zis Mândru.""[87] La acest portret psihologic contribuie aspectul exterior al victimelor, care corespunde atât cu cel interior, cât și cu spațiul carceral, alcătuind parcă un tot inseparabil. Lena Constante are unele din cele mai plastice și sugestive imagini în acest sens: "*Cenușie este și celula și lumina, cenușii femeile, cum cenușiu este totul în jurul meu. Chipurile lor nu par chinuite. Ele nu par nenorocite, ci cu mult mai rău. Par nesimțitoare, încremenite, par stafiile*

[87] Florin Constantin Pavlovici- *Op. cit.*, p.294

unor femei care au trăit acum foarte mulți ani și, de foarte mult timp au murit.."[88]

Degradarea fizică merge în paralel cu cea sufletească și chiar supraviețuitorii își dau seama că spațiul carceral își pune amprenta lui hidoasă și asupra lor: "*Și eu sunt jalnică. Murdară, nepieptănată, tremurând toată și înfometată(...) Să părăsesc trupul acesta care nu-mi era decât durere. Această carne mizerabilă, îndurerată și înfometată.*"[89] "*Timpul însă avea să ne aducă la același numitor și pe noi. Cu toate că și noi eram palizi, nu aveam aceeași piele uscată și de culoare pământie ca a celor din jur*"[90] sau "*Și așa, încetul cu încetul, căpătasem aspectul deținutului mai mult sau mai puțin zdrențăros, tuns, slab, palid și cu acel miros specific care era și al celularului, aș putea spune fetid*"[91]. Aceste caracteristici ale deținutului sunt catalogate de Hannah Arendt drept mecanisme de distrugere a ființei

---

[88] Lena Constante- *Evadarea imposibilă. Penitenciarul de femei din Miercurea Ciuc*, 1957-1961, Ed. Humanitas, 2013, p.76
[89] Lena Constante- *Evadarea tăcută. 3000 zile singură în închisorile din România. Ed. Humanitas, 2013*, p.11
[90] Ion Ioanid- *Op.cit*, vol. I, p.51
[91] *Ibidem*, p.16-17

umane.[92] Spre deosebire însă de cei care au renunțat la luptă și au cedat presiunilor, supraviețuitorii au reușit să se ridice mereu deasupra prin refuzul lor sistematic de a avea o atitudine care să facă accesibile conștiinței valorile universului concentrațional.

Astfel, Cicerone Ioniţoiu mărturisește în Memoriile sale legat de momentul rearestării sale: "*Mergând pe drum, mi-am jurat în gând că toată viața voi lupta împotriva comunismului...*"[93] iar Richard Wurmbrand, privindu-se într-o oglindă în închisoarea Ministerului de Interne, constata într-un mod asemănător: *"Acum când am privit la ceea ce devenisem, am râs, un râs trist, un râs homeric. Atâția oameni care mă admiraseră și mă iubiseră, dacă l-ar fi putut vedea acum pe bătrânul înfricoșat care se holba la mine din oglindă, s-ar fi îngrozit. Era o lecție pentru mine, o lecție din care am învățat că ceea ce este cu adevărat în noi nu poate fi văzut cu ochii. Aveam să mă urâțesc și mai mult- să ajung doar un schelet- și, amintindu-mi de aceasta, credința și*

---

[92] Hulber Maria-*Op.cit*., p.276
[93] Cicerone Ioniţoiu- *Memorii. Din ţara sârmelor ghimpate,* apud Maria Hulber-Op.cit, p.272

dorința de a mă păstra pentru viața spirituală mi s-au întărit și mai mult."[94]

Ruxandra Cesereanu împarte categoria deținuților politici, a victimelor represiunii în *cruciați*, în *amorali* și *decăzuți*. Între amorali îl include pe Constantin Noica, datorită pactizării sale cu puterea comunistă, arătând totuși că această pactizare era de tipul unui armistițiu cultural, arătând comuniștilor o milă nu de tip creștin, ci una de tip filozofic în romanul său *Rugați-vă pentru fratele Alexandru.*[95]

Aici avem de-a face, pe de o parte, cu ceea ce psihologii sociali numesc **schimbarea atitudinilor prin persuasiune.** Am văzut în paragrafele anterioare că atitudinea este un criteriu important care determină comportamentul, dacă ea este accesibilă conștiinței prin asocierea dintre o persoană și evaluarea sa subiectivă. **Persuasiunea** reprezintă o comunicare menită să modifice comportamentul prin schimbarea datelor

---

[94] Richard Wurmbrand-*Cu Dumnezeu în subterană.* Trad. din limba engleză Marilena Alexandrescu Munteanu și Maria Chilian, Ed. Casa Școalelor, București, 1994, p.63

[95] Ruxandra Cesereanu- *Călătorie spre centrul infernului*, Ed. Manu Script, Pitești, 2018, p.73-79

cognitive. El poate avea loc pe *ruta centrală*, prin conținutul mesajului și modul cum este transmis și receptat, interiorizarea mesajului dând naștere atitudinii care determină comportamentul, sau pe *ruta periferică,* prin factori ca reputația sursei, charisma sursei, iar Noica și-a schimbat atitudinea prin idealizarea sursei (a călăului), prin faptul că l-a supraevaluat pe cel care l-a anchetat și care se dovedise un fin intelectual, un om cu o vastă cultură. Spre deosebire de alte forme de influențe sociale, persuasiunea induce individului părerea că are totală libertate de alegere.

Includerea lui Noica în rândul amoralilor se datorează refuzului acestuia de a-i judeca pe călăi, cărora le arată o milă filozofică și mai mult, propune o uitare filozofică, generalizând vina care astfel se revarsă asupra tuturor, călăi și victime, el însuși considerându-se un nevinovat cu vină posibilă, atentând astfel, în opinia Ruxandrei Cesereanu, la însăși conceptul de libertate. La Noica iertarea este pervertită și înseamnă înțelegerea torționarilor, generalizarea vinovăției și macularea inocenților.

Pe de altă parte, această stăruință a sa în disculparea regimului și justificarea colaborării sale cu marxismul pare a se încadra în **Teoria disonanței cognitive.** Potrivit psihologiei sociale, disonanța cognitivă modifică atitudinile. Această teorie explică[96] modul în care o credință infirmată de informațiile care apar pe parcurs devine, în mod paradoxal, mai puternică și dă naștere la un comportament prin care subiectul caută elemente consonante noi. Abelson et al. (1968), arătau[97] că una din cele mai intense nevoi ale oamenilor este cea de **consistență cognitivă**. Aceasta este o stare de spirit în care credințele, atitudinile și comportamentul sunt compatibile și se armonizează. Teoria disonanței cognitive explică, potrivit lui Leon Festinger, cum poate să apară un comportament irațional atunci când el este susținut de nevoia puternică de menținere a consistenței cognitive, iar persuasiunea e privită ca o ilustrare a teoriei

[96] Salomea Popoviciu-*Op.cit.*,p.117-118

[97] Abelson et al- *Theory of cognitive consistency*, Chicago, 1968, apud Salomea Popoviciu-*Op.cit.*, p.117

lui Festinger care are rolul de a explica efectele inconsistenței cognitive[98].

Mai simplu spus, când omul crede într-un fel dar datorită unor factori exteriori acționează în mod opus credințelor și convingerilor sale, se produce un dezechilibru mental, numit **disonanță cognitivă**. Atunci, pentru a reface echilibrul pierdut (și a produce ceea ce psihologia socială numește consistența cognitivă), omul poate acționa în mod irațional, altfel riscă să-și piardă cu totul busola interioară. În gândirea lui Festinger, disonanța este explicabilă la nivelul intern al individului, putând avea o sursă logică dată de inconsistența dintre două gândiri sau două credințe, o sursă culturală, unde intră în conflict o normă și un comportament, și o rezultantă dintre experiența trecută și cea prezentă, unde apare o incongruență între o așteptare și un fapt.

Toate cognițiile noastre se pot grupa în două: *conceptul de sine* (convingerile cu privire la propria persoană) și *scenariile sociale* (relația cu lumea

---

[98] Alain Clemence-*Teoriile disonanței cognitive* în Adrian Nicolau (coord)- Psihologia socială. Aspecte contemporane, ed. Polirom Iași, 1996, p. 95-96

înconjurătoare). În majoritatea cazurilor, aceste cogniții sunt compatibile între ele (se armonizează), dar în anumite situații ele intră în conflict și provoacă o stare tensionată, așa numita **disonanță cognitivă**. Sociologii arată că instalarea sau eliminarea disonanței se face dacă comportamentul diferit de atitudine are consecințe nedorite. În cazul lui Noica, dar și a altor deținuți din categoria celor învinși, aceasta se traduce prin apariția unui conflict interior generat de teama de represiune dacă comportamentul lor ar fi urmat atitudinea anticomunistă. Disonanța este condiționată și de sentimentul de răspundere personală ce însoțește consecințele nedorite ale comportamentului, răspundere ce incumbă liberul arbitru privind alegerea comportamentului dorit. La rândul său acest comportament provoacă acel profund disconfort interior pe care subiectul trebuie să-l recunoască drept personal. Adică faci cum vrei, dar suporți consecințele. Fie te supui regimului comunist și te va chinui conștiința pentru că ai acționat împotriva ei, fie te împotrivești sistemului, dar îți atragi tortura și chinurile temniței. În acest sens, postulatele lui Festinger se încadrează într-un context social în care subiectul apare

ca propriul regulator, conflictul social fiind deplasat spre latura psihologică. Dacă însă subiectul atribuie disconfortul unor situații exterioare, procesul de disonanță nu mai are loc. Aceasta se întâmplă în cazul dezvinovățirii, când subiectul consideră vina ca venind din exteriorul său.

Perspectiva lui Elliot Aronson privitor la disonanța cognitivă pune accent pe imaginea de sine sau pe cunoștințele referitoare la sine, la modul cum individul își concepe propriul eu. În aceste condiții, el arată că disonanța apare dacă între comportamentul unei persoane și părerea pe care o are despre sine apare o inconsecvență. În acest sens, disonanța este privită ca fiind diferită de inconsistență și se referă la distrugerea unor valori personale. Vis a vis de această situație, Aronson arată că indivizii se diferențiază prin modul în care tolerează această stare, prin modul în care ei aleg să o reducă și prin faptul că ceea ce apare ca disonant la unii, pentru alții nu este disonant.[99]

[99] *Idem*, p. 99-100

Cercetările psihosociale arată că modalitatea cea mai la îndemână pentru reducerea disonanței cognitive presupune **schimbarea atitudinii,** care se traduce în schimbarea modului în care este perceput comportamentul, ceea ce duce la justificări de genul "Toți sunt nevinovați cu o vină posibilă" fapt care s-a întâmplat în cazul lui Noica și manifestat în *"Rugați-vă pentru fratele Alexandru"*, sau presupune **minimalizarea importanței conflictului,** ceea ce duce la apărarea propriei nevinovății ("Nu am avut de ales") sau chiar a torționarilor. Această atitudine este exprimată foarte sugestiv de Virgil Maxim: *"(...)intraseră cu toții într-un fel de lașitate rațională; „Asta-i viața! Pot să schimb eu lumea?", zicea fiecare. Blazarea și frica de luptă îi dă adversarului biruința sigură și permanentă asupra oricărei armate deznădăjduite*"[100].

Adoptarea unui comportament de către victimă, comportament care intră în contradicție cu atitudinea, se numește **joc de rol**. Jocul de rol poate să ducă la schimbarea atitudinii pentru a fi adusă în armonie cu fapta

[100] Virgil Maxim- *Op.cit.*, p.375

comisă. Așa se explică din perspectiva psihologiei sociale căderile multora în regimul de detenție. Un compromis, o cedare, o delațiune, făcute în momente de slăbiciune, sub efectul persuasiunii, prin teamă (teama de foame, de frig, de bătaie, de moarte, de faptul că nu-i va mai revedea pe cei dragi, etc) poate duce la acel conflict lăuntric (disonanța) ce determină modificarea atitudinii față de represiunea comunistă și agenții ei, pentru a reface consistența cognitivă sau pentru a regăsi acel echilibru interior necesar pentru a merge înainte.

Echilibrul cognitiv (pe care literatura sociologică îl mai numește **consistență cognitivă**) este important pentru individ. Legat de echilibrul cognitiv este legată **teoria atribuirii.** Această teorie este elaborată de Fritz Heider, unul din pionierii psihologiei sociale și ea spune că **atribuirea** este un proces prin care individul își explică și caută să înțeleagă situațiile apărute, ceea ce produce cogniții care îi dau posibilitatea să-și modeleze și adapteze comportamentul.[101] Altfel spus, individul atribuie un sens evenimentelor și interacțiunilor sociale,

[101] Jean-Claude Deschamps, Alain Clemence- *Noțiunea de atribuire în psihologia socială*, în Adrian Nicolau-*Op. Cit.*, p.82-83

proces care produce plus valoare la nivelul sensului. Specifică psihologiei sociale cognitive, teoria atribuirii presupune, potrivit lui S. Moscovici, emiterea unei judecăți, a unei intuiții asupra stării proprii sau stării altui individ[102] iar pentru Heider, atribuirea este procesul prin care *"omul cuprinde realitatea și poate să o stăpânească"*.[103]

Atribuirea este extrem de importantă în înțelegerea psihologiei individuale în mediul carceral, deoarece ea influențează decisiv modul în care mediul social este perceput; de asemenea atribuirea este strict legată de evitarea dezechilibrului cognitiv. Acest dezechilibru se producea adesea la victimele represiunii deoarece, în foarte multe situații, ei nu reușeau să atribuie un sens sau o logică propriilor arestări, a propriilor suferințe. Absurditatea evenimentelor, nedreptatea strigătoare la cer și imposibilitatea încadrării lor într-o ordine cu un minim de sens logic, rațional, făcea ca atribuirea să fie aproape inexistentă la cei mai mulți dintre

[102] Serge Moscovici- în Adrian Nicolau, op.cit., p.83
[103] Jean Claude Deschamps, Alain Clemence-Noțiunea..în Adrian Nicolau-ibidem

deținuți. Producerea acestui dezechilibru între așteptările individului privitoare la mediu și implicațiile lor referitoare la alte aspecte ale mediului produce dorința de modificare a mediului sau, dacă acest lucru nu este posibil, de modificare a cogniției. În cazul nostru, cei mai mulți deținuți se așteptau să fie tratați corect, să li se precizeze motivele arestării, să aibă parte de un tratament de o minimă decență. Contradicția cu ceea ce ei întâlnesc în Gulag produce un scurtcircuit în percepția lor cognitivă. Mulți se așteaptă că, dacă vor colabora, situația lor se va ușura sau se va constata nevinovăția lor, fapt care nu se întâmpla. De aceea cei mai mulți deținuți au fost învinși și categoria resemnaților, a „morților vii", este cea mai numeroasă în universul concentrațional, ei fiind total nepregătiți pentru gesturi de rezistență. Hannah Arendt descrie foarte sugestiv acest dezechilibru cognitiv care avea loc în interiorul victimelor: *„De aici confuzia bunului simț, care se întreabă ce crimă trebuie să fi săvârșit acești oameni pentru ca să sufere atât de*

inuman?(...) Nici un om nu a meritat vreodată aşa ceva."[104]

Explicarea mediului social şi atribuirea unui sens interacţiunilor sociale ale mediului de detenţie erau cu atât mai îngreunate, chiar imposibile, cu cât acuzaţiile care se aduceau deţinuţilor erau cele mai grave şi absurde crime, complot împotriva ordinii sociale, trădare, uneltiri contra regimului, etc. Aceste situaţii au dat naştere unei categorii distincte în spaţiul de detenţie comunist, anume acela al **inocentului.** Problema morală a vinovăţiei sau nevinovăţiei a suscitat largi dezbateri şi ea este prezentă ca un leit motiv în literatura memorialistică. Aceasta a făcut chiar ca inocenţa să-i cuprindă cumva pe toţi cei care au avut de suferit ca urmare a represiunii comuniste. Monica Lovinescu, tratând problema inocentului arată că: *„...inocentul nu este pregătit tocmai din pricina nevinovăţiei sale, pentru nici un gest de rezistenţă. El nu pricepe mecanismul profund al sistemului, are mereu impresia că în ceea ce îl priveşte e vorba de o neînţelegere, că i se va da drumul când se va constata*

[104] Hannah Arendt- *Originile totalitarismului*, 1951, apud Hulber Maria-*Op.cit*, p.275

eroarea, nu vrea să-şi agraveze cazul, etc." [105] O explicaţie a acestui aspect este **credinţa într-o lume justă (just-world belief)** explicată de Melvin Lerner, potrivit căreia oamenii sunt convinşi că *„primesc ceea ce merită şi merită ceea ce primesc."*[106] Florin Constantin Pavlovici prezintă, cu inegalabil umor, un dialog foarte sugestiv în privinţa nevinovăţiei *"-Ce condamnare ai? Întreba gardianul." "-Zece ani", răspundea condamnatul. –"Da ce-ai făcut?" "-N-am făcut nimic." "-Minţi, banditule, dacă nu făceai nimic îţi dădeau trei."*[107]

Lipsa de pregătire morală pentru rezistenţa în spaţiul de detenţie se datora îndeosebi lipsei de cunoaştere a adevăratei feţe a comunismului de către deţinuţi şi refuzului pe care orice minte normală îl trăia, de a crede că acest regim era de sorginte demonică şi hotărât să extermine orice opoziţie. De acest lucru au fost însă conştienţi mulţi dintre cei care au trecut prin lagărele de

[105] Monica Lovinescu- *Etica neuitării*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 2008, p. 138
[106] Salomea Popoviciu- Op. cit, p. 141
[107] Florin Constantin Pavlovici- *Op. cit*, p. 198

exterminare comuniste, așa cum arată Virgil Maxim: *„Când m-au trimis la închisoarea Târgșor, mi-a descoperit Dumnezeu, Căruia mă rugam să-mi descopere intenția stăpânitorilor lumești, de ce și ce va trebui să fac. M-am înfiorat la gândul că va trebui să lupt cu dușmanul Credinței, materializat în autoritatea de stat, cu toate instituțiile subordonate răului. Am înțeles de la început că trebuie să mă salvez nu numai pe mine, ci voi avea răspundere față de o comunitate de suflete. Lucrarea lui satan trebuie mereu deconspirată. Satan vrea să te facă să te lepezi de credință și să mori cu deznădejde. Toate chinurile, toate schingiuirile, absolut toate metodele de demolare fizică și morală a Omului în intenția satanică sunt provocate pentru prăbușirea lui din nădejdea de salvare a sufletului în Dumnezeu prin moartea trupului, acceptată conștient. Satan știe mai bine decât noi că numai în și prin Hristos ajungem la Dumnezeu. Pentru această lucrare trebuia să mă pregătesc."*[108]

Ultima categorie a victimelor este cea a **turnătorilor sau trădătorilor,** sau **decăzuții,** care făceau

[108] Virgil Maxim- *Op. cit,* p.181-182

pact cu torționarii și-și vindeau tovarășii de suferință. Este treapta cea mai de jos a degradării umane, asociată cu lipsa oricărei credințe, a celor pentru care o bucată de pâine sau un loc mai bun în celulă erau motive suficiente pentru a face să iasă la suprafață josnicia, ura, invidia și crunta dezumanizare la care ajunseseră.

Desigur, aceste categorii de victime ale spațiului concentrațional românesc nu se vor a fi atotcuprinzătoare, deoarece realitățile lăuntrice ale acestor personaje sunt mult mai nuanțate, în funcție de universul interior al fiecăruia sau de self-schema de care dispunea fiecare deținut.

Astfel, între cei din categoria supraviețuitorilor întâlnim persoane agitate, neliniștite, nesupuse și gata de revoltă dar și din categoria celor în care precumpănea spiritul eroic, de a răbda cu demnitate suferințele, a celor care căpătau chiar o aură de sfinți, săvârșind binele cu prețul vieții, cu o blândețe seniorală. Aici apar subtipuri comune, cum ar fi curajoșii, îndârjiții, luptătorii, altruiștii. Aceștia reușesc să-și regăsească sinele, să-și refacă schemele interioare fie prin evadarea în lumea credinței

sau într-un univers lăuntric pe care torţionarii se luptau cu disperare să-l distrugă.

Chiar şi cei din categoria decăzuţilor comportă trepte de identificare. Paul Goma arată că **delatorii** erau nişte practicanţi ai unei arte negre care teroriza pe toată lumea, inclusiv pe ei înşişi. Şi între aceştia însă, unii erau din cei total vânduţi regimului, dar alţii din cei care mai aveau frică de deţinuţi sau chiar care puteau fi recuperaţi şi îşi regăseau respectul de sine.[109]

În realitate, fiecare dintre memorialişti reprezintă un anumit tip de deţinut, în funcţie de experienţele trăite. În general, ei încadrează deţinutul politic între erou şi neutru, cum ar fi eroismul extrem. Adrian Marino are o poziţie mai echilibrată[110] şi refuză extremele, preferând categoria cea mai numeroasă a rezistenţilor pasivi. Astfel, el "ridică" statutul deţinuţilor resemnaţi şi copleşiţi de teroare, considerându-i rezistenţi pasivi pe motiv că nu poţi fi erou 24 ore din 24. El se referă la două tipuri: *„unul sublim, spectacular, al marilor gesturi şi sacrificii şi un*

---

[109] Ruxandra Cesereanu- *Călătorie...*, p.83

[110] Adrian Marino- *Autobiografie. Ani de închisoare*, în Memoria, 2, 1990

altul modest, cotidian, obscur, adesea anonim, al sacrificiului și mortificării zi de zi."[111]

Ioan Ianolide este de aceeași părere când spune: *„Nu se poate să nu amintim aici miile de anonimi din popor care au rezistat puterii ateiste, atât în temnițe cât și în afară. Românii nu au luat atitudine răsunătoare ca alte neamuri, dar au rezistat tacit, strecurând în atmosfera materialistă duhul ortodox. Am întâlnit în temniță nenumărați oameni simpli, țărani și muncitori, al căror suflet înzestrat natural și necorupt s-a dezvăluit la contactul cu intelectualitatea din temnițe. Am participat la discuții aprinse între intelectuali și la care un țăran a pus punct cu o observație simplă și fără reproș. Am văzut oameni culți care se lăsau îndrumați atât religios cât și intelectual de oameni simpli, dar cu trăire înaltă și cu minte luminată. Tineretul și-a dovedit și el elanul, curăția, curajul, puterea de sacrificiu, căci temnițele au fost pline cu tineri și nimeni nu a suferit mai mult și mai frumos ca ei. De asemenea trebuie amintite femeile – mame, soții, fiice- care au însuflețit mult rezistența și*

---

[111] Adrian Marino- *Politică și cultură*, p.81

eroismul. Suferințele și jertfele lor au fost generale, alături de bărbați și adesea înaintea acestora. Asupra lor s-au făcut presiuni specifice și suplimentare pentru a le compromite și demoraliza. Dintre ele amintim pe Maica Mihaela, un suflet mare care a sfârșit prin martiriu. Maica Mihaela este numele de călugărie al Marietei Iordache, sora comandantului legionar Nicoară Iordache și una din cele mai active fete din Mișcare. În iunie 1938, după arestarea Căpitanului, Marieta, studentă la Institutul Național de Educație fizică, s-a oprit în timpul unei defilări omagiale a sportivelor în fața tribunei oficiale și a strigat cu putere regelui Carol al II-lea „Corneliu Codreanu este nevinovat!" A fost imediat arestată, bătută și închisă la Suzana. Acesta era numai începutul unei lungi prigoane, care va sfârși în 1963, când Maica Mihaela, doborâtă de boală, moare în aceeași închisoare unde cu 24 ani în urmă fusese ucis fratele ei, „bădița" Nicoară-N.ed). Căldura sufletului de femeie a topit gheața gândirii materialiste. Instinctul lor a crescut noile generații în frica de Dumnezeu. Niciodată nu se va scrie îndeajuns despre frumusețea femeilor

credincioase- mame și fecioare. Jertfa lor ne înnobilează."[112]

Ion Ioanid împarte populația închisorilor în deținuți, turnători și gardieni, iar Nicolae Steinhardt este mai tranșant și împarte deținuții în două tipuri delimitate strict, în funcție de modul cum primesc suferința, spre mântuire sau spre jenă și umilire, din prima categorie făcând parte eroii și sfinții, iar din a doua cei decăzuți și învinși,[113] pe primii-i numește *„leii"* iar pe ceilalți *„miorlăiții înfrângerii și trădării"* sau *„năpârci și târâtoare."*[114]

Demostene Andronescu este mai echilibrat și afirmă: *"Căci la Aiud ca și la Pitești, au existat și învinși, și învingători, iar eroismul unora nu este cu nimic mai prejos decât al celorlalți. Poate doar că al celor învinși a fost mai tragic. Pentru că nici unul din cei care au căzut, nu a căzut fără luptă, iar amploarea silniciilor, intensitatea agresiunilor exercitate asupra lor, atestă*

---

[112] Ioan Ianolide- *Întoarcerea la Hristos*, Ed. Bonifaciu, București, 2012, p.333-334

[113] Hulber Maria-*Op.cit.*, p. 270

[114] Ruxandra Cesereanu-*Călătorie spre centrul infernului*, p.67

amploarea rezistenței pe care victimele au opus-o călăilor, măsura eroismului care trebuia înfrânt."[115]

Nicu Ioniță zugrăvește astfel situația tragică a celor care pactizaseră cu dușmanul și deveniseră ei înșiși torționari: "*...credințele noastre, visurile noastre, idealul nostru, pângărite și condamnate de aceiași prieteni, cu care visasem cândva împreună. În acea perioadă, noi am trăit în lumea paradoxului. Paradoxal, tragedia mare nu era a noastră, a victimelor, ci a lor, a torționarilor. În urma schingiuirilor sălbatice ne alegeam cu capetele sparte, cu ochi umflați, cu coaste rupte, cu oase frânte, dar drama lor interioară, disperarea lor, spaima lor în cădere liberă, simțind-se înghițite de neant, trebuie să fi fost mult mai mare. Ei trăiau, în mod conștient, drama lui Lucifer, cel care, decăzând din starea de grație, din Gloria lui inițială, a făcut și face în prezent eforturi disperate de a antrena după sine pe cei mai mulți și dacă se poate chiar pe toți, pentru a dovedi Creatorului că el, Lucifer, are dreptate și, mai ales, pentru a-și demonstra sieși validitatea demersurilor proprii. Noi, victimele,*

[115] Demostene Andronescu- *Op. cit*, p. 271

eram un reper la care ei se raportau mereu, eram oglinda în care își vedeau chipurile deformate, eram măsura care le arăta minciuna, eram paradisul din care decăzuseră și, mai presus de toate, eram obstacolul de netrecut pentru liniștea lor, pentru așezarea lor. Eram o piedică în salvarea lor și de aceea se năpusteau cu atâta furie asupra noastră și ne torturau în mod bestial ca să cedăm și noi odată, ca la rândul lor și ei să fie liberi, să se liniștească, să se adune, să se regăsească. Și (un alt paradox): noi eram de vină, noi îi obligam să ne tortureze, căci, dacă n-am fi fost noi, cu încăpățânarea noastră de a ne reeduca, ei nu ar mai fi făcut ceea ce făceau; rezistența noastră îi incita la violență."[116]

Un exemplu dureros din această categorie este zugrăvit în lucrarea *Tortura pe înțelesul tuturor*: *"În blestemata închisoare de la Pitești, Dan Deaca făcuse parte din comitetele de reeducare ale lui Eugen Țurcanu, cel condamnat ulterior pentru crime împotriva umanității și executat la Jilava, la sfârșitul anului 1954. Împreună*

[116] Nicu Ioniță- *Pitești, agonia unei zile* în Analele Sighet nr 10, p.592

cu alți degenerați, cere își ziceau pe atunci "deținuți cu convingeri comuniste", își bătuse și își chinuise camarazii de suferință cu un sadism nemaiîntâlnit în întreg lagărul socialist. Patologia terorii ar fi rămas săracă fără excesele de la Pitești și, nu mai puțin, cele de la Gherla."[117]

Radu Gyr, despre care Ioan Ianolide scrie că este *"Un om legendar si reprezentativ al acestor vremuri, un mare poet care a încrustat în trupul său și a cântat în poezia sa toată pătimirea unei generații, un munte de suferință, de demnitate și de disperare - acesta este Radu Gyr"*[118] exprimă poate cel mai frumos și mai sensibil durerea pentru cei care au renunțat la luptă și la visul lor, în poezia

Îndemn la luptă:

"Nu dor nici luptele pierdute
Nici rănile din piept nu dor
Cum dor acele brațe slute
Care să lupte nu mai vor.

---

[117] Florin Constantin Pavlovici- *Op.cit.*, p.293
[118] Ioan Ianolide- *Întoarcerea la Hristos, document pentru o lume nouă*, Ed. Bonifaciu, București, 2012, p.300

Cât încă inima ta cântă,
Ce însemnează braţu-nfrânt,
Ce-ţi pasă-n praf de-o spadă frântă
Când te înalţi cu-n steag mai sfânt.

Că-nvins nu eşti atunci când sângeri,
Nici când în lacrimi ochii ţi-s,
Cele mai crâncene înfrângeri
Sunt renunţările la vis."[119]

[119] Apud *Sfântul închisorilor*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2017, p.256

Cap. II GRUPUL ÎN SPAȚIUL CONCENTRAȚIONAR.

II.1 DEFINIREA ȘI FORMAREA GRUPURILOR.

Grupurile umane, constituirea lor și mecanismele sale interne formează **teoria câmpului social**, care prezintă comportamentele individului ca rezultat al interacțiunii dintre persoană și mediu.

Pentru a forma un grup, persoanele trebuie, înainte de toate, să aibă sentimentul apartenenței la grup, acel sentiment de "noi" și să interacționeze între ele. Nașterea unui grup depinde de următorii factori:

a) **Ținta comună.** Aceasta se sprijină pe membership, pe compoziția grupului și pe obiective. Membership-ul este dat de legătura dintre o persoană și restul grupului și factorii care o determină. Compoziția grupului ține de apartenența socială, politică, vârstă, preferințe. În cercetarea noastră, principala țintă comună era supraviețuirea membrilor grupului de deținuți și rezistența la presiunile de conformare ale sistemului concentrațional, chiar dacă grupul deținuților era compus

din studenți (ca în cazul Pitești), intelectuali la Aiud sau alte categorii sociale.

b) **Relațiile dintre membrii grupului.** Grupul mic e la intersecția dintre psihologic și social, unde individualitatea fiecăruia e afectată de relațiile sociale, iar opiniile, atitudinile și comportamentele individuale influențează grupul. Persoanele din grupul mic sunt interdependente și au scopuri comune, în cazul nostru supraviețuirea la regimul de tortură fizică dar mai ales spirituală, adică rezistența la presiunile ideologiei ateisto-comuniste. În acest tip de grup sunt relații afective puternice iar membrii se identifică puternic cu grupul.

Un fenomen interesant de prezentat, care apare în relațiile din grup și pe care psihosociologii îl încadrează la "Fenomene de masă", pentru o mai bună înțelegere a fenomenelor sociale ce caracterizează universul concentrațional, este **Zvonul.** Aceste manifestări sociale sunt numite de Florin Constantin Pavlovici*: "Zvonurile, limfa care hrănește țesuturile pușcăriei"*[120] iar Guimelli,

[120] Florin Constantin Pavlovici- *Idem*, p. 109

citat de Jean Bruno Renard, îl numeşte "*un spaţiu privilegiat al exprimării gândirii sociale.*"[121]

Cei mai mulţi oameni consideră că zvonurile sunt informaţii false, situate între două extreme, cea a informaţiilor răuvoitoare şi a celor mistificatoare, dar cercetările psihosociale arată că zvonurile sunt procese sociale numite *de intersubiectivare*, prin care se exprimă un minimum de nevoi ale grupului, nevoi de tip cultural sau afectiv, precum şi nivelul la care au ajuns memoria socială şi prejudecăţile grupului, G. Allport arătând că în manifestarea şi propagarea zvonurilor nu se manifestă gândirea individuală, ci cea socială.[122] De asemenea, psihosociologii au demonstrat că zvonurile sunt mijloace de exprimare cu ajutorul cărora gândirea socială exprimă dorinţe sau temeri care nu se pot formula în termeni intelectuali. Astfel, zvonurile capătă valoare simbolică, conform schemei hermeneutice, prin care se poate descifra socialul şi explica astfel nevoile grupului. Un astfel de zvon, care după venirea comuniştilor reda ca

[121] Jean-Bruno Renard-*Studiul zvonurilor*, în Michel Louis Roquettes- *Op. cit.* p. 193
[122] *Ibidem*, p.194

foarte probabilă "venirea americanilor", este sugestiv în acest sens, el circulând intens şi în mediul penitenciar.

Unele zvonuri puteau fi lansate chiar de Securitate, cum ar fi acela că deportaţii din Banat vor fi duşi în Siberia, pentru ca la sosirea în Bărăgan, aceştia să fie mai puţin nemulţumiţi, dar puteau să fie ieşite şi din rândul deportaţilor. Faptul că nouă din zece zvonuri sunt negative, arată necesitatea aflării cu precădere a veştilor proaste, pentru a putea lua măsuri de precauţie. Implicarea subiecţilor în zvonuri este elementul care face un zvon mai credibil, oricât de ciudat ar fi.

c) **Coeziunea** este cea mai importantă variabilă de grup. Prin ea grupul există şi funcţionează ca o entitate de sine stătătoare.

Factorii interni care favorizează coeziunea sunt similaritatea dintre membri şi mărimea grupului, grupul mic având o coeziune mai mare şi factori externi ca sistemul de recompense (care poate fi orientat spre individ sau spre grup), ameninţările şi provocările.[123]

[123] Cornelia Rada. Bianca Bogdana Peltea- *Op.cit,* p. 34

Asupra acestor aspecte vom mai reveni la subcapitolul "Deportații".

Coeziunea sufletească a deținuților era extrem de importantă în rezistența la torturi și la nivelarea psihică, de aceea autoritățile penitenciare căutau cu precădere să o nimicească, fie prin introducerea trădătorilor și a delatorilor între deținuți, fie prin lansarea de zvonuri.

La Aiud, în grupul de deținuți denumit "misticii", din care făceau parte Ion Ianolide, părintele Vasile Serghie, Anghel Papacioc, Valeriu Gafencu, Marin Naidim, Traian Trifan, Virgil Maxim și alții, era o coeziune sufletească deosebită, după cum relatează Anghel Papacioc care avea să devină monahul Arsenie Papacioc: "*Suferința ne-a unit. Cei care am reușit să ne cunoaștem pe cruce am rămas uniți. Imaginea pușcăriei mele este alături de grupușorul acesta în care m-am simțit foarte bine. Între noi era o mare unitate. Toți erau gata de moarte...*"[124] De asemenea, Ion Ianolide arată, legat de coeziunea dintre deținuți pe care o numește "*obște de nevoitori*", că: "*Stau o vreme în aceeași celulă, se mărturisesc unii altora. Își*

[124] ***- *Sfântul închisorilor*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2017, p.43

ţin sufletele deschise unul către altul. Năzuiesc împreună. Se roagă împreună. Totul le este de obşte. Această comunitate era ideală, dar nu lipsită de ispite şi frământări. Forme subtile de mândrie ori de invidie tulburau sufletele. Încercarea de rezolvare a greşelilor prin spovedanie comună uneori a dat rezultate bune, alteori a încins spiritele(...) În ciuda ispitelor, dragostea şi bunele intenţii nu au dispărut niciodată dintre noi. Învăţam practica spiritualităţii creştine, căci pedagogia şi îndrumarea duhovnicească sunt o artă...Se iscau tensiuni din nimic, dintr-un gând rău(...) Mica noastră comunitate era o şcoală a desăvârşirii. Am învăţat că fiecare patimă se poate înlocui cu o virtute, prin care Dumnezeu este activ în om. Orizontul nostru lăuntric s-a lărgit. Am învăţat să ne iubim, să ne îngăduim unii pe alţii, să ne răbdăm reciproc, să ne vedem într-o largă înţelegere umană şi, nepoticnindu-ne de clipă, să alergăm cu sârg, către ţinta finală a slavei lui Dumnezeu."[125]

Şi la Târgu-Ocna s-a manifestat această coeziune, foarte frumos descrisă de Ioan Ianolide: "*Datorită elitei*

---

[125] *Idem*, p.76-77

ce zăcea în închisoare, atmosfera din penitenciarul Târgu-Ocna era de înaltă ţinută. În primul rând se manifesta religiozitatea sinceră, manifestată într-o comuniune spontană şi sinceră ce gravita în jurul lui Valeriu Gafencu, un om inteligent şi plin de dragoste, în care sălăşluia Hristos. Se redescoperea creştinismul în formele lui originare. Se trăia Rugăciunea inimii ca în vremurile de intensă spiritualitate. Sufletele se curăţau în spovedanii şi în mărturisiri reciproce, sincere, prieteneşti. Dragostea dintre noi era puternică, încât n-o putea spulbera teroarea cumplită în care trăiam. Cu cât cercul urii ne încorseta, cu atât dragostea dintre noi ne unea mai mult. Nici nu era nevoie de vorbe, căci se simţea imediat duhul fiecăruia, bun sau rău. Era o mare întrecere în dăruire reciprocă. Nimeni nu mai aparţinea lui însuşi, ci comunităţii. Totul era obştesc şi fiecare îşi dădea cu bucurie şi cămaşa, şi pâinea, şi medicamentul, şi viaţa- unul pentru altul, unul pentru toţi şi toţi pentru unul. Eram un suflet, o voinţă, un cuget, o speranţă. Fiecare era o comoară a tuturor. Aşa creşteam sufleteşte şi ne uneam tot mai mult cu Hristos, Care se făcea simţit, viu, prezent, activ. Dar şi antihrist era năprasnic, fioros

și chinuitor de real. Când vreunul dintre noi era în primejdie sufletească, amenințat să cadă, toți îi săreau în ajutor. Am învățat acolo că nu numai rugăciunea unuia pentru altul era necesară, ci și dragostea, mărturisirea, cuvântul, îndemnul, exemplul, curăția și riscul de a purta povara celuilalt. Cu toții treceam prin grele încercări fizice și sufletești și de n-ar fi existat puternica legătură sufletească dintre noi, sprijinul neprecupețit și dăruirea deplină, toți ne-am fi prăbușit, în condițiile acelea irezistibile."[126]

[126] Ioan Ianolide-*Op. Cit.*, p.277-278

II.2 INFLUENȚELE SOCIALE. CONTROLUL SOCIAL. CONFORMISMUL. COMPLIANȚA. OBEDIENȚA.

Deşi fiecare pretinde că este o persoană independentă, mediul social în care trăim marchează gândurile, sentimentele şi comportamentul fiecăruia. Aglomerările urbane de astăzi îl împiedică pe om să trăiască în calitate de individ. Proiectele de viaţă cu caracter individual sunt astăzi utopice datorită contextului complex în care trăim şi care impun ca obligatorii interacţiunile şi influenţele sociale.

Primul care a pus accent pe interacţiunea dintre indivizi şi contextul social, folosind experimentul şi metoda ştiinţifică în studierea actorilor sociali, a fost Floyd Allport în 1924. Un alt pionier a fost Muzafer Sherif, care în 1936 a publicat o cercetare de referinţă în domeniul influenţelor sociale, prin care demonstrează că procese sociale, cum ar fi conformitatea şi influenţa socială, pot fi studiate ştiinţific.

Kurt Lewin, în 1935, a fundamentat principii ale psihologiei sociale, cum ar fi dependența comportamentului uman de modul în care oamenii înțeleg și interpretează lumea înconjurătoare, sau legătura dintre comportamentul uman și mediu. De asemenea, el a studiat grupul ca un domeniu de referință al psihologiei sociale.

Influențele sociale se definesc ca fiind totalitatea schimbărilor produse asupra intelectului, emoțiilor și atitudinilor unei persoane datorită relațiilor acesteia cu alții (indivizi, grupuri, instituții). În cadrul influențelor sociale studiem *"modul în care oamenii sunt afectați de presiuni reale sau imaginare din partea altor persoane"* (Cialdini)[127].

Studiile de psihologie socială caută să înțeleagă modul în care oamenii se influențează unii pe alții. Acestea propun răspunsuri la întrebări cum ar fi: "Care sunt mecanismele prin care indivizii se influențează reciproc"? "De ce acceptă oamenii influența"? Sau "Care sunt factorii care duc la creșterea sau descreșterea influenței sociale"? Astfel, s-au definit influențele sociale

[127] Salomea Popoviciu- *Op.cit.* p. 37

care se exercită asupra individului, și anume: **conformitatea, complianța și obedienta.**

În domeniul **psihologiei sociale a conformării,** ca și în alte domenii de studiu a psihologiei sociale, cum ar fi **minoritatea** și **majoritatea, incertitudinea** sau **dependența,** există două modele teoretice: **Modelul funcționalist** și **Modelul genetic.**[128]

Pentru ca influența să aibă loc trebuie să existe o sursă care emite informații (sau influențe), numită emițător, și un receptor al informației (influenței), numit țintă[129]. **Modelul funcționalist** este cel clasic, în cadrul căruia mediul sau sistemele sociale sunt considerate ca niște date predeterminate prin care individul sau grupul capătă un rol sau un statut încă înainte să aibă loc interacțiunea socială. În această situație, comportamentele individuale sau de grup sunt menite să

[128] Modelul genetic este un model teoretic ce nu contestă meritele modelului funcționalist și nici nu pretinde să ofere răspunsuri definitive, dar pornește de la niște afirmații sau aserțiuni care propun întrebări menite să aprofundeze tema și să evite lipsurile și capcanele modelului funcționalist. Este elaborat de Serge Moscovici.

[129] Corneliu Rada, Bianca Bogdana Peltea- *Psihologie socială- Dinamica grupurilor*, Ed. Universitară, București, 2014, p.199

asigure inserția în mediu, realitatea fiind considerată uniformă, iar normele care trebuie aplicate se aplică fiecăruia în mod egal.[130]

În modelul funcționalist avem o delimitare clară dintre rolurile sursei de influență și ale țintei de influență, emițătorul fiind determinat de grup sau reprezentanții săi care dețin puterea și resursele, iar indivizii fără putere sau resurse reprezintă receptorul. Ca urmare, ținta și sursa nu pot să-și inverseze rolurile, asimetrie care determină existența unei majorități identificată cu sistemul social în ansamblul lui, care deține adevărul și determină norma, și o minoritate care exprimă opinia diferită.[131]

Modelul genetic stipulează că mediul și sistemul social nu sunt date, ci ele rezultă din interacțiunea celor care le compun și le fac față. În acest model, rolurile, statutele sociale și resursele psihologice nu sunt fixe și prestabilite, ci se activează în măsura în care există interacțiune socială, iar adaptarea indivizilor la sistem și mediu este un răspuns al adaptării sistemului și mediului

---

[130] Serge Moscovici- *Influență socială și schimbare socială*, Ed. Polirom, Iași, 2011, p.20-21

[131] Corneliu Rada, Bianca Bogdana Peltea- Op.cit. p.200

la indivizi și grup, deci influențele sociale sunt reciproce și construite (sursa este și receptor, iar receptorul este și sursă) și nu unilaterale ca în modelul funcționalist. Modelul genetic consideră inovația adusă de minorități de aceeași valoare cu conformarea, ea nefiind o formă de devianță ci un proces de bază al existenței sociale, influența socială putând acționa atât în favoarea majorității cât și a minorității. Acest model impută celui funcționalist că, prin modul de tratare a devianței, confundă fenomene de anomie (criminalitatea) cu fenomene de excluziune socială (negrii sau imigranții), fiind puși la un loc desocializații (asocialii) cu nesocialii.[132]

Abordarea din această lucrare se va face pe baza modelului funcționalist care, în ciuda limitelor sale, considerăm că se aplică mai bine mediului concentrațional ca sistem social.

În interacțiunea socială, psihologii sociali evidențiază tendința oamenilor de a-și schimba opiniile, atitudinile și comportamentul pentru ca ele să se

[132] Serge Moscovici- *Idem,* p. 22-23

armonizeze cu cele ale grupului din care fac parte, deoarece este dificil pentru oameni de a se opune percepției majoritare. Acest tip de influență se numește **conformism**. Opoziția față de normele grupului produce **incertitudine** și **anxietate**, antrenând **devianța**. Nevoia de conformare apare deoarece oamenii doresc să aibă judecăți corecte asupra realității și pentru aceasta raționează că mai multe persoane văd și apreciază mai bine decât una singură, iar pe de altă parte, deoarece se tem de a fi catalogați drept devianți sau marginali și să piardă în acest fel simpatia celorlalți membri ai grupului. Astfel, ordinea socială determină o posibilitate de alegere limitată de către membrii ei datorită limitelor impuse de normele majorității, care se consideră că au valoare pozitivă și greutate psihologică mai mare, spre deosebire de opiniile mai extreme ale minorităților neinvestite cu autoritate pozitivă și greutate psihologică.

Apare astfel o relație unidirecțională în care grupul, ca sursă de influență, decide pe baza normei definite de el, iar minoritatea (subgrup sau individ), ca țintă, este pasivă și pasibilă de schimbare. Dacă se opune, subgrupul sau individul va fi considerat **deviant** și izolat

de grup, iar procesul de influență are ca scop reducerea devianței și stabilizarea relațiilor dintre indivizi.

Aplicate la realitatea penitenciarelor comuniste, aceste considerente ne dau următoarele date: Grupul emițător, care stabilește normele și este învestit cu autoritate, reprezintă agenții puterii care conduc temnițele, închisorile și lagărele de muncă și care dețin puterea (directori de închisori, gardieni, anchetatori, torționari, ofițeri politici). Ei sunt sursa de influență, privită ca majoritate și care decide pe baza unui cod propriu de valori. Grupul țintă (subgrupul sau uneori individul) receptor de influență este dat de deținuți, priviți ca minoritari și pentru care codul valoric (normele) majorității este obligatoriu. În condițiile în care grupul sau individul minoritar se opune, este considerat deviant.

"În alcătuirea oricărui grup uman există îndrăzneți care se abat de la regulile grupului, trasează sensuri, stabilesc alte cutume."[133]

Când se referă la **conformism,** psihologia socială definește în mod clar tendința oamenilor de a-și schimba

[133] Serge Moscovici-*Op.cit*, p.114

percepțiile, atitudinile și comportamentele, pentru a corespunde cu normele grupului intern. Formarea normelor de grup a fost investigată prima dată de Muzafer Sherif care, emigrat în SUA, a pornit de la premisa că americanii respectă convențiile acceptate mutual și a dedus că normele sociale se formează pentru a dirija comportamentul. El a pornit de la premisa că normele sociale sunt determinate de interacțiunea dintre persoane aflate în situații limită, climatul de incertitudine determinând subiecții să caute să introducă stabilitate și constanță în aprecierile lor.

Sherif arată că atunci când un aspect foarte important nu este structurat în mod clar, individul este tot mai dominat de incertitudine și este mai vulnerabil la influența socială.[134] Dacă însă individul este bine adaptat la mediu și reacționează bine la acesta, atunci el rezistă la presiunile sociale. Mediul concentrațional este divers, el putând fi reprezentat de celulele în care puteau să fie mai mulți sau mai puțini deținuți (spațiu numit Celular), erau sinistrele medii de izolare (cum ar fi Zarca sau Neagra) în

[134] *Idem*, p. 44

care erau izolați recalcitranții[135], coloniile sau lagărele de muncă, satele-lagăr pentru deportați, ori deprimantele și nesfârșitele spații siberiene. Incertitudinea este o noțiune specifică modelului funcționalist. Cercetările sale, continuate de cele ale lui Asch, au demonstrat că oamenii se conformează normelor grupului, cedând la presiunile acestuia- dar nu toți și nu întotdeauna- din două nevoi.

Prima este **nevoia informațională**, conform căreia oamenii au nevoie să fie convinși că judecata lor este corectă, motiv pentru care consideră că două sau trei persoane văd mai bine decât una. Când lipsesc informațiile referitoare la realitate apare nesiguranța și scade încrederea indivizilor în ei înșiși, imaginea lor despre lume fiind văzută cu ochii celor care sunt sursă de influență deoarece aceștia sunt și surse stabile de informație. Acest lucru se întâmpla în regimul carceral când deținuții nu știau ce va urma și se așteptau la ce e mai rău sau nu știau ce s-a întâmplat cu camarazi de-ai lor, dacă au rezistat la torturile anchetei sau i-au divulgat

[135] Așa cum sunt numiți de Demostene Andronescu în capitolul cu același nume al cărții sale *Reeducarea de la Aiud*, Ed. Manuscript, Pitești, 2018

şi pe ceilalţi membri ai grupului. De multe ori, deţinuţii nici nu ştiau ce se cere de la ei şi ce ar trebui să mărturisească. Galina Răduleanu îşi aminteşte: "*În ceea ce-l priveşte pe tata, nu ştia nici el ce voiau să-l determine să spună. Practic, trebuiau să-l scoată cu orice preţ duşman al regimului. Îl chema la anchetă, trăgea perdelele şi îl întreba: "Spui sau nu spui?" "Ce să spun?" "Aha, nu vrei!" Şi începeau bătăile. Când obosea, îşi chema ajutoarele..."*[136]

Această nesiguranţă informaţională, întreţinută de anchetatori şi torţionari, este descrisă de poetul Ştefan Augustin Doinaş cu o deosebită acurateţe: "*Primul element derutant într-o anchetă de tip comunist este faptul că erai somat să spui* ***totul****, nu ceva, adică vreun lucru oarecare, sau ceva precis, adică un lucru anumit,- ci totul. Aceasta era, de altfel, şi prima minciună(...) După multe sensuri pe care i le-am atribuit, am ajuns la concluzia că acest* ***totul*** *însemna, de fapt, nu tot ceea ce s-a petrecut, nici tot ceea ce ai făcut, ci tot ceea ce coincide cu ceea ce vrem noi(...) eu îl întrebam mereu:*

---

[136] Galina Răduleanu- *Repetiţie la moarte din spatele gratiilor*, Ed. Manuscript, Piteşti, 2017, p.27

"Ce vreți să vă spun?" Iar el îmi răspundea invariabil: "Spune totul" Acest totul mă îneca, mă dezmărginea, anula insularitatea mea, mă făcea să mă pierd în inform și în incert, eram somat să fiu ceea ce nu eram, mi se dilata persoana, mi se anula personalitatea. De fapt, inchizitorul nu vrea să afle cine ești și ce ai făcut, el vrea doar să-ți arate că ești ***oricine*** *și ai făcut* ***totul****. El vrea să te recunoști- măcar potențial- ca vinovat. Tactica minimalistă a deținutului- să spună cât mai puțin- era sistematic dejucată de strategia maximalistă a anchetatorului- să i se confirme cât mai mult din ceea ce dorește să afle(...) Căci nu micul meu adevăr, obiectiv, real, avea importanță, ci ceea ce eu recunosc, adică falsul meu adevăr, conformitatea cu un act și o culpă inventate amândouă de anchetator. Scopul inchiziției- religioase, ca și politice- nu este obținerea unui adevăr mundan, inferior, al celui acuzat. Scopul ei e să obțină recunoașterea vinovăției, să obțină astfel, de fapt, adevărul superior, al Statului. În momentul când acest adevăr- imensă minciună ticluită magistral- este confirmat de cel în cauză, acesta din urmă este- creștinește vorbind- mântuit. Termenul laic, în comunism,*

era reeducate."[137] Chiar şi în perioada reeducării de la Aiud din 1961-1964, când încetaseră torturile şi reeducarea luase forme mai rafinate, desfăşurate în aşa numitele "cluburi", Demostene Andronescu mărturiseşte: *"Cu toate mişcările şi agitaţia impuse de acţiunea de reeducare, şi în această perioadă la Aiud secretomania era în floare. Deţinuţii de pe Celular, dar mai cu seamă cei din Zarcă, erau ţinuţi în continuare sub cheie, aşa încât, în afară de timpul pe care îl petreceau sub cheie, în afară de timpul pe care îl petreceau împreună la şedinţele comune de reeducare, nu prea aveau posibilitatea să se întâlnească şi să comunice între ei, iar circulaţia ştirilor între cele trei secţii ale închisorii (Zarcă, Celular şi Fabrică) era aproape imposibilă."*[138] Astfel, ei priveau realitatea înconjurătoare din perspectiva torţionarilor, ceea ce se şi dorea. În aceste condiţii influenţa socială a agenţilor represiunii era mai mare şi tendinţa conformării

---

[137] Ştefan Augustin Doinaş- *Intelectualul în anchetă*, în *Memoria, revista gândirii arestate*, editată de Uniunea Scriitorilor din România, nr.1, noiembrie, 1990

[138] Demostene Andronescu- *Reeducarea de la Aiud*, Ed. Manuscript, Piteşti, 2018, p.169

era mai mare pentru reducerea acestei incertitudini chinuitoare.

A doua nevoie este cea **normativă**, datorită căreia indivizii sunt constrânşi să se conformeze grupului, temându-se să nu fie consideraţi devianţi. Aici apare influenţa socială normativă, din dorinţa subiectului de a-şi conserva statutul în raport cu ceilalţi, caz în care imaginea despre sine a persoanei este privită prin intermediul pedepselor pe care le poate primi de la grup sau a avantajelor pe care poate să le obţină. Aceste trebuinţe determină **conformismul privat** şi **conformismul public**. Primul se referă la situaţiile în care este modificat nu doar comportamentul, ci şi modul de gândire şi reprezintă o interiorizare, o adevărată convertire. O astfel de situaţie în care conformismul privat a atins un nivel paroxistic, de depersonalizare, este descris de Demostene Andronescu, care relatează un episod din reeducarea de la Piteşti astfel: *„Pop Cornel, fost eminent student al Facultăţii de Medicină din Cluj, care atât prin pregătirea sa profesională şi umanistă, cât şi prin înalta sa ţinută morală, promitea să devină un lider de generaţie, a nimerit şi el, ca majoritatea colegilor*

săi, în iadul de la Piteşti. Ţurcanu, care-i cunoştea bine biografia, s-a ocupat personal de el şi în şase săptămâni de tortură continuă a reuşit să facă din acest om integru şi echilibrat un neom, un robot care executa orbeşte tot ce îi cerea dresorul său.(...) Pentru a-l ţine sub tensiune şi a-i spori dezumanizarea, Ţurcanu, ori de câte ori avea de făcut o operaţie mai dificilă, îl lua pe el mâna a doua."[139]

Cel de al doilea tip, conformismul public, care mai este denumit **complianţă**, reprezintă doar o schimbare superficială a comportamentului, pentru evitarea pedepselor şi/sau obţinerea de recompense. Acest tip de conformism s-a manifestat pe scară largă în cadrul reeducării de la Aiud, unde nu s-a mai recurs la tortura fizică, ci se desfăşura în anumite cadre publice numite cluburi, unde se aplicau metode mai rafinate, dar la fel de perfide. Conformarea duce astfel la consens social, consens care spune că nimic nu trebuie să se schimbe, sau să se producă doar acele schimbări care fac sistemul mai

[139] *Idem*, p. 21

funcțional. De aceea modelul care propune aceste exigențe ale sistemului social se numește **funcționalist**.

În spațiul concentrațional presiunea grupului ca sursă de influență, reprezentat de agenții de represiune, determină o conformare a deținutului care poate fi publică, aceasta fiind cea mai frecventă situație, pentru a scăpa de tortură sau pentru a obține o bucată de pâine, ori a opri o anchetă interminabilă. Sunt situații însă când apare și un conformism privat, în cazurile de reeducare, când deținutul nu și-a mai revenit și a interiorizat normele regimului de detenție, așa cum au făcut-o camarazii lui Țurcanu, care au demarat procesul reeducării, așa cum reiese din cazul prezentat mai sus dar și din studiul de caz de mai jos.

Conformarea unor deținuți care deveneau astfel turnători, îi făcea să fie izolați de către ceilalți deținuți. Unii deveneau turnători pentru că nu mai rezistau la tortură, știut fiind că un eveniment traumatic destabilizează ordinea interioară a individului și produce pierderea certitudinii, dar alții erau delatori din răzbunare și cinism. Un caz aparte de turnători erau trădătorii, aceia

care divulgau la anchetă nume de prieteni și colaboratori, fapt care ducea la alte valuri de arestări și condamnări.

Fenomenul devianței era întâlnit chiar și în rândurile comuniștilor, atât din penitenciare, cum ar fi cazul gardienilor mai omenoși care nu executau întocmai odioasele ordine și unii ajungeau ei înșiși să fie încarcerați, dar chiar și în rândul vârfurilor puterii. D. Andronescu vorbește despre "*debarcarea Anei Pauker și a grupului său de "deviaționiști.*[140]"

Factorii individuali și contextuali care produc conformismul sunt mărimea grupului (sau **majoritatea și minoritatea**), **conștientizarea normelor** și **prezența unui complice**. Pe de o parte, conformarea este mai puternică atunci când, potrivit lui Wilder, subiecții sunt confruntați cu opoziția a două sau trei grupuri de câte doi, decât atunci când sunt confruntați cu părerea contrară a unui singur grup de patru sau șase persoane[141], iar pe de altă parte, membrii majorității, luați prin surprindere de o opoziție fermă, adesea vor adopta poziția minorității. De aceea elementul surpriză a constituit un punct forte al

[140] *Idem*, p. 25
[141] Salomea Popoviciu- *Op.cit*, p.47

reeducării de la Piteşti şi în general era folosit ca metodă în timpul anchetelor. În numeroase cercetări ale influenţei minoritare se constată că persoanele care compun majoritatea iau decizii mai superficiale, fără angajarea gândirii critice din grup, datorită gradului ridicat de conformism al membrilor grupului. Această realitate psihosocială este explicată şi confirmată de Gustave le Bon încă din 1895 în *Psihologia Mulţimilor*, autorul arătând că: "*Mulţimile, contrar indivizilor care le compun, nu au capacitatea judecăţii critice. Individul din cadrul unei mulţimi nu mai este el însuşi, ci un automat pe care propria noastră voinţă nu-l mai poate dirija. În momentul în care face parte dintr-o mulţime, un individ, chiar dacă este o persoană foarte cultivată, îşi pierde capacitatea de a judeca critic şi se comportă în mod afectiv, având chiar manifestări primitive şi barbare. În consecinţă, judecăţile morale ale unei mase sunt independente de originea sau intelectul indivizilor care o compun.*"[142]

[142] Gustave le Bon- *Psihologia mulţimilor*,

Un aspect important care este demn de relevat în legătură cu mărimea grupului este dat de înțelegerea noțiunii de majoritate și minoritate în spațiul concentrațional, care va fi abordată în cele ce urmează.

Normele sociale influențează mai puțin conformismul decât îl influențează percepția pe care oamenii o au asupra normelor. Cialdini (1990) arată că norma are putere de influență doar dacă este conștientizată sau activată. Normele sunt *descriptive*, prin care se arată cum este comportamentul și *executorii*, sau norme care arată cum ar trebui să se comporte toți oamenii[143]. De asemenea, **prezența unui aliat (complice)** duce la scăderea conformismului cu circa 80%, deoarece o singură persoană își susține mai greu convingerile decât dacă face parte dintr-o minoritate oricât de mică, orice dizidență suplimentară subminând presiunea normelor. De aceea torționarii căutau să-i izoleze pe deținuți unii de alții, aceștia neștiind cum s-a desfășurat ancheta la ceilalți tovarăși de suferință,

[143] Salomea Popoviciu- *Op.cit.*, p.49

încercându-se astfel destructurarea oricărei dizidențe bazate pe asocierea dintre victime.

Aici dezbaterea implică două aspecte: Una, dată de relațiile și influențele sociale din grupul deținuților, din care se desprind categoriile menționate mai sus, cele ale supraviețuitorilor, ale înfrânților și turnătorilor și cealaltă, dată de influențele sociale dintre grupul deținuților și grupul reprezentanților puterii, ai agenților represiunii, unde vom insista asupra redefinirii conceptului de majoritate și minoritate.

În acest sens al redefinirii majorității și minorității, Juan Antonio Perez și Francisco Dasi vin cu o abordare diferită.[144] În general, societățile funcționează pe puterea de reglare a normelor și devianțelor de la ele și orice societate poate fi analizată în termenii **majorității,** care se supune unei norme și în termenii **minorității,** care nu ascultă de această normă. Abordarea autorilor citați nu se concentrează însă asupra majorității sau minorității, ci asupra dinamicii proceselor psihosociale care determină

[144] Juan Antonio Perez, Francisco Dasi- *Reprezentările sociale ale grupurilor minoritare*, în Adrian Neculau (coord)-*Op. Cit.*,p.61

reprezentările sociale. Astfel, **minoritatea** nu mai este tratată numeric, ştiut fiind că minoritatea poate fi văzută pe criterii de vârstă, naţionalitate, religie, culoarea pielii, apartenenţă politică, etc. Astfel, românii din Transilvania, aflată sub ocupaţie maghiară, erau o majoritate etnică dar o minoritate politică. În acest context, Perez şi Dasi numesc minoritate acea colectivitate care ocupă o poziţie de inferioritate într-o relaţie socială de putere şi nu e considerată ca fiind reprezentanta legitimă a normelor, fiind astfel valorizată negativ din punct de vedere social.

Minoritatea astfel definită "*nu se referă la o anume caracteristică intrinsecă a grupului, ci la poziţia sa de inferioritate în cadrul unei relaţii de putere între două grupuri la un moment anumit*"[145]. Minoritarul, fiind deviant de la normele stabilite de majoritate, asupra sa fiind predominantă o percepţie negativă, el are o conştiinţă mai puternică asupra elementelor care îl identifică drept o minoritate, datorită tendinţei de uniformizare socială a indivizilor, existentă în orice

[145] *Idem*- p.62

societate, prin convertirea a tot ce e minoritar la majoritate.

Aceste considerente psihosociale considerăm că se aplică foarte bine la spațiul de detenție, unde deținuții, deși erau majoritari numeric, adică într-un număr mai mare decât gardienii și torționarii, erau în poziție de inferioritate în cadrul relațiilor de putere. Constituirea unei minorități depinde astfel de stilul de comportament al grupului, adică de acele acțiuni menite să conserve identitatea grupului sau pentru a influența alte grupuri.

Grupurile care se manifestă activ în apărarea punctului de vedere au fost numite **nomice**, iar cele care doar dezaprobă pasiv punctele de vedere ale altor grupuri sunt numite **anomice**. Astfel, deținuții creștini erau mult mai activi în mărturisirea normelor care reprezentau identitatea lor (nomicii) sau cei care aveau convingeri politice anticomuniste mult mai manifeste (ex. legionarii) erau mult mai activi în devianța lor față de majoritate, spre deosebire de anomici. Astfel, grupul nomic, pe lângă devianță, are și o contra normă, reprezintă un grup social independent, provoacă o priză de conștiință în ce privește normele și creează un conflict social. De aceea au și fost

identificați în spațiul carceral și apoi în reprezentările sociale ale detenției ca „grupul misticilor" sau „sfinții închisorilor" sau „grupul legionar", etc. Din aceste considerente, represiunea împotriva celor din grupurile nomice era mult mai dură. Iată ce relatează D. Andronescu în acest sens *„...afirm dintru început că, pentru acest tratament discriminatoriu aplicat deținuților politici din România (mă refer atât la tratamentele extrem de inumane din închisorile de execuție și din lagărele de muncă forțată, cât și la aberantele acțiuni de așa zisă reeducare), vinovată se face Mișcarea Legionară. Pentru a-i anihila pe cei mai înverșunați adversari ai lor, care erau membri acestei mișcări, cotropitorii bolșevici și năimiții lor dinăuntrul țării au născocit și au pus în aplicare metode de exterminare fizică și siluire fără egal în spațiul concentrațional al sângerosului secol XX."*

Spre deosebire de aceștia, grupul anomic nu are o contra normă, de aceea dintre ei au fost selectați colaboratorii regimului represiv, respectiv turnătorii, delatorii. Ei nu provoacă o priză de conștiință în ce privește normele și nu creează un conflict social, ci mai degrabă pun probleme de ordin social definite de

etnocentrismul majorității, adică al tendinței acesteia de a-i vedea pe ceilalți prin prisma propriilor puncte de vedere, și suscită atitudini de marginalizare și ignorare. Dintre ei, pe cei mai mulți îi regăsim în numărul învinșilor, al resemnaților, care se conformau robotic normelor din închisoare. Ei nu creau conflicte sociale ca fiind un grup minoritar distinct, ci doar pentru că erau priviți de regim ca fiind dușmani de clasă sau dușmani ai poporului, doar pentru că erau intelectuali care nu au vrut să subscrie la valorile regimului comunist sau gospodari înstăriți de la sate, denumiți chiaburi, ori ofițeri în armata regală, membri sau simpatizanți liberali sau țărăniști, etc. Mai mult chiar, revolta unor deținuți care nu se conformau determina adesea protestul acestei categorii de victime ale represiunii, care-i considerau adesea pe cei nesupuși și care rezistau spălării creierului, ca fiind în bună măsură vinovați de suferințele lor.

Complianța este o formă explicită de influență socială în urma căreia cineva acceptă o cerere când are posibilitatea de a o refuza. Succesul complianței depinde de cât de bine se cunoaște ținta și de rolul în relație al celui care efectuează influența. După ce individul a cedat o dată

la interogatoriu și își dă seama că a fost atras într-o cursă, deseori răspunde prin complianță, datorită a ceea ce este numit în literatura de specialitate **psihologia angajamentului,** potrivit căreia omul își justifică decizia prin analiza avantajelor posibile și se atașează emoțional de această decizie greșită, fiindu-i mai greu să se răzgândească.[146]

O formă particulară de complianță este **obedienta,** definită de Chelcea (1998) ca *„procesul de acceptare a influenței din partea persoanelor cu statut social superior sau cu autoritate legitimă."*[147] Unii cercetători consideră că termenul „obedienta" trebuie înlocuit cu cel de „complianță", deoarece obedienta are în limba română un sens peiorativ de ascultare oarbă.

Tema obedienței a suscitat dezbateri aprinse și controverse puternice privind înclinațiile spre rău și distrugerea semenilor pe care o manifestă natura umană atunci când supunerea față de autoritatea considerată legitimă anulează comportamentul moral și discernământul. Studiile psihologiei sociale, conduse de

[146] Salomea Popoviciu-*Op.cit*.,p.58
[147] *Idem,* p.65

Jorn Rusen, arată că orice structură psihică umană supusă unor presiuni crescânde atinge un prag limită şi pe măsură ce solicitarea externă creşte, această structură "se frânge"[148]. Dincolo de această limită se produc mutaţii incredibile în fiinţa umană, care ajunge să ucidă şi să tortureze fără să simtă nici o remuşcare. Aceste limite erau atinse şi depăşite prin teroare, tortură, înfometare, lipsirea deţinuţilor de alimente sau odihnă, caz în care mulţi cedau şi deveneau ei înşişi unelte oarbe ale represiunii.

Cercetările lui Milgram despre obedienţă, care au stârnit vii proteste în lumea academică din SUA anilor '60 ai secolului XX, confirmă aceste aspecte. El a realizat experimente în care subiecţii participanţi trebuiau să răspundă la nişte întrebări, iar un examinator aflat în spatele unui paravan le aplica şocuri electrice din ce în ce mai mari pentru fiecare răspuns greşit, în timp ce participanţii la experiment simulau durerea prin gemete şi strigăte, despre care examinatorul credea că sunt reale. Cu toate acestea, şocurile electrice aplicate ajungeau să fie

[148] Alin Gavreliuc- *Psihologia socială şi dinamica personalităţii,* Ed. Polirom, Iaşi, 2019, p. 145

mult peste limita letală dacă examinatorii erau supuși de către organizatori la o presiune psihologică sporită, spunându-li-se că e obligatoriu să continue experimentul. S-a constatat că circa 66% dintre subiecți continuau să aplice șocuri electrice mortale, chiar în condițiile în care "victimele" nu mai scoteau nici un sunet pentru a simula că au murit. În mod și mai paradoxal, după încetarea experimentului, cei care credeau că au administrat șocuri electrice mortale cobailor, nu erau afectați decât în proporție de 14% de faptul că erau potențial asasini, considerând că așa a fost experimentul, iar 84% s-au declarat chiar bucuroși că au participat la experiment, fapt care demonstrează foarte clar că torționarii se fac, nu se nasc și este greu de estimat ce devine omul sub presiunea situațională și dominat de solicitările insistente ale unor autorități.

Având în vedere condițiile inumane de detenție din spațiul concentrațional românesc, nu este de mirare că mulți nu au rezistat la puternicele presiuni psihologice și situaționale, au cedat și s-au lăsat nivelați de tăvălugul comunist, devenind din victime torționari.

II. 3 STUDIU DE CAZ. EXPERIMENTUL PITEȘTI

Propunem un **studiu de caz** privind **influența socială** și anume Experimentul Pitești, prin care să arătăm cum se regăsesc principiile psihologiei sociale în realitățile reeducării de la Pitești.

Fenomenul Pitești este vârful unul iceberg. Corpul icebergului este rădăcina ideologică marxistă[149], rădăcină care a zămislit idealul formării "omului nou", ideal ridicat la rang de politică de stat după triumful revoluției bolșevice din Rusia. "Omul nou" nu putea să se manifeste plenar decât după deplina victorie a proletariatului și eliminarea celor învinși, a "dușmanilor de clasă ", striviți sub tăvălugul istoriei.

Metodele de eliminare a adversarilor politici au fost reeducarea și/sau exterminarea. Ambele aceste metode au ca numitor comun teroarea, ca temelie a sistemelor totalitare.[150.] Teroarea are ca temelie *ura.*

---

[149] Asupra rădăcinilor ideologice vom reveni spre finalul capitolului

150 Hannah Arendt- *Originile totalitarismului*, Humanitas, București, 1994, p.602

Reeducarea de tip Pitești este o ură în stare pură. Ura era diseminată (răspândită, împrăștiată) prin intermediul terorii în întreaga societate, nu doar în penitenciare, ea se propaga în medii tot mai largi. În general, reeducarea ține de o pedepsire necorporală și presupune aspecte nonviolente, însă idealul de a crea "omul nou" impune reeducarea violentă, deoarece tehnicilor de tortură li se acordă rol terapeutic și totul este permis în aceste condiții.

Specialiștii arată că teroarea, și mai ales teroarea repetată, este de natură să distrugă schemele de sine și conștiința de sine a victimelor, precum și imaginea de sine a acestora. *"Teroarea psihică continuă, conectată cu diverse tulburări fiziologice, contribuie în mod decisiv la slăbirea rezistenței și la anihilarea mijloacelor de apărare, iar când capacitatea de suportabilitate este depășită, se produce o fisură în continuitatea vieții biologice și psihice, o fragmentare a forului interior, o alterare a stării de conștiință cu modificarea percepției asupra realității și chiar asupra propriei persoane, dar și asupra celor care torturează. În urma acestor modificări psihologice, victima terorii se trezește într-o lume necunoscută, străină și ostilă, în care domnește o*

atmosferă de incertitudine şi insecuritate, iar pe plan subiectiv trăieşte o transformare a propriei identităţi, atât sub raport psihic, cât şi somatic, ceea ce explică transferul de personalitate produs în asemenea condiţii."[151]

Reeducarea violentă de "tip Piteşti" are origine sovietică în opinia majorităţii specialiştilor[152], fiind rezultatul lucrării pedagogului sovietic Anton Semionovici Makarenko, "Poemul pedagogic", prin care preconiza obţinerea de "oameni noi" prin intermediul muncii "în colectivitate şi pentru colectivitate". Acest sistem de reeducare l-a testat pe copii şi adolescenţi abandonaţi şi tineri infractori, în colonii de muncă, cu o supraveghere strictă, fără timp liber, disciplină severă şi îndoctrinarea cu teoriile marxist-leniniste. Makarenko a observat rolul colectivului asupra individului şi a destructurării lui sufleteşti. El aseamănă sfărâmarea personalităţii în bucăţi, pulverizarea ei cu o explozie,

---

[151] Nicu Ioniţă- Op. Cit., p.15-16

152 Luminiţa Banu- *Reeducarea-posibile origini occidentale*? în *Experimentul Piteşti*, Ilie Popa (ed.)-Comunicări prezentate la Simpozionul "Experimentul Piteşti-reeducarea prin tortură", ediţia a II-a, Piteşti, 2003, Fundaţia Culturală Memoria, 2004, p.131

explozie care are loc în colectivitate, deoarece individul nu are unde să se refugieze, fiind încolțit din toate părțile.[153]

Deținutul politic de la Piteşti nu mai este un subiect juridic în sens clasic, ci un cobai, iar trupul şi sufletul lui nu mai sunt componente ale unui sistem social etic, ci un rebut, un deşeu. Dacă tortura de tip clasic, deşi foarte dură, era porționată în timp, tortura ce însoțește fenomenul Piteşti este nelimitată, scopul ei nefiind salvarea sufletului penitentului, ci terfelirea lui sufletească după o schingiuire trupească atroce. Reeducarea de acest tip, chinul celui torturat, devine un spectacol public cu uşile închise, ele nu mai sunt neregulate ci continue, fiind asistate de ceilalți candidați la tortură, care urmau să devină şi ei călăi. Reeducarea constă în acest sens în a pune victima în cameră cu torționarul şi a nu-i da nici un răgaz. [154] Aceasta avea ca scop modificarea totală şi iremediabilă a personalității subiectului prin tortură fizică şi psihică continuă. Dacă

153 Ibidem
154 Virgil Ierunca- Fenomenul Piteşti, Humanitas, Bucureşti, 1990, p. 12

anchetele şi torturile clasice erau individuale, reeducările au ca ţintă grupurile, colectivităţile umane, la Piteşti victimele fiind alese cu precădere dintre studenţi. Pedagogia sovietică este una de masă, ea nu se mai ocupă de individ. Noutatea, potrivit pedagogiei lui Makarenko, este că eul nu mai este stăpân pe voinţa sa, aceasta a fost anihilată, iar cel supus reeducării este ghidat de ordinele şi acţiunile colectivului care hotărăşte pentru el şi în locul lui, **conformarea** atingând astfel forme nivelatoare, paroxistice. Mijloacele care produc "explozia" sufletului sunt bătaia, tortura fizică şi psihică, presiunea permanentă a colectivului, în urma căruia cel supus reeducării este complet destabilizat iar schemele personalităţii sale sunt recompuse şi se identifică cu colectivul reeducator, propria sa transformare oferindu-i chiar un sentiment de mulţumire.

Makarenko însuşi aprecia că reeducarea nu este un proces evolutiv, ci ea trebuie să se producă asemeni unui salt în conştiinţa reeducatului, salt care dă naştere "exploziei", aceasta fiind ducerea conflictului la limita extremă, până la o stare când nu mai este posibilă nici o evoluţie, nici un litigiu între personalitate şi societate,

când se pune în mod răspicat problema de "a fi membru al societății sau de a ieși din ea."[155] Acesta este un fenomen de "spălare a creierului", prin care **imitația** comportamentului violent sau **efectul cameleon**[156] este echivalentă cu "sinuciderea personalității"[157]. Astfel era anihilată metodic și fără posibilitate de recuperare, forța de opoziție a tineretului deținut, prin faptul că îi lega între ei pe deținuții- torționari prin vinovăție și care deveneau complici la crimă. Din momentul când cel torturat torturează, dispare calitatea lui de victimă și nimeni nu mai depune mărturie pentru că toți sunt legați între ei prin participarea la tortură.

Experimentul Pitești a început la 6 decembrie 1949 și a durat până în august 1952, fiind exportat și în alte închisori, cum ar fi Gherla-pentru muncitori, Târgșor-pentru elevi, Canal Dunăre Marea Neagră-Peninsula, Târgu Ocna- pentru bolnavii de TBC și Aiud pentru

155 Mircea Stănescu, *Reeducarea în România comunistă (1945-1952)*, vol I, Aiud, Suceava, Pitești, Brașov, Iași, Ed. Polirom, 2010, 294 p, apud Silviu Moldovan- Un anume tip de întrecere socialistă, Instrumentarea terorii, în *Experimentul Pitești*, Ilie Popa (ed)-*op.cit*, p. 76-77

156 Salomea Popoviciu-*Op.cit.*,p.37

157 Virgil Ierunca-*op.cit*, p. 80

intelectuali, unde însă a eşuat[158]. Ea a fost orchestrată de autorităţile comuniste în frunte cu Nikolski, general, comandant suprem al Securităţii româneşti şi avea ca scop lichidarea morală a tinerilor deţinuţi politici, iar pe termen lung, distrugerea morală şi spirituală a poporului român.[159] *"Rezultatele reeducării şi educaţiei marxiste sunt exclusiv criminale, bestiale, decadente, dezumanizante, degradând însăşi natura umană."*[160]

La Gherla a prins oarecum rădăcină dar a fost stopat datorită imposibilităţii de a păstra secretul, acolo fiind o fabrică.

În prima fază, reeducarea a avut un caracter neviolent şi a fost susţinută de studentul Alexandru Bogdanovici, fiul prefectului de Iaşi, care fusese liderul Centrului studenţesc din Iaşi al Frăţiilor de Cruce Legionare. Acesta, având mustrări de conştiinţă că a implicat multe persoane prin mărturisirile lui, acceptă să

158 Alin Mureşan-*Piteşti, Cronica unei sinucideri asistate*, Ed. Manuscris, Piteşti, 2007, pp.194-231

159 Popa Nicolai-Coborârea în iad-Fenomenul Piteşti, Piatra Neamţ, 1998, p.

160 Ioan Ianolide- Op. cit., p.279

citească în celula din închisoarea Suceava, literatură marxist-leninistă. Bogdanovici, în 1945 l-a convocat la întrunirile legionare pe un alt frate de cruce, Ţurcanu. Acesta însă intrase în partidul comunist şi refuză orice colaborare şi adaugă că nu-i demască la poliţie dar să nu pomenească de el niciodată. E trimis la şcoala de diplomaţi la Bucureşti. Totuşi, sub tortură, unul din tinerii arestaţi în 1948 mărturiseşte că la întruniri legionare a participat şi Ţurcanu. Acesta este arestat, condamnat la 7 ani şi trimis la Suceava unde devine adjunctul lui Bogdanovici care avea de executat 25 ani. Începe însă să îl acuze pe acesta de nesinceritate, nefiind de acord cu reeducarea aceasta blândă şi formează, împreună cu un grup de nouă deţinuţi, ODCC-Organizaţia deţinuţilor cu convingeri comuniste. Sunt transferaţi la Jilava, unde se pare că Ţurcanu ia legătura cu Nikolski şi oficiali ai Ministerului de Interne.

În martie 1949 are loc la Ministerul de Interne o şedinţă în care s-a analizat modul în care sunt supravegheaţi deţinuţii din penitenciare, condusă de Marin Jianu, adjunctul Ministrului. Acesta considera că deţinuţii sunt prea liberi şi desfăşoară încă acţiuni

anticomuniste şi a decis înfiinţarea unor "şcoli" pentru mărirea vigilenţei.

În vara anului 1949, lotul Bogdanovici a fost transferat la închisoarea din Piteşti, condusă de căpitanul Dumitrescu, unde Ţurcanu primeşte din partea Securităţii undă verde să înceapă o reeducare violentă.

Procesul de reeducare avea patru etape:

Prima etapă, denumită *demascarea externă*[161], avea ca scop să oblige victima să deconspire ceea ce ascunsese la ancheta oficială. În această etapă, torţionarul avea rolul unui duhovnic negru. El trebuia să câştige încrederea victimei, printr-o falsă camaraderie (după unii autori aceasta era prima etapă a reeducării iar demascarea externă a doua)[162] care se dezvolta in celebra *Cameră 4 spital*[163]. Aceste demascări externe se făceau apoi şi sub tortură, verbal, apoi erau scrise pe o placă de săpun,

161 Unii autori o împart pe aceasta în două componente în funcţie de timp- demascarea din exterior (pentru faptele comise înaintea arestării) şi demascarea din interior (pentru faptele comise în cadrul penitenciarului-v. Silviu Moldovan, *op.cit*, p.68

162 Ilie Popa (ed)- *Experimentul Piteşti-Reeducarea prin tortură,* Comunicări prezentate la simpozionul PERT 15, Piteşti 2015, p.44

163 Virgil Ierunca-*op.cit.* p. 29

verificate de torţionari apoi scrise pe hârtie, semnate de declarant şi trimise la interne.

A doua etapă, *demascarea internă,* în care deţinutul schingiuit trebuia să-i demaşte pe cei ce-l ajutaseră să reziste în interiorul închisorii, fie dintre alţi deţinuţi, fie gardieni sau din administraţia închisorii, anchetatori sau miliţieni binevoitori.

Prin aceste metode Securitatea obţinea un plus de informaţii care n-ar fi fost niciodată aflate prin metodele clasice de tortură. Celelalte doua faze urmăreau anihilarea morală a deţinutului şi distrugerea personalităţii sale.

Faza a treia este *demascarea morală publică* (numită şi demascare interioară)[164] În această etapă deţinutul trebuia sa calce în picioare, să terfelească şi să batjocorească tot ce are mai sfânt, în primul rând familia şi pe Dumnezeu, soţia, iubita, prietenii şi pe el însuşi. Trecutul era analizat amănunţit şi inventate ororile cele mai monstruoase cu putinţă. Autodemascarea era un fel de spovedanie neagră în care cel supus reeducării trebuia să dea frâu liber imaginaţiei şi să-şi inventeze vinovăţii

164 Silviu Moldovan-*op.cit*, p.68

din cele mai aberante şi perverse. Tatăl trebuia prezentat ca un corupt şi desfrânat, mama ca o prostituată, mai ales cei credincioşi şi fiii de preoţi trebuiau să-şi batjocorească părinţii şi să inventeze detaliat scene odioase la care ar fi asistat chiar ei. Chiar despre el însuşi deţinutul trebuia să inventeze cele mai rafinate perversiuni, însă oricât de spectaculoasă ar fi fost demascarea şi autodemascarea, tortura era obligatorie, victimele urmând să aibă reflexe pavloviene. Toţi deţinuţii reeducaţi trebuiau să dărâme şi să acopere cu noroi orice ancoră a personalităţii lor, orice lucru de care s-ar putea sprijini ca să-şi apere fiinţa lăuntrică, deoarece ideologii comunişti ştiau că primul ataşament al omului este faţă de el însuşi. Acest ataşament trebuia distrus demonstrând deţinutului că nu are memorie, că valorile pe care se sprijină sunt mincinoase şi nu se poate încrede în sine.[165]

Al doilea ataşament care trebuia distrus era cel pentru familie, prieteni şi apoi pentru mediul local, singurul ataşament care trebuia să rămână fiind faţă de

165 Clara Mareş- *Fundamentele experimentului Piteşti. Manualul comunist de instrucţiuni privind războiul psihopolitic,* CNSAS, Arhivele securităţii, vol II, Ed. Nemira, 2004, p.100

statul comunist. Aceasta avea ca scop renegarea forului interior al deținutului, distrugerea propriului univers de trăiri, emoții și sentimente, pentru a deveni un fidel al noii ordini politice din țară, dar și un inamic al "elementelor dușmănoase" care păstrau vechile convingeri. Astfel, prin intermediul urii de care am amintit (ura de sine întâi, apoi cea îndreptată împotriva celor care nu evoluau în aceeași direcție, spre ura de sine) deținutul se transforma din dușman al regimului (real sau imaginar) într-un aderent fanatic al acestuia.

Când Țurcanu considera că dărâmarea e suficientă pentru ca deținutul astfel reeducat să intre în ODCC, urma **a patra fază.** Reeducatul trebuia să conducă el însuși procesul de reeducare al celui mai bun prieten al său, schingiuindu-l și devenind el însuși călău. Aceasta se făcea în văzul celorlalți. Țurcanu observase că pentru cei ce fuseseră chinuiți, simpla asistare la torturarea altora era un chin insuportabil, deoarece era însoțit de gândul că puteau deveni în orice clipă din spectatori, victime. Era deci de înțeles de ce pentru Țurcanu, "asistarea la spectacol" trebuia să facă parte din metodele de reeducare. Închisoarea din Pitești a fost aleasă pentru

acest monstruos experiment deoarece se afla în afara oraşului, departe de zonele locuite şi nici un strigăt al celor schingiuiţi nu putea fi auzit. Aici avea loc, în opinia unor supravieţuitori, un proces de satanizare, era ca un laborator antihristic.[166]

Delirul lua proporţii apocaliptice, urmărind desacralizarea oricărei valori morale, religioase, umane. Disperarea victimei devenită călău era maximă, el era o epavă umană, de care era conştient. Ei deveneau nişte mutanţi, cu statut hibrid, pervertiţi psihologic şi autoterfeliţi, ca nişte făpturi spurcate.[167] Această stare cumplită este evocată prin chiar titlurile din literatura memorialistică a supravieţuitorilor, cum ar fi Costin Merişca- *Tărâmul Gheenei*, Eugen Măgirescu- *Moara Dracilor*, Gheorghe Bâcu- *Mărturisiri din întuneric*, Popa Nicolai- *Coborârea în iad* sau Dumitru Bordeianu- *Mlaştina disperării.*

166 Dumitru Bacu- *Piteşti. Centru de reeducare studenţească*, Ed. Atlantida, Bucureşti, 1991.
167 Marcel Petrişor-*Secretul fortului 13*, Ed. Timpul, Bucureşti, 1994, apud Ruxandra Cesereanu- Reeducarea prin tortură a studenţilor din închisoarea Piteşti (1949-1952)

În timpul și după cea de **a patra etapă** apărea la cei proaspăt reeducați o competiție demonică în a schingiui și spiona, pentru a-și dovedi desolidarizarea cu ceilalți. Tortura se aplica în toate cele patru etape, nu avea limite și era obligatorie. Schingiuirile se făceau fie dintr-un sadism abisal, fie din ura împotriva celor care nu cedaseră și îi sfidau astfel pe cei care au cedat. Cei care deveneau torționari torturau silit, ca niște mecanisme stricate, ca într-un delir colectiv. Se ajungea astfel la o tortură între victime sau la "*tortura prin noi înșine. Au fost cazuri în care torționarul plângea în timp ce își chinuia victima, iar aceasta îi cerea să o lovească pentru a nu fi el însuși chinuit.*"[168] Mărturiile supraviețuitorilor sunt cutremurătoare. Iată două dintre ele: *"Prima bătaie dura între trei și patru ore. Au fost și cazuri de nouă ore în șir, zile la rând. După aceea venea inevitabilul, prăbușirea definitivă din disperare"*[169] *"Flămând, schingiuit, umilit săptămâni de-a rândul, fără somn, terorizat, lovit de cel care cu o oră înainte îți era prieten și frate de lanț, obligat*

168 Dumitru Gh. Bordeianu- *Mărturisiri din mlaștina disperării*, Ed. Gama, București, 1995, apud R. Cesereanu-op.cit

169 Dumitru Bacu-op.cit., p71, apud Clara Mareș-*op.cit.*, p.107

şi el să lovească fără vreo speranţă de scăpare...acesta este calendarul unui student supus procesului de depersonalizare... "[170]

Există mai multe etapizări ale procesului de reeducare în literatura de specialitate şi etapele variază de la un autor la altul, convenindu-se totuşi asupra cifrei patru. De asemenea, nu toţi deţinuţii urmau strict ordinea celor patru etape, existând diferiţi factori care influenţau experienţa fiecăruia, în funcţie de momentul când au intrat în detenţie, celula unde erau şi importanţa politică a deţinutului, dar nimeni nu scăpa de tortură.[171]

Oprirea experimentului Piteşti a avut loc în august 1952 când eminentul chirurg Simionescu s-a sinucis în public, fapt care s-a aflat în străinătate. Autorităţile comuniste au înscenat un proces, în care au fost acuzaţi Ţurcanu şi alţii din echipa sa care avuseseră legături cu Mişcarea Legionară, pentru a acredita imaginea că experimentul Piteşti a fost orchestrat de legionari pentru discreditarea conducerii închisorilor şi a regimului

170 Dumitru Bacu-*op.cit.*, p. 87, apud Clara Mareş-*op.cit.*, p.107
171 Alin Mureşan-*op.cit.*, p.88-89

comunist. Eugen Ţurcanu şi o parte din echipa sa au fost executaţi în 1955, după un simulacru de proces în care mulţi au depus mărturie conform intereselor Securităţii, ca urmare a stării de dedublare psihologică în care se aflau. A urmat în închisori un proces de contrareeducare, dificil de realizat, datorită reflexelor de dedublare schizoidă dobândite de reeducaţii-călăi. Aceste mutaţii psihologice au fost atent dirijate de autorii spălării creierului şi reeducării pentru crearea omului nou.

Revenind la rădăcinile ideologice ale experimentului Piteşti, trebuie să menţionăm existenţa unui "Manual comunist de instrucţiuni privind războiul psihopolitic" pus la dispoziţia Comitetului pentru Activităţi Antiamericane de un anume Kenneth Goff, fost comunist între anii 1936-1939. Manualul conţine îndrumări ale poliţiei politice sovietice conduse de Lavrenti Beria şi formulate în anii 30, "pentru distrugerea societăţii capitaliste şi a civilizaţiei creştine". Unul din capitolele manualului se ocupă de mecanismul S-R, stimuli-reacţie, care are legătură cu teoriile lui Pavlov privind obţinerea reflexelor condiţionate. Acestea

stipulează că este suficient să introducem un stimul puternic în mentalul uman pentru ca individul să răspundă ori de câte ori stimulul este "activat" din exterior, astfel obținându-se un comportament observabil.[172] Reflexul condiționat pavlovian datorat relației directe S-R este foarte puternic dacă mediul înconjurător include brutalitate, teroare, șoc, deoarece acestea marchează puternic psihicul uman și sunt rezistente în timp. Stimulul puternic era bătaia și teroarea. Al șaselea capitol din cele 16 ale manualului prezintă conceptul de supunere astfel: "*Supunerea (**obedienţa-n.a.**) apare ca o urmare a folosirii forţei. Forţa sălbatică exersată suficient de îndelungat asupra oricărui individ va duce la acordul lui faţă de orice principiu sau sistem*".[173] Se ajunge la situația când durerea și teroarea acționează ca un polițist și individul nu se va putea împotrivi dacă mecanismele stimulent- reacție sunt organizate în așa fel încât el să se subordoneze unei comenzi. S-a constatat că organismul e incapabil să reziste la stimuli în condiții de slăbiciune accentuată. Această slăbiciune era provocată de *"cei trei*

172 Luminița Banu-*op.cit*, p.133
173 *Memoria*, nr. 23/1998, p.51, apud Clara Mareș-*op.cit*., p.108

"f", foame, frică, frig" care produc o maximă extenuare fizică și psihică. Manualul de psihopolitică explică aceasta astfel: *"Un individ care refuză să asculte și este lovit...refuzul său este mai puțin vehement acum. Este lovit din nou și rezistența lui este diminuată în plus. Este ciomăgit și burdușit încă o dată și încă o data, până când, în cele din urmă, singurul lui gând este ascultarea directă și implicită față de acea persoană de la care a emanat forța...Este în interesul nostru faptul că un individ care este lovit fără încetare de o anumită sursă va ajunge, în cele din urmă, să creadă în mod hipnotic tot ce i se spune de către sursa loviturilor..."*[174]

Este totuși dificil de demonstrat că inițiatorii reeducării au acționat conform manualului de psihopolitică, dar asemănările sunt izbitoare. Justin Ștefan Paven, un supraviețuitor de la Pitești, face această legătură: *"În temnița de la Pitești, călăii comuniști, profesori psihopoliticieni instruiți la Moscova, au pus în practică arma lor ucigătoare: spălarea creierelor. Cobaii- studenții români."*[175]

---

174 Apud *Ibidem*, p. 52
175 Apud *ibidem*, p.55

În sec. XX apărea în SUA o nouă perspectivă asupra psihologiei, prin John Watson, părintele behaviorismului. Acesta reduce comportamentul uman la un ansamblu de răspunsuri datorate unor stimuli, afirmând că doar stimulii şi reacţia sunt obiectivi şi tot ce stă între ei trebuie eliminat.

Behaviorismul înlocuia astfel psihologia bazată pe viaţa psihică interioară cu una care limita omul la mecanismul S-R cu scopul de a descoperi legile care să-i permită dirijarea comportamentului. Astfel, mintea era privită ca un sistem cu mai multe intrări şi ieşiri (comportamente) ce depind doar de intrări (stimuli), comportamentul fiind singurul care poate fi observat si măsurat, cuantificat. În cele din urmă gândirea umană e redusă la un mecanism de arcuri nervoase care pun în mişcare laringele (ca organ al vorbirii) şi organele locomotorii, iar imaginile sunt de fapt tensiuni musculare ale ochiului. Acest om creat de behaviorism seamănă înspăimântător cu omul nou ieşit din şcoala ideologică a lui Beria. Este omul mutilat, sărăcit psihic, dezgolit de conştiinţă, sentimente şi voinţă. Astfel, behavioriştii, ca şi ideologii reeducării, susţin că omul este doar o maşinărie

biologică fără suflet şi raţiune ce răspunde doar la stimuli externi, în contradicţie flagrantă cu imaginea creştină asupra omului. Pe baza acestei filosofii, torţionarii au încercat să "recreeze" fiinţa umană în mod bestial, inuman, motiv pentru care reeducarea includea dezicerea reeducatului de familie, prieteni, Dumnezeu, valori morale, dezicere care l-ar fi ajutat să-şi recreeze identitatea dezumanizată, pentru ca apoi să devină el însuşi un "reeducator."

Aceste realităţi cumplite ale experimentului Piteşti îşi pot găsi o explicaţie psihosocială în ceea ce arăta S. Moscovici, când explică nivelul de **conformare** la care poate ajunge fiinţa umană şi anume că: "*În toate aceste fenomene, tipul de relaţie la care se face apel este cel de influenţă. Se petrece aici ceva care scapă conştiinţei tuturor, astfel încât ne purtăm ca şi cum am fi "posedaţi" de aproapele nostru sau ca şi cum am putea să-l "posedăm" şi să-l determinăm să facă ceea ce vrem noi, adică ceea ce el nu vrea. Această relaţie, a fost descoperită mai întâi sub forma sugestiei individuale sau colective, apoi asimilată hipnozei, mai ales puterii hipnotizatorului asupra hipnotizatului (aici vedem sursa*

*de influență și receptorul influenței-n.a) și în fine, legată de comunicarea discursurilor, a atitudinilor, deci de propagandă. De-a lungul acestei metamorfoze, ea își păstrează neschimbat sensul de acțiune reciprocă primară, de îngrijorător control al omului asupra omului. În societatea noastră, unde abundă ideologiile, comunicările de masă și schimburile de ordin simbolic, ea este mai penetrantă și mai decisivă decât puterea despre care se vorbește atâta și care nu este, în definitiv, decât suprafața verboasă a lucrurilor. A înțelege relațiile de influență (*care din perspectiva controlului social asupra indivizilor descriu ștergerea diferențelor dintre ei, dezindividualizarea și uniformizarea colectivă- n.a.) *înseamnă a-ți oferi privilegiul de a surprinde aspectele cele mai misterioase ale mașinăriei sociale, a căror psihologie suntem departe de a o fi elucidat"*[176]

Posibilitatea realizării experimentului Pitești este confirmată de cercetările psihologiei sociale. Astfel, psihologul Ervin Stub ajunge la concluzia că răul comis de persoane obișnuite este norma și nu excepția. El scoate

[176] Serge Moscovici- *Op.cit.* p.18-19

în evidență faptul că persoanele obișnuite, pentru a fi determinate să devină ucigași activi, trebuie să facă parte dintr-un sistem puternic de autoritate, cu justificări ideologice pentru crimele comise și care fac uz de loialitate și simțul datoriei.[177] De asemenea, cercetătorii au descoperit că torționarii se fac și nu se nasc, ei se educă. Tortura implică o relație apropiată cu victima, astfel încât intensitatea torturii să fie aplicată în funcție de individ, astfel încât să nu îl omoare dar să fie suficientă încât să obțină de la el informațiile dorite. Pe de altă parte, s-a constatat că torționarii s-au dovedit a fi indivizi comuni, fără antecedente clinice sau manifestări deviante anterioare. Nu în ultimul rând, transformarea din oameni normali în agenți ai represiunii este dată de factori ca educarea lor în acest sens, tovărășia de grup și păstrarea secretului misiunii, sentimentul că sunt importanți pentru țară și că prin torturarea deținuților participă la eliminarea unor dușmani. Presiunea permanentă asupra lor pentru a obține rezultate este de asemenea foarte importantă.

[177] Salomea Popoviciu- *Op.cit.*, p.78

Recunoaştem cu uşurinţă profilul lui Ţurcanu în rezultatele acestor cercetări.

Bibb Latane a dezvoltat o **teorie a impactului social,** prin care se arată că o influenţă socială, pentru a obţine un impact total trebuie să fie făcută de o sursă cât mai puternică, aflată cât mai aproape în timp şi spaţiu de ţintă.[178] Totodată, creşterea numărului surselor sporeşte influenţa asupra ţintei. De aceea în experimentul Piteşti torţionarii stăteau în cameră permanent cu victimele, pentru ca influenţa să fie maximă. De asemenea, apropierea de victime era realizată prin cunoaşterea în amănunt a modului lor de gândire şi a valorilor care-i însufleţeau. Astfel, D. Andronescu relatează: "*Avem în schimb dovezi sigure că serviciile secrete (atât NKVD cât şi serviciile de informaţii ale armatei) nu au încetat să se intereseze de Mişcarea Legionară nici chiar în timpul războiului. Şi aceasta nu numai în cea de-a doua parte a lui, când era sigur că ruşii vor ajunge pe meleagurile noastre, ci şi în prima parte, când această posibilitate nu se întrevedea încă. Printre ofiţerii români căzuţi*

[178] *Idem*, p. 80

prizonieri la ruşi erau şi foarte mulţi foşti membri ai Mişcării Legionare (ofiţeri de rezervă, mai ales învăţători, profesori, avocaţi, doctori, etc), aceştia relatează- în scrierile lor memorialistice unii, sau în simple aducere aminte alţii- că în lagărele în care erau internaţi veneau periodic comisii formate din ofiţeri NKVD, şcoliţi desigur, unii dintre ei chiar foarte instruiţi şi manieraţi, care îi anchetau în legătură cu trecutul lor legionar. Îi interesa absolut tot când şi în ce împrejurări au intrat în Mişcare, dacă au trecut sau nu prin Frăţiile de Cruce, cum se desfăşura o şedinţă de cuib şi ce probleme se dezbăteau într-o astfel de şedinţă, ce calităţi trebuia să întrunească un şef de cuib, ce personalităţi legionare au cunoscut şi care dintre aceştia i-au impresionat în mod deosebit, ce părere au despre viitorul acestei Mişcări...şi încă multe altele. Insistau în mod deosebit asupra Frăţiilor de Cruce şi asupra sistemului de educaţie din cadrul acestora. Era evident că aceste discuţii aveau mai mult rol de documentare decât de anchetă. Acelaşi lucru îl relatează şi Eugen Cristescu, şeful fostului Serviciu Special de Informaţii al României, una din cele şase persoane arestate şi duse, după 23

august 1944, împreună cu Mareşalul Antonescu la Moscova, pentru anchetă. Acesta povesteşte (a se vedea printre altele, Gabriel Bălănescu, Din împărăţia morţii, Editura Dacia, Madrid, 1981) că un mare număr din şedinţele de anchetă la care a fost supus a fost consacrat Mişcării Legionare şi că atunci când era anchetat despre altceva (alte partide, diferite personalităţi politice, diplomaţi, etc) la anchetă asistau doar două-trei sau cel mult patru persoane. Când însă era vorba de Mişcarea Legionară, Ancheta avea loc într-un mare amfiteatru, în faţa unei asistenţe de până la o sută de persoane, care notau conştiincios tot ce spunea el, unii dintre aceştia punând chiar şi întrebări lămuritoare. La aceste şedinţe, participa întotdeauna şi un general, Vinogradov, care conducea ancheta. Îl interesa, în mod deosebit, modul de organizare al Mişcării, sistemul de educaţie al membrilor ei, idealurile acestora, statutul lor social, precum şi ponderea cadrelor militare în rândurile ei. De asemenea, în mod deosebit, îi interesau Frăţiile de Cruce, despre care voiau să afle cât mai multe lucruri, cum ar fi: criteriile de recrutare a tinerilor în această organizaţie,

activitatea lor şi mai ales educaţia care se făcea în aceste adevărate pepiniere de viitori legionari."[179]

Experimentul Piteşti este confirmat de (şi confirmă totodată) studiile lui Milgram asupra **obedienţei,** care constată că puterea autorităţii nu rezidă doar în capacitatea acesteia de a determina un grup să-i urmeze regulile, ci mai ales de măsura în care aceasta reuşeşte să redefinească realitatea percepută de anumiţi indivizi, conform unui program prestabilit. Regăsim aici eficienţa maximă a puterii executanţilor experimentului Piteşti, care au reuşit să "fabrice torţionari" din oameni onorabili. Milgram a demonstrat că orice individ se află sub influenţa puternică a unor forţe situaţionale care scapă înţelegerii sale şi anumite date îi controlează comportamentul, fără ca el să le sesizeze. Subestimarea puterii de influenţă a acestor forţe situaţionale îl fac pe om şi mai vulnerabil în faţa obedienţei. Privite din exteriorul

[179] Demostene Andronescu- *Op. cit.,* p. 29-30

contextului comportamental, aceste forțe situaționale sunt dificil de estimat. [180]

O aplicație contemporană la reeducarea de tip Pitești și care are un aspect sinistru, este că acest tip de reeducare continuă astăzi în țara noastră la scară mult mai mare și se dorește extinderea lui la scară globală prin mijlocirea rețelelor sociale. Astfel, demascarea externă și internă sunt încurajate atât prin distrugerea intimității, a bunului simț și a rușinii, realizată prin afișarea în public a aspectelor vieții private, eliminarea caracterului sacru al intimității lăuntrice, postările acțiunilor și gândurilor pe aceste rețele fiind supuse comentariilor publice și cunoscute astfel de către "toți cei interesați", toate mecanismele interioare ale ființei care poate fi astfel ușor manipulată și inoculată cu gânduri și păreri care par a fi personale. Prezența permanentă pe aceste rețele este echivalentă cu viețuirea împreună cu torționarii în același spațiu, cu diferența că de data aceasta spațiul este virtual. Astfel, mulți exponenți ai noilor generații, neavând niște

[180] Stanley Milgram- *Obedience to authority*, New York, 1974, Harper Perennial, Modern Thought, cap.5-apud Salomea Popoviciu, *op.cit.*, p.74

scheme de sine puternice și niște ancore sufletești stabile, suferă o adevărată reeducare prin postările dirijate în acest scop în mediul online, pe care le fac accesibile conștiinței, le interiorizează și ajung să le modifice scara de valori, următorul pas fiind acela că ei înșiși devin promotori ai acestor acțiuni de reeducare online.

Aceste aspecte, după cum deja au sesizat specialiștii, duc la alienarea individului, la înstrăinarea lui de sinele său și de semeni, la dislocarea comunităților umane cum ar fi familia, satul, Biserica și la învrăjbirea membrilor acestor comunități.[181]

Ceea ce nu s-a reușit prin tortură și regim de detenție se reușește prin mijlocirea internetului, care provoacă o obediență incredibilă atunci când e vorba de demolarea valorilor creștine, de dărâmarea credinței în Dumnezeu și a dragostei de semeni. Violența și ura cu care sunt asaltați, pe aceste rețele așa zis de "socializare",

[181] Sunt deja binecunoscute în acest sens lucrările prestigioase de bioetică, cum ar fi *Efectele micului ecran asupra minții copilului* sau *Efectele televiziunii și internetului asupra minții umane* de Virgiliu Gheorghe sau *Captivi în internet* de reputatul teolog Jean Claude Larchet.

cei care mai îndrăznesc să promoveze familia tradiţională sau credinţa în Dumnezeu, nu poate să nu ne reamintească de asaltul reeducatorilor din celule asupra colegilor şi foştilor camarazi de luptă, asalt care duce, încet dar sigur, la destrămarea societăţii româneşti.

Are astfel loc o uluitoare demascare interioară benevolă, prin terfelirea valorilor creştine, a moştenirilor de veacuri ale poporului român, împroşcarea cu noroi a părinţilor şi bunicilor care au purtat crucea acestui neam, a tradiţiilor, a eroismului şi luptei înaintaşilor pentru demnitatea românilor. Demonizarea publică a celor care mai mărturisesc încă aceste valori (vezi sloganul "vrem spitale, nu catedrale"), dezbinarea sistematică la care sunt supuşi românii de către clasa politică şi de colcăiala intereselor străine din spatele ei, seamănă izbitor cu acest proces de demascare interioară, la care se raliază cu o inconştienţă dramatică tot mai mulţi din generaţia tânără şi nu numai, care devin astfel, fără să-şi dea seama, nişte reeducatori în locurile unde se află (vezi #Rezist), gata să se năpustească asupra semenilor lor consideraţi retrograzi sau mistici.

II. 4 Deportații.

Referitor la comunitățile de deportați sau de "dislocați", cum prefera regimul comunist să-i numească, politica PRM era tot una de reeducare a „elementelor" deportate. Aceasta se făcea prin muncă, înfometare, supraveghere permanentă, propagandă, acțiuni la căminul cultural unde funcționa și o bibliotecă, lecturi obligatorii din „Scânteia", „Steagul Roșu", „România Liberă", etc.

Singura vină a celor "strămutați" (alt termen preferat de autoritățile comuniste) este că erau gospodari înstăriți ai satelor din Banat (celebrii chiaburi) sau că veneau din Bucovina aflată sub tăvălugul sovietic. Ei beneficiau de supravegherea permanentă a autorităților represive care le interziceau părăsirea satelor lagăr și care le-au aplicat pe documentele de identitate ștampila DO-Domiciliu Obligatoriu. Vasile Calestru arată că: *"Satele-lagăr din Bărăgan deveniseră o modalitate de izolare socială, de distrugere economică a unei clase devenită indezirabilă de noua ideologie, de distrugere fizică și psihică a opozanților politici. Prin lecția de frică, reducând existența umană doar la funcțiile fiziologice, sistemul a încercat să distrugă personalitatea*

deportatului (în acelaşi fel pe care l-am arătat în cap. I-n.a)"[182]

Presiunea psihică exercitată asupra deportaţilor a fost enormă, prin frica şi inimaginabilele traume fizice şi psihice, datorită cărora unii dintre ei s-au sinucis, alţii şi-au pierdut minţile, fie la plecare, fie în satul lagăr, ori la întoarcere. Nu mai punem la socoteală permanentizarea traumei la generaţia care a urmat (copiii deţinuţilor politici şi a deportaţilor) care poate face obiectul unui studiu separat.

Grupurile sociale de referinţă în mediul deportării erau Deportaţii, Băştinaşii (locuitorii satelor învecinate) şi Autorităţile represive. Aici apăreau adesea **conflicte intergrupuri**, **stereotipuri** sociale, **prejudecăţi** şi **discriminări** întreţinute de propaganda comunistă.

Mediul de detenţie al deportaţilor este unul aparte în sistemul concentraţionar românesc. El determină un tip aparte de relaţii, deoarece *"Grupurile nu pot fi disociate de mediul în care trăiesc, pentru că ele interacţionează.*

---

[182] Vasile Calestru- *Martiraj în Bărăgan, Lăteşti*, Casa Editorială Demiurg, Iaşi, 2006, p.224

Contextul are importanță în viața grupului."[183] Este unul fără garduri și sârmă, îngrădirea fiind realizată în primul rând de statutul de izolare al acestor oprimați ai regimului. Vasile Calestru, martor ocular la vârsta copilăriei al acestui experiment social odios, relatează cu ochii istoricului de mai târziu: *"Deportarea din Bărăgan este un experiment unic, având coordonate specifice, așa cum nici un om nu este identic cu un altul, cum nici un lagăr nu este la fel cu celălalt, indiferent de sistemul totalitar care l-a înființat, fascist sau comunist(...) Bărăganul în sine, simbol al prosperității prin grânele sale, dar și prin aportul uman, a devenit pentru deportați simbolul durerii nemărginite și nemeritate."*[184]

Revenind la mediul acestui Gulag asemănător cu Siberia, același autor remarcă: "*Printre genele copilăriei, revăd imensa câmpie a Bărăganului, sinistră în orice anotimp. Vara aducea călduri insuportabile (în 1951 când au fost aduși deportații, s-a înregistrat cea mai ridicată temperatură din România 44,5 grade Celsius!) cu vânturi puternice și o mare de praf sufocant. Iarna*

[183] Cornelia Rada, Bianca Bogdana Peltea- *Op.cit.*, p.31
[184] *Ibidem*

acoperea pământuri nesfârşite cu nămeţi de zăpadă, aducând ger arzător şi viscole răscolitoare, neavând măcar un copac să-i stea stavilă(...) Crivăţul bătea permanent, iar troienele de zăpadă acopereau uneori şi casele. În iarna cumplită a anilor 1953/1954, oamenii n-au putut ieşi din casă timp de o săptămână. Stăteau în pat acoperiţi cu plapume sau dune; pâinea îngheţase; apa din găleată trebuia topită; mămăliga şi marmelada ne hrăneau în fiecare zi. Oamenii săpau tunele prin munţii de zăpadă sau ieşeau pe acoperiş. Cum am trecut prin iarna aceea încă nu ştiu. Toată lumea ştia acum ce însemna cuvântul ***Siberia*** *(...) Chiar şi la plecare din sat, printre deportaţi s-a răspândit zvonul că vor fi duşi în Siberia. E posibil să fi fost răspândit chiar de Securitate, în ideea că deportaţii odată ajunşi în Bărăgan, se vor bucura că au rămas în ţară şi vor fi mai puţin revoltaţi şi, poate, mai cooperanţi. Ca şi cum durerea de a fi aruncat afară din propria casă şi revolta că ţi s-a luat viaţa dinainte şi trebuie să o iei de la capăt ar putea avea grade de comparaţie..."*[185]

---

[185] *Idem*, p.13

Anita Nandriș-Cudla descrie, parcă cu farmecul de povestitor al lui Creangă, mediul deportării din Siberia, printr-o asemănare cu o lume invocată de descântecele babelor, lume unde erau trimise relele din bolnavi, unde nu umbla picior de om: "*Când îl spăla cu apa ceia descântată* (pe omul bolnav-n.a) *mai spunia multe din gură, dar eu numai atâta țin minte cum da baba cu mâna îndărăpt spre bolnav și tot spunia din gură că să iasă răul din bolnav, să miargă în locuri pustii, în locuri depărtate, în locuri unde cucoșii nu cântă și oamenii nu îmblă. Atunci mă gândiam oare unde sunt locuri unde oamenii nu îmblă și cucoșii nu cântă, dar acuma când ni-au adus pe noi, am văzut că ni-au adus pe locuri care încă nu au fost călcate de ființă ominiască. Cât te uitai cu ochii nu vidiai nimic decât pustiitate, tundra cu niște ciritei și mlășniță."*[186]

Familiile deportaților din anul 1951 au fost lăsate în câmp, „*aici, sub cerul liber, în arșița nemiloasă a soarelui, fără adăpost, fără apă de băut și fără hrană, cu copiii bolnavi de insolație, se va ivi o nouă așezare*

[186] Aniţa Nandriș-Cudla- *20 ani în Siberia. Amintiri din viață, Ed Humanitas*, 2016, p. 172

omenească Lăteşti(...) Erau condiţiile ideale pe care le-au găsit autorităţile comuniste pentru a asigura izolarea deplină a deportaţilor(...) În atmosfera de revoltă, apatie ori deznădejde, deportaţii şi-au dat seama că îi aşteaptă o luptă crâncenă pentru supravieţuire. Erau fără acoperiş, fără hrană, fără apă, fără siguranţa zilei de mâine. În prima noapte au dormit îmbrăcaţi, sub cerul liber, apoi au improvizat adăposturi din puţinul adus de acasă, ori din ce s-a găsit, pentru a se feri de arşiţa soarelui, dar şi de ploile care au căzut în vara aceea."[187]
În afară de Lăteşti, au luat fiinţă şi alte sate-lagăr- Dâlga, Valea Viilor, Răchitoasa, Viişoara, Dropia, Fundata, în judeţul Ialomiţa, nu departe de Feteşti.

Spre deosebire de aceste spaţii largi ale câmpiei, mediul carceral al temniţelor oferea un peisaj cu totul diferit: *„Era ciudată această nouă celulă. Cu un tavan foarte jos. Patul de-abia încăpea. Zgomotele ajungeau înăbuşite. Doar de câteva ori pe zi, huruitul puternic al unui aparat de aerisire, aşezat chiar lângă celulă, în fundul culoarului."*[188]

---

[187] *Idem*, p.102-103
[188] Lena Constante- *Evadarea tăcută...*, p. 69

Incertitudinea și anxietatea erau puternic întreținute de autorități, pentru creșterea conformării, iar deținuții trebuiau izolați de contactul cu băștinașii din așezările vecine și întreținută o atmosferă de suspiciune față de deportați și de stereotipuri sociale. **Stereotipul** este un concept definit de Walter Lippmann în 1922 ca element de cogniție socială, construit mental, care ajută la interpretarea realității sociale[189]. Astfel, deportații erau prezentați băștinașilor ca elemente periculoase, dușmănoase, cu care nu era bine să aibă de-a face. Aici funcționa **teoria identității sociale,** care diferențiază in-group-ul de out-group, sau „noi" de „ei", apărând **stereotipul**, dar și o eroare în favoarea in-group-ului. Un exemplu în acest sens este ilustrat de V. Calestru care arată că *„urmare a propagandei autorităților, în primele zile ale deportării, dislocații din Valea Viilor, de lângă Fetești-Gară erau considerați persoane foarte periculoase și nu puteau să ia apă din fântânile din satul Buliga, deoarece locuitorii le puseseră sub lacăte. Ulterior relațiile dintre băștinași și noii veniți se vor*

[189] Cornelia Rada, Bianca Bogdana Peltea- *Op.cit.*, p. 135

normaliza. Conducerea GAS Feteşti a ordonat să se pună sârmă ghimpată înainte de debarcarea deportaţilor, pentru ca să nu vină toată ziua ăştia după apă"[190] De asemenea, prof.univ.dr. Radu Păiuşan arată: „*Celor deportaţi nu li s-a permis să ia legătura cu localnicii din satele apropiate, iar autorităţile au informat sătenii din Bărăgan că nou sosiţii sunt coreeni, veniţi la muncă voluntară pentru lucrul la câmp, dar, în scurt timp, cei care locuiau în apropierea satelor de dislocaţi şi-au dat seama că şi aceştia erau români. Ei au trebuit să-şi întemeieze sate noi, pentru care au primit planurile localităţilor, străzile fiind trasate în plin câmp, iar parcelele delimitate prin ţăruşi."*[191]

Chiar şi după eliberare, foştii deţinuţi erau priviţi cu suspiciune, deoarece stereotipurile sunt foarte rezistente la schimbare datorită **erorii fundamentale de atribuire**, prin care atribuim comportamentele exclusiv oamenilor şi dispoziţiilor acestora, fără să ţinem cont de impactul contextului în care s-au aflat aceştia.

---

[190] V. Calestru- *Op. cit*, p. 148

[191] Marcel Sămânţă- *Desculţi printre ciulini*, Ed. Mirton, Timişoara, 2016, Prefaţa, p.III

Spre deosebire de mediul temnițelor comuniste, aici deportații aveau avantajul că erau împreună cu familiile și între ei era un mai mare spirit de **coeziune**. Coeziunea era favorizată de factorii interni și externi prezentați la începutul capitolului. Similaritatea membrilor oferea coeziune grupului, deoarece toți erau în aceeași situație disperată și victime ale aceleiași represiuni, iar sistemul de recompensă era orientat spre grup. Munca și sacrificiul fiecăruia se răsfrângea într-o ameliorare a condițiilor subumane existente, iar amenințările și provocările erau aceleași pentru toți, însemnând dispariția fizică sau supraviețuirea.

În aceste condiții, era puternic stimulat **comportamentul prosocial**, așa cum remarcă V. Calestru: "*În anii deportării în Lăteşti, cel mai uimitor lucru mi s-a părut solidaritatea deportaților care s-a manifestat chiar din momentul transportului și de la începutul instalării în sat. Am văzut mulți deportați bătrâni și bolnavi, unii aveau copii pe care nu-i puteau hrăni, alții nu puteau lucra, mai ales iarna, și nu aveau nici mâncare, nici îmbrăcăminte. Nu puțini basarabeni și bucovineni s-au implicat în ajutorarea acestor nefericiți,*

mai ales după ce, în ultimii ani cu D.O. reuşiseră să-şi facă o gospodărie, hotărâţi să învingă sistemul prin supravieţuire."[192] Comportamentul prosocial este definit în psihosociologie ca fiind ajutorarea, sprijinirea celorlalte persoane, fără aşteptarea vreunei recompense pentru aceasta. În opinia lui Septimiu Chelcea, comportamentul prosocial este "*acel comportament intenţionat, realizat în afara obligaţiilor profesionale şi orientat pentru susţinerea, promovarea şi conservarea valorilor sociale"*[193]. El poate căpăta diferite aspecte, de la ajutorarea semenilor până la jertfa pentru independenţa patriei.

Comportamentul prosocial este o formă particulară de aplicare a **teoriei acţiunii sociale**. Această lege spune că actorii sociali au întotdeauna un scop în acţiunile lor. Scopul comportamentului prosocial în acest caz este comportamentul însuşi, bucuria sau plăcerea de a realiza această acţiune.[194]

---

[192] V. Calestru- *Op. cit*, p.168
[193] Septimiu Chelcea- *Comportamentul prosocial*, în Adrian Neculau (coord)- *Op. cit*, p. 445
[194] *Ibidem*, p.452

Comportamentul prosocial este un comportament care se învață și în care socializarea are un rol important în educarea omului, în direcția apărării și susținerii valorilor sociale și în menținerea coeziunii grupului. Despre acest aspect în comunitățile de deportați din Bărăgan, citim: " *În anii deportării în Lățești, cel mai uimitor lucru mi s-a părut solidaritatea deportaților care s-a manifestat chiar din momentul transportului și de la începutul instalării în sat. Am văzut mulți deportați bătrâni și bolnavi, unii aveau copii pe care nu-i puteau hrăni, alții nu puteau lucra, mai ales iarna și nu aveau nici mâncare, nici îmbrăcăminte. Nu puțini basarabeni și bucovineni s-au implicat în ajutorarea acestor nefericiți, mai ales după ce, în ultimii ani cu D.O.(domiciliu obligatoriu) reușiseră să-și facă o gospodărie, hotărâți să învingă sistemul prin supraviețuire."*[195] Dar aceste comportamente se regăseau adesea în spațiul concentrațional. Cel mai sugestiv exemplu este următoarea scenă din lucrarea *Sfântul închisorilor: "Într-una din zile, la un control, un temnicer zelos a confiscat*

[195] Vasile Calestru- Op. cit., p.168

puiul de pernă pe care se rezema Valeriu. Un alt miliţian, mai omenos, a ridicat perna dintre obiectele confiscate şi i-a aruncat-o discret înapoi. După terminarea percheziţiei, Valeriu a socotit că e bine să dăruiască această perniţă lui Traian care era anchilozat şi avea escare. Traian nu a vrut s-o primească şi a dăruit-o lui Gheorghe. Acesta a dat-o la un altul, până ce perna s-a înapoiat la Valeriu, dăruită de cineva care nu ştia de unde pornise şi nici cum ajunsese acolo. În această situaţie el a primit- ca pe un semn că i-a fot dăruită de Dumnezeu."[196]

Şi între deportaţi apărea fenomenul evadării, ca formă de rezistenţă şi de conservare a sinelui, fie evadare fizică, prin părăsirea D.O. şi deplasarea în localităţile vecine pentru a lucra la particulari unde erau plătiţi mai bine, fie evadarea interioară în credinţa în Dumnezeu sau în speranţa întoarcerii pe meleagurile natale.

Jurnalul Elenei Spijavca, deportată la Înzurăţeii Noi, arată că sărbătorile religioase şi mersul la biserică erau dorinţe constante, adeseori timpul fiind măsurat între

[196] Sfântul închisorilor- *Mărturii despre Valeriu Gafencu*, adunate şi adnotate de monahul Moise, Alba Iulia, 2007, p. 144

sărbătorile religioase. De exemplu, la 25 decembrie 1951 ne spune că au serbat Crăciunul *"fără biserică, am cântat şi am citit."*[197]

Lipsa mersului la biserică e consemnată ca un eveniment trist, de Rusalii de exemplu, autoarea arată că lucrează ca într-o zi obişnuită[198], aşa cum va face de ziua Sf. Cruci (14 septembrie) sau la Sf. Nicolae. La Sf. Arhangheli Mihail şi Gavril (8 noiembrie 1952) scria: *"nici n-am sărbătorit, nici n-am lucrat...e foarte trist"*[199] Cu toate acestea, citeşte noaptea târziu din Noul Testament.[200]

În mod similar relatează Virgil Maxim în capitolul *Crăciunul 1942: „În ziua Crăciunului am ieşit din carantină. Dimineaţa ne-am rugat, cântând împreună Troparul Naşterii: "Naşterea ta, Hristoase, Dumnezeul nostru..." şi Condacul: „Astăzi Fecioara pe Cel mai presus de fiinţă naşte..."*"[201]

---

[197] Marineasa V., Vighi D., Mihai Botescu- *Fotometria unei deportări. Bărăgan 51*, Ed. Mirton, Timişoara, 1995, p. 165
[198] *Ibidem,* p.89
[199] *Ibidem,* p.96
[200] *Ibidem,* p.102
[201] Virgil Maxim- *Op. Cit.,* p.78

Uneori deportații reușeau să ridice o bisericuță în satul pe care îl întemeiaseră. Părintele Dimitrie Bejan, deținut în mai multe temnițe comuniste și adus după "eliberare" cu domiciliu obligatoriu într-un astfel de sat, povestește cu o sensibilitate și un talent literar de excepție, dar și cu o compasiune de adevărat biruitor: "*Satul blestemat. Satul care a fost întemeiat de bănățenii dislocați de pe granița iugoslavă. Acest lucru s-a petrecut în vara anului 1951. Oamenii de acolo au fost ridicați noaptea, suiți în trenuri și, cu pază puternică, aduși pe Bărăgan. Stăpânul a numărat pentru fiecare familie câte 1000 mp, apoi a bătut un țăruș în pământ, cu un număr de ordine, și a poruncit tare: "Faceți-vă case" Și oamenii, condamnați la depărtare, au frământat lutul și-au ridicat case după porunca primită, o cameră și-un antreu. Și pentru că trebuiau să mănânce, au muncit la fermă. Au curs destule lacrimi și s-au auzit destule blesteme. Viața a curs săracă și cu nenumărate lipsuri. Dar omul care acceptă biciul se încovoaie. Și, cu spinările aduse către pământ, înspăimântați de amenințări mai grele, bănățenii au dus viață de cârtiță. Cu gândul întors la frumoasele lor gospodării și*

mănoasele lor ogoare, lăsate în Banat, stropeau cu lacrimi pământul negrului Bărăgan. Şi gândul amar s-a limpezit într-o zi, şi-au ancorat viaţa la picioarele lui Hristos. În două zile, când li s-a dat voie, au ridicat bisericuţa Sfintei Cruci. Şi apoi viaţa a luat o înfăţişare mai omenească. Duminicile şi sărbătorile, curat îmbrăcaţi se adunau pe la cunoştinţe, pe sate, pe rudenii, şi petreceau cuminţi."[202]

Satele lagăr au fost folosite ca D.O. (domiciliu obligatoriu) pentru deţinuţi politici eliberaţi, dar consideraţi încă nesiguri şi nereeducaţi, apoi în majoritatea lor au fost dărâmate de autorităţile comuniste după 1968 odată cu desfiinţarea Domiciliului Obligatoriu şi după legea de organizare administrativă a teritoriului, pentru a se şterge urmele represiunii. Scriitorul Nicolae Balotă relata: "*Regimul acesta a căutat să şteargă urmele trecutului şi, pe măsură ce se acumulau noi răni, ştergea urmele crimelor. Aşadar, satul ultimilor mei doi ani de detenţie nu mai exista.*"[203] Pe aici au mai trecut Maria

[202] Dimitrie Bejan- *Satul blestemat,* Ed. Ileana, Bucureşti, p.8

[203] Marineasa V., Vighi D.- Op. Cit, p.p.140

Antonescu, văduva Mareşalului, scriitorul Paul Goma, scriitorul Adrian Marino şi avocatul Constantin Ticu Dumitrescu. Vasile Calestru povesteşte: *„Sentimente de adâncă nostalgie şi durere pentru acea parte a vieţii risipită din ordin politic injust m-au cuprins atunci când am revenit, în mai multe rânduri, în Lăteştiul meu.(...) Totul era dezolant. Eram dezorientat şi adânc decepţionat de tot ceea ce vedeam, eram într-un alt univers şi pe o planetă, aceea în care omul nu conta şi nu exista. Nu mai rămăseseră din cimitirul de altădată, pe care-l aveam proaspăt în amintire, decât câteva cruci de fier ruginite, de-a lungul canalului de irigaţii, în rest, nu se putea vedea decât imensa câmpie cu lanuri de grâu şi floarea soarelui. Urmele unui trecut sumbru dispăruseră, satul copilăriei mele nu mai exista, şi cum omul se întoarce la maturitate spre rădăcinile vieţii, eu nu mai aveam unde să revin! Ceva s-a rupt în mine, pentru a doua oară, după Noaptea Rusaliilor!"* [204]

Lumea deportărilor, cu toate particularităţile ei, poate constitui subiectul unei lucrări separate, cu

[204] Vasile Calestru- *Op.cit*, p.225

grupurile existente (deportați, băștinași, autorități, școli, profesori, etc) iar studiul acestor comunități poate fi extrem de util în zilele de azi, când a crescut fenomenul migraționist, când au loc adevărate dislocări și strămutări de populații, între care există multe diferențe culturale, ce cu greu pot fi depășite.

În opinia multor autori de memorialistică a detenției, rădăcina cea mai adâncă a ororilor înregistrate în fenomenul concentraționar românesc este **ateismul** promovat de Marx, Lenin și Stalin, ateism care a luat forme paroxistice. Frica de Dumnezeu a fost înlocuită de Lenin cu frica de poliția politică. El a afirmat că orice idee religioasă, despre Dumnezeu drag creștinilor, orice cochetare cu Dumnezeu este de o mizerie inexprimabilă, este cea mai periculoasă mizerie, boala cea mai grea.

Ateismul dezbracă ființa umană de tot ceea ce are mai frumos și mai nobil prin înzestrarea ei cu chipul și asemănarea Creatorului. *"Țelul ateilor era să distrugă sămânța divină, de aceea componenta cea mai acerbă în experimentul Pitești a fost dezrădăcinarea credinței în*

Dumnezeu din inima deținuților, iar torționarii spuneau: "De oțel armat să fiți, și tot vă muiem"[205]

Eliminarea lui Dumnezeu, smulgerea Lui brutală din societate și din conștiința oamenilor, produc exemplare hidoase de genul Nikolski sau Țurcanu, care la rândul lor distrug umanul, credința, spiritul de frățietate și camaraderie. Însăși lucrarea de reeducare este, în opinia lui Răzvan Codrescu, opinie exprimată în Prefața la ediția a doua a cărții lui Demostene Andronescu- *Reeducarea de la Aiud*, *„o răsturnare diabolică a idealului creștin de metanoia (gr. "schimbarea minții"). Creștinul credincios, prin osârdie liberă și cu ajutorul harului dumnezeiesc, aspiră să se dezbrace de omul cel vechi, rob al păcatului și al morții (căci "plata păcatului este moartea"-Rom. 6.23), și să se îmbrace în "omul cel nou", întrupat în Cel fără de păcat și de moarte, în Hristos, "Noul Adam", în care suntem chemați să fim una, trecând viața prin înviere, pentru ca "precum a împărățit păcatul prin moarte, așa și harul să împărățească prin dreptate, spre viața veșnică, întru Hristos, Domnul nostru" (Rom.*

106 Andreea Bianca Popescu-*Osândiții din mlaștina disperării*, în Ilie Popa (ed), Experimentul Pitești-Reeducarea prin tortură, p.141

5.21). Pe dos, comunismul ateu şi materialist propune şi el un "om nou", dar unul fără memorie şi transcendenţă, rupt de tradiţie şi de Dumnezeu, depersonalizat şi masificat, înnoit nu prin exerciţiul libertăţii, ci prin teroare fizică şi psihică, exercitată de statul dictatorial, uzurpator al absolutului divin în ordinea pământească. Dacă "omul nou" al creştinismului se împlineşte la intersecţia umanului cu divinul, "omul nou" al comunismului se împlineşte la intersecţia bestialului cu demonicul (...) În orice caz, dacă metanoia este "proiect" al dragostei divine, reeducarea ne apare ca "proiect" al urii satanice...

Unul din blestemele care însoţeau neascultarea de Dumnezeu şi care a fost transmis de Dumnezeu prin Moise era acesta: *"În strâmtorarea şi necazul în care te va aduce vrăşmaşul tău, vei mânca rodul trupului tău, carnea fiilor şi fiicelor tale, pe care ţi-i va da Domnul Dumnezeul tău. Omul cel mai gingaş şi cel mai milos dintre voi se va uita rău la fratele său, la nevasta care se odihneşte la sânul său, la copiii pe care i-a cruţat: nu va da nici unuia dintre ei carnea copiilor lui cu care se hrăneşte, fiindcă nu-i va mai rămânea nimic în mijlocul*

strâmtorării şi necazului în care te va aduce vrăşmaşul tău în toate cetăţile tale. Femeia cea mai gingaşă şi cea mai miloasă dintre voi, care, de gingaşă şi miloasă ce era, nu ştia cum să calce mai uşor cu piciorul pe pământ, va privi fără milă pe bărbatul care se odihneşte la sânul ei, pe fiul şi pe fiica ei: nu le va da nimic din pieliţa noului născut, pieliţă ieşită dintre picioarele ei şi din copiii pe care-i va naşte, căci ducând lipsă de toate îi va mânca în ascuns, din pricina necazului şi strâmtorării în care te va aduce vrăşmaşul tău în cetăţile tale. Dacă nu vei păzi şi nu vei împlini toate cuvintele legii acesteia, scrise în cartea aceasta, dacă nu te vei teme de acest Nume slăvit şi înfricoşat, adică de Domnul, Dumnezeul tău." (Deuteronom, 28.53-58)[206]

Aceste lucruri s-au împlinit sute de ani mai târziu, pe vremea împăratului lui Israel, Ioram, un împărat stricat şi rău, când evreii au fost împresuraţi de sirieni. Cartea biblică *2 Regi*, relatează la cap. 6.26-29 că în timpul asediului sirian au venit la împărat două femei şi una i-a zis *"Femeia aceea mi-a zis: dă-mi pe fiul tău să-l mâncăm*

---

206 *****- *Sfânta Scriptură a Vechiului şi Noului Testament*, p.224

astăzi și mâine vom mânca pe fiul meu." Noi am fiert pe fiul meu și l-am mâncat. Și în ziua următoare I-am zis: "Dă-mi pe fiul tău să-l mâncăm. Dar ea a ascuns pe fiul ei""[207]

În fața acestor realități, tratamentul animalic la care erau supuși deținuții nu mai este de neînțeles, deși era îmbibat de o ură și o sălbăticie care nu se întâlnesc nici la cele mai feroce animale de pradă. Dacă părăsirea lui Dumnezeu și înlocuirea Lui cu materia și creația au dus în poporul evreu la tragedii ca aceea menționată mai sus, nu este de mirare că ideologiile ateiste au dat naștere sistemelor totalitare și unor exponenți aflați în zona subumană, la limita patologicului. Aceste ideologii fac ca indivizii să se transforme în "mase populare". Aceste mase au strivit individul și individualul creator de valori, anihilând ființa umană. Dar, deși unele idei care au stat la baza reeducării își au originea în filosofia și psihologia behavioristă, ele nu s-au putut aplica decât în cadrul unor sisteme totalitare. Acestea au promovat indivizi terorizați și mutilați de ideologie, ceea ce dovedește că sistemul

207 *Ibidem*, p. 395

totalitar a creat omul-monstru, şi nu conducătorii răi au compromis un sistem care ar fi putut să fie bun.

Prin urmare, aşa cum arată Alin Gavreliuc în lucrarea *Psihologia socială şi dinamica personalităţii*, "*exigenţele morale sunt funcţionale pentru cei mai mulţi dintre oameni, atâta vreme cât putem percepe umanul în celălalt. Iar când semenul din faţa noastră este transformat într-o ficţiune ontologică- tendinţă deseori cultivată de delirurile ideologice, care imaginează un portret stereotip denaturat al celuilalt, metamorfozat într-un adevărat bestiar hrănit cu ură-, atunci nu mai rămâne, cel mai adesea, decât ultimul pas la îndemână: strivirea sa. Care este însă cât se poate de reală.*"[208]

[208] Alin Gavreliuc- *Op.cit.*, p. 348

Cap. III REPREZENTĂRILE SOCIALE. MEMORIA SOCIALĂ

Reprezentarea socială este bogat tratată în literatura de specialitate şi are o importanţă mult mai mare decât i se poate acorda în cele câteva rânduri ale capitolului de faţă. Ea însăşi este numită *„obiect de studiu, obiect dotat cu o realitate proprie neîmprumutată de la alte ştiinţe, capabilă deci să se constituie într-un punct solid pe care să se sprijine dezvoltarea psihologiei sociale."*[209] Ea poate constitui subiectul unei cercetări separate legată de spaţiul concentraţionar, de aceea, în prezenta lucrare vom încerca să prezentăm câteva din multiplele definiri ale reprezentărilor sociale şi modul cum suferinţele victimelor regimului concentraţionar au intrat sau nu în mentalul colectiv, modul cum lupta deţinuţilor politici pentru apărarea unor idealuri şi a demnităţii umane se mai poate regăsi sau nu în reprezentările sociale contemporane şi modul cum memoria socială legată de Gulagul românesc şi de lupta

[209] Willem Doise, Augusto Palmonari, *Caracteristici ale reprezentărilor sociale*, în A. Neculau (coord)- *Op. cit.,* p.24

anticomunistă mai este o parte a identității noastre naționale.

În limbaj comun, reprezentările sociale sunt un set de credințe și valori intrate în mentalul colectiv de-a lungul timpului, însușite afectiv de acea comunitate. Valorile însușite prin reprezentările sociale sunt concretizate în evenimente, persoane, credințe, mituri, care conferă o identitate proprie acelei comunități. Aceste reprezentări se ancorează în viața și mentalul colectiv și sunt constituite de noduri, adică valori puternice însușite de toți membrii comunității (ex. patriotism, credința în Dumnezeu, tradiții comune, etc.) și care conferă acesteia o coeziune deosebită.

Reprezentările sociale sunt centrul de interes al psihologiei sociale nu de multă vreme, din 1961, când S. Moscovici a actualizat conceptul de *reprezentare colectivă* al lui Durkheim, elaborat în 1896. Potrivit acestuia din urmă, reprezentările sociale erau asociate cu mentalul colectiv, care cumula imagini mentale proprii realității sociale ce garantau consensul grupului și

identitatea comunitară.[210] Aceste reprezentări sunt concepute ca o sumă de stări sufleteşti şi credinţe, care dau viaţă unor tradiţii, rituri şi instituţii cu ajutorul cărora grupurile sociale îşi ordonează realitatea psihosocială şi îşi descifrează această realitate printr-un cod propriu modelului cultural asumat.

Alin Gavreliuc arată că acest model depăşeşte limitele behavioriste statice, construite pe binomul stimul-răspuns (S-R) prin integrarea subiectului (O) în acest binom, ca mediator între stimul şi răspuns, paradigma devenind S-O-R, iar Moscovici merge mai departe şi arată că subiectul, cu structurile mentale şi reprezentările sale nu doar reflectă, ci are şi rol creator, influenţând atât stimulul cât şi răspunsul prin construcţii individuale şi colective, într-o nouă paradigmă (O-S-O-R) subiect-stimul-subiect-răspuns. Cu alte cuvinte, individul nu doar reacţionează la stimulii sociali, ci el însuşi este generator de stimuli, adică participă activ şi influenţează acest mecanism psihosocial.

---

[210] Alin Gavreliuc- *Op. cit.*, p. 414

Pentru Moscovici *"reprezentarea socială este un sistem de valori, de noţiuni şi de practici relative la obiecte, aspecte sau dimensiuni ale mediului social(...),un instrument de orientare a percepţiei situaţiei" (Moscovici, 1961)*[211], *iar* Adrian Neculau le numeşte *"producţii simbolice care reglează comportamentul social, inventează norme, creează ideologii, coduri de lectură şi strategii comportamentale."*[212]

Reprezentările sociale sunt o componentă intrinsecă a universului individual al fiecăruia şi există sub formă de idei, concepte, sentimente colective sau emoţii fixate social. Ele pendulează între cognitiv şi afectiv, între rigoare şi aproximaţie, sunt când de partea ştiinţificului, când de cea a imaginarului, se suprapun peste conştiinţa individuală, fiind diferite de aceasta, deoarece indivizii le produc în interacţiuni umane, în grupuri sociale.[213] Ele sunt astfel mobile în viaţa

---

[211] *Ibidem,* p. 416

[212] Adrian Neculau- *Reprezentările sociale- dezvoltări actuale*, în Adrian Neculau (coord)- Op. cit., p.34

[213] Willem Doise, Augusto Palmonari- *Caracteristici ale reprezentărilor sociale*, în Adrian Neculau- *Op. Cit.,* p.24

comunităților, schimbătoare, se combină sau se resping, se modifică în timp, unele apar și altele dispar, având rolul de a ghida acțiunile prin orientarea relațiilor sociale (Abric)[214]sau fiind, potrivit lui Doise, *"principii generatoare de luări de poziție"*, având un rol însemnat în menținerea raporturilor sociale.[215] Reprezentările nu sunt cuantificabile cum sunt atitudinile și nici măsurabile ca opiniile.

Rememorarea universului Gulagului și a rezistenței la tăvălugul comunist al deținuților politici, ne introduc astfel într-o lume a practicilor culturale și a credințelor religioase care trebuiau apărate, și apelează la reguli sau norme sau chiar mituri ale unei populații care își întemeia pe ele relațiile interpersonale. Ori, tocmai din această lume își trag sevele reprezentările sociale, din imaginatul cotidian, prin sesizarea aspectelor vieții de zi cu zi care reprezintă de fapt o viziune asupra lumii. Această rememorare se face cu ajutorul istoriei orale care

---

[214] Cornelia Rada, Bianca Bogdana Peltea- *Op. Cit*,p.98
[215] Willem Doise, Augusto Palmonari, în Adrian Neculau (coord)- *Op. cit.,* p.23-34

ne dă cheia interpretării mecanismelor de funcționare a memoriei de grup.

Psihosociologii arată (așa cum precizam în capitolul anterior) că memoria și identitatea sunt construcții sociale și stipulează că nu există contradicție între memoria individuală și cea colectivă, între identitatea personală și cea colectivă, care de fapt se întrepătrund într-o adevărată rețea cu noduri foarte solicitate. De exemplu, identitatea etnică sau religioasă este doar o formă particulară de identitate socială, de apartenență la un grup care se autodefinește prin raportare la alt grup, in-group-ul fiind grupul de apartenență, iar out-group-ul fiind reprezentantul lui "celălalt"[216]. În acest context, identitatea și memoria sunt două concepte strâns legate, iar uitarea este o vinovăție și echivalează cu pierderea identității.

Lupta cu uitarea proprie, cu uitarea și indiferența celor din jur este superb descrisă de Lena Constante: *„Să povestești zi de zi, oră de oră, viața de închisoare, e cu neputință. Poate chiar plicticos pentru cititor. Zece*

---

[216] Alin Gavreliuc- *Op., cit.* p. 404

pagini pentru douăzeci de zile de tortură este şi aşa prea mult. Doisprezece ani mai târziu eram liberă. Vedeam tot felul de oameni. Oamenii aceia ştiau că tocmai ieşeam din închisoare. Nici măcar unul nu a avut răbdarea- sau curajul- să mă asculte mai îndelung. Aveau cu toţii aceeaşi „apărare" pentru a mă întrerupe. Mila lor! Mila lor ipocrită. Pentru a-mi astupa gura pretindeau, pe rând, că aceste amintiri mi-ar fi dăunătoare. "Trebuie să uiţi"- era una din frazele lor tip. Nimeni nu voia să se încarce nici măcar cu una din amintirile mele. Ea ar fi putut să dăuneze importantului mecanism al bunei lor digestii. A doua frază era de un egoism făţiş. „Voi, de o parte a gratiilor, noi, de cealaltă, eram atunci cu toţii la închisoare." Nu aveai ce răspunde. La asemenea cuvinte, răspunsul amuţeşte."[217]

Foarte sugestive pentru abordarea prezentată sunt mărturiile deportaţilor în Bărăgan, un grup distinct, a cărui istorie orală este autoritatea care ordonează şi defineşte realitatea. În mărturiile lor se poate observa cum se realizează trecerea de la memoria individuală la

[217] Lena Constante- *Op.cit*, p.83-84

memoria colectivă. Bănăţenii deportaţi au subliniat rolul acelui eveniment limită, care apare în toate mărturiile- *Rusalii 51*- şi, aşa cum arată Smaranda Vultur în cercetarea sa despre aceste comunităţi, rememorarea vieţii şi a tragediei trăite în Bărăgan devenea recuperatoarea identităţii acestor grupuri umane pe care regimul comunist căuta să le anihileze, iar povestirea îi transforma în eroi care au reuşit să se ridice deasupra nedreptăţilor şi încercărilor vieţii. Cei care odinioară au fost fruntea satului, au putut să recreeze o lume din nimic în ţinutul neprimitor al Bărăganului, sprijinindu-se pe memorie ca pe un reazem pentru recuperarea identităţii regăsită măcar în copiii care *„s-au realizat"* dacă *„nouă ne-au luat totul."*

Uitarea şi nepăsarea celor din jur, autorităţi şi societate, sunt învinse prin amintiri, care remodelează prezentul în lumina trecutului,[218] iar povestea vieţii dezvăluită prin activarea memoriei vindecă de fantasmele trecutului care bântuie amintirea şi tămăduieşte totodată suferinţa unei identităţi care nu vrea să se piardă. Aşa este

[218] Smaranda Vultur- *Istorie trăită. Istorie povestită.*, Ed. Amarcord, Timişoara, 1997, p.25

şi hotărârea de neuitare luată de pr. Dimitrie Bejan la părăsirea satului în care a locuit cu D.O.: "*Satul părăsit a rămas pe Dunăre, pustiu şi nelocuit. Căsuţele de lut, acoperite cu papură, vor fi cuprinse de vânturi şi măcinate de ploi. Pereţii vor cădea, rând pe rând, şi peste un an sau doi va trece tractorul, nivelând şi brăzdând pentru grâul ce va trebui să rodească din lacrimile şi obida noastră. Şi totuşi satul blestemat a fost prielnic pentru noi. Pentru dragostea cu care am trăit noi aici, nu-l blestemăm şi nu-l putem uita. Peste ani de zile, dacă vrerile ne vor purta într-acolo, vom căuta urmele orelor de creştinească trăire, în care ne-am îmbăiat aici. Iar satul blestemat -de ceilalţi- va primi binecuvântările noastre recunoscătoare căci ne-a dat nouă adăpost şi linişte. Pe deasupra ne-a dat minunile de frumuseţi ale Dunării cu apele şi cu luncile ei. Bărăganul cu grânele şi nemărginirile sale. Peste satul părăsit mergeau, spre sud, cârdurile de cocori. Aici rămân prezente orele noastre, gândurile noastre, dulcile noastre amintiri. Ne vom întoarce într-un an de odihnă plăcută, să bem din apa*

amintirilor pentru împrospătare. Pentru viața cea adevărată! La revedere, sat părăsit! "[219]

Memoria socială sprijinită pe mărturisire, este văzută de Andrei-Vlad Fișcă chiar ca un scop esențial al omului: "*Mărturisirea, ca probă a adevărului, se așază între cele mai nobile acțiuni ale ființei umane, fiind dovedirea scopului omului. Lupta pentru punerea în vedere a adevărului este o caracteristică a omului în sine, situându-se deasupra diferențelor de clasă socială, politică, de statut cultural sau religios.* "[220]

Reprezentarea socială este un proces de transformare a unei realități sociale într-un obiect mental și se raportează la o structură imaginară ce se alcătuiește în timp. Ea presupune realități împărtășite, care se constituie în achiziții naturale, circumscrise unei concepții despre lume, pe care ne-o însușim în timpul integrării noastre în comunitate. Aceste construcții

---

[219] Dimitrie Bejan- *Op.cit.*, p.218

[220] Andrei-Vlad Fișcă- Părintele Ioan Iovan Mărturisitorul dintre revelație și înșelare, sfințenie și controversă, în Dragoș Boicu (editor)- La limita rezistenței, un martirologiu alternativ, Ed. Agnos, Sibiu, 2017, p. 55

mentale stau la baza formării comportamentelor și direcționează comunicarea socială.

În cadrul reprezentărilor sociale au loc două procese de bază, potrivit lui Moscovici: **Obiectivarea** și **Ancorarea**.

Obiectivarea este procesul prin care ceea ce este abstract și simbolic este înzestrat cu valoare concretă. De exemplu, conceptul de anticomunism sau luptă anticomunistă este reprezentat de luptătorii din munți și de cei care au rezistat reeducării în temnițele comuniste. Ei sunt imaginea care reprezintă și desluşeşte semnificația simbolului. În acest sens, reprezentările sociale sunt ca o monedă cu două fețe, imaginea și semnificația ei, fiecărui sens corespunzându-i o imagine.[221] Când elementele figurative devin elemente ale realității, adică devin concrete, are loc naturalizarea reprezentărilor[222], iar nucleul (sau nodul) figurativ (sau schema figurativă) devine un „patrimoniu comun", prin transferul de la un

[221] Alin Gavreliuc- *Op.cit.,* p.416-418
[222] Cornelia Rada, etc.-*Op.cit.*, p.102

grup restrâns la mulțime, altfel spus, devine „proprietatea mulțimilor", având o putere de penetrare mult sporită[223].

Reprezentarea socială este deci un intermediar între concept, care este intelectual, și percepție, care este senzorială.

Nodul central, sau nucleul, este miezul intern al reprezentării sociale, la care se adaugă elementele periferice. Nodul se **ancorează** în memoria colectivă prin aceea că prezervă evenimentele esențiale și reflecțiile identitare, dând stabilitate reprezentării și având o mare rezistență la schimbare. El este determinat de condițiile istorice, sociale și ideologice și este amprentat de memoria colectivă și de sistemul de norme al grupului. Nodul asigură consensul membrilor grupului, prin aceea că reprezentările sunt împărtășite de tot colectivul.

Nodurile asociază și conectează un număr mai mare de atitudini, un caz particular de nod fiind cel care face apel la noțiuni cu mare încărcătură afectivă și mai puțin logice. Aceste obiecte, în care afectivul este preponderant față de cognitiv, au fost denumite cu

[223] *Ibidem*, p.103; Alin Gavreliuc-*Idem*, p.417-418

conceptul de **nexus** de către Roquette, care a explicat astfel anumite comportamente de masă. El le-a definit ca "*noduri afective, prelogice, comune unui mare număr de indivizi*", noduri numite de Rafael Pecly Wolter "*obiecte caracterizate printr-o valență afectivă puternică și un nivel de cunoaștere scăzut.*"[224]

S-a constatat, prin ilustrații empirice, că **Nexus**-urile sunt puternic împărtășite de o comunitate, având un pronunțat caracter colectiv, motiv pentru care realizează la un moment dat anularea diferențelor dintre grupuri sau chiar inter-grupuri. Ele se exprimă prin expresii singulare, termeni cheie, ireductibili, care nu pot fi definiți altfel, de exemplu *patrie*, care se activează în momentele de criză, ele ținând mai degrabă de un imaginar social decât de o elaborare a realului. Emoția și afectele aduse în discuție de nexus nu sunt cele obișnuite, ci se referă la acceptarea sau respingerea irezistibilă față de obiectul nexus-ului, care ia adesea forma unei "etichete" cum ar fi "fascist".[225] Activarea acestor nexus-uri devine adesea o amenințare,

---

[224] Rafael Pecly Wolter, în Michel-Louis Roquette- *Gândirea socială*, ed. Polirom, Iași, 2010, p.91
[225] *Ibidem,* p.92-93

prin capacitatea lor de a cataliza mulțimile, sub impulsul unor emoții violente. Puterea de influență pe care o au le conferă o dimensiune ideologică și confirmă caracterul lor prelogic.

Aceste clișee utilizate nediferențiat de comuniști au dat naștere limbii de lemn și s-au imprimat în mentalul colectiv, fapt vizibil după 1989 când demonstranții din Piața Universității erau etichetați drept fasciști, huligani sau dintre cei care "vor să vândă țara". Spre deosebire de nexus, care maschează diferențele inter- și intra-group, Moscovici arată că reprezentările sociale se realizează într-o populație omogenă în raport cu un obiect și au rol diferențiator pentru diversele grupuri sociale, în funcție de poziția pe care aceste grupuri o are față de obiectul din mediul înconjurător, având astfel rolul unui "vector identitar"[226]. Acest scurt excurs în teoria nexus-ului considerăm că este de folos pentru a nu cădea în capcana unui fals consens social și a unei false identități sociale.

Ancorarea realizează astfel integrarea în universul nostru cognitiv a ceea ce nu ne este familiar,

[226] *Ibidem*, p.118

apoi se realizează interpretarea și crearea de semnificații și se integrează această semnificație în propria noastră istorie, adică la totalul categoriilor deținute de individ sau grup se adaugă categorii noi, informații noi. Doise și Palmonari definesc ancorarea ca *"a pune un obiect nou într-un cadru de referință bine cunoscut pentru a-l putea interpreta"*[227]

Ancorarea reprezentării sociale la realitatea de moment constituie **sistemul periferic** al reprezentării. Acest sistem periferic este ca o interfață între nodul central și realitatea de moment, situația concretă în care se elaborează reprezentarea; el exprimă prezentul, experiența membrilor grupului.

Aceste procese explică felul cum ideologia comunistă a devenit parte din transformarea reprezentării sociale din România. Conceptele de fericire socială, prosperitate, egalitate și dreptate socială promovate de ideologia comunistă au fost factori propagandistici care, alături de metodele represive, au impus cu timpul o nouă reprezentare socială, chiar dacă atunci când aceste

[227] W. Doise, A. Palmonari- *Op. cit.*, p.28

concepte sau elemente figurative au devenit realitate ele arătau cu totul diferit de modelul teoretic, adică fericirea socială era de fapt teroare şi supraveghere permanentă, prosperitatea era o sărăcie cruntă iar egalitatea şi dreptatea socială erau înlocuite de domnia nomenclaturii comuniste, a corupţiei şi minciunii. Actorii sociali care aveau o altă bază ideologică comună şi care nu s-au conformat, nepermiţând ancorarea noilor reprezentări sociale comuniste la realităţile de moment, au fost eliminaţi prin arestare şi exterminare în temniţele comuniste şi lagărele de muncă. Restul populaţiei a fost convinsă, fie de teamă, fie datorită unor succese ale regimului, să accepte ancorarea în mentalul lor a unui nou nod central cu motivaţia că *"datorită circumstanţelor fac ceva neobişnuit dar am motive serioase pentru asta."*[228]

Astfel are loc transferul prezentat mai sus, de la un grup restrâns la mulţimi, a nucleului comun aparţinând unui mic grup de oameni veniţi să instaureze comunismul. Elementele figurative proclamate de ideologia comunistă devin concrete şi are loc naturalizarea unei noi

[228] Adrian Neculau- *Reprezentările sociale- Dezvoltări actuale,* în Adrian Neculau, *Op. Cit*, p.34-52

reprezentări sociale care cu timpul devine un bun al maselor, cu o mare putere de penetrare şi foarte rezistentă la schimbări. Chiar dacă în discursul comunist apar scheme stranii, ce aduc ceva străin de valorile care constituie nucleul sau nodul existent, indivizii caută, sub presiune şi teroare, motive care să le raţionalizeze comportamentul. În aceste condiţii, fostul nod central, cu încrederea în valori, în Dumnezeu, în muncă şi onoare, serveşte chiar la constituirea unei noi reprezentări sociale.

Aceste transformări au loc pentru că individul nu este conştient de forţele sociale care acţionează şi dau naştere reprezentărilor, el doar adoptă atitudini care i s-au impus ca normă prin aceste reprezentări, ca model de viaţă, legitimând interesele grupului. Reprezentarea socială este o componentă a discursului ideologic iar individul şi-o însuşeşte şi o transmite ca şi cum ar fi un bun propriu. Ideologia este un "*filtru cognitiv*" prin care indivizii tratează informaţia despre ceilalţi, filtru care reprezintă o teorie despre om.[229]

[229] Cornelia Rada, etc.- *Op. Cit.,* p.106

Același lucru, la scară mult redusă, se petrece și cu lupta anticomunistă a deținuților politici și a disidenților. Lucrările memorialistice propun un nou proiect colectiv, la care să adere eul cât mai multor subiecți și pe care să se construiască identitatea acestora. Diferența este dată de faptul că lucrările memorialistice se rezumă la ceea ce cercetătorii au numit **difuzare** și **propagare,** iar ideologia comunistă operează cu **propagandă**. Difuzarea presupune comunicare cu scop informativ, ceea ce se adresează **opiniilor**, iar propagarea acționează la nivelul **atitudinilor**. Am văzut că opiniile sunt foarte ușor de modificat iar atitudinea, când este valorizată și accesibilă conștiinței este mai greu de modificat dacă dă naștere la comportamente. Propagarea presupune transferul unei credințe la nivelul receptorilor (a adepților), credință bazată pe o viziune asupra lumii, dar nu este exclusivă și nu presupune eliminarea grupului advers, așa cum face propaganda, ci doar educă un set de răspunsuri la căutările indivizilor.

Propaganda, care beneficiază și de un aparat, "*alimentează viziuni conflictuale asupra lumii propuse de sursă și de o grupare adversă, refuză o optică alternativă*

și sfârșește în conturarea unui stereotip depreciativ. Pe această cale se produce o simplificare a realității, se reduce complexitatea și diversitatea fenomenului la doar câțiva stimuli bine precizați, reacția este practic instantanee, inconștientă și conduce la respingerea grupului advers. Acest tip de raportare popularizată se insinuează în structura mentală a grupului receptor prin repetiție obsesivă și conduce la stilizare, evacuarea ambiguității, eliminarea nuanțelor, ajungându-se până la formularea sloganului denigrator prin propagarea extremă a stereotipului judecății."[230]

Astfel, vedem cum raporturile sociale se modifică în funcție de raporturile de comunicare.

Un alt factor care poate modifica transformarea reprezentării este gradul de participare a individului la evenimentul menit să producă transformarea. Pentru ca modelul de rezistență la totalitarism și de luptă anticomunistă propus de literatura memorialistică să fie asumat, trebuie ca subiecții și grupurile să fie implicați în evenimente menite să modifice circumstanțele externe și

[230] Alin Gavreliuc- *Op. cit,* p.417

condiția existenței acestora, schimbarea practicilor obișnuite, preluarea altor practici, activarea unor noi scheme cognitive și modificarea și reorganizarea câmpului reprezentațional. Cum dezvăluirile victimelor represiunii și apariția lucrărilor de memorialistică a detenției nu beneficiază de un interes de natură să producă astfel de modificări, este de așteptat ca reprezentările sociale să nu se modifice în această direcție, mai ales în condițiile în care propagarea acestor memorii, chiar atunci când este făcută, nu este de natură să penetreze medii sociale ample. Astfel, întoarcerea la valorile promovate de luptătorii anticomuniști este tot mai puțin probabilă. Reprezentarea socială ce se degajă din literatura detenției, bazată pe credința în Dumnezeu, pe probitate morală, omenie, se pare că nu este destul de puternică pentru a îndepărta ideologia marxistă prezentă în mentalul și practicile indivizilor, ale grupurilor și instituțiilor și de producere a unei asanări morale a societății românești. În acest context este justificată întrebarea pe care și-o punea Ciprian Voicilă, în prefața cartii- *Martirii sunt printre noi: „dar vor rodi cuvintele martirilor și eroilor neamului românesc în pământul*

inimii noastre? Nu se dovedeşte inima noastră de multe ori, de prea multe ori, pământ sterp? Nu va fi sufocată sămânţa cuvântului, primit de la ei, de grijile egoiste ale vieţii?" [231]

În societatea post decembristă, tot mai mulţi analişti constată o degradare a valorilor, o prăbuşire a coeziunii sociale, o creştere a corupţiei şi chiar tendinţe totalitare în lupta pentru acapararea puterii. Fracturarea societăţii, discursul urii care câştigă teren, dezbinarea la toate nivelele, parcă îndreptăţesc şi confirmă temerile lui S. Moscovici care clasifică evenimentele ultimelor decenii ca fiind *„atât de surprinzătoare încât înclinăm să credem că ele se derulează în întregime în afara sferei raţionalului şi se datorează intervenţiei unei puteri magice. Aş plasa printre ele unul care ne este extrem de familiar: uşurinţa cu care sunt manipulate şi dirijate ideile, limbajul şi comportamentul unui individ sau ale unui grup; promptitudinea cu care oamenii aderă, parcă în stare de hipnoză, la concepţii care, cu numai o zi*

---

[231] Marius Vişovan- *Martirii sunt printre noi*, Ed. Evdokimos, Bucureşti, Fundaţia Prof. George Manu, 2016

înainte, le erau cu totul străine. Expresii precum „puterea mass-media", „tirania cuvintelor", care servesc la a-l traduce, au devenit curente. Ele semnalează forţe a căror putere pare să ne depăşească şi ne fac să presimţim ameninţarea mereu prezentă pentru noi toţi, care riscăm să devenim împotriva voinţei noastre, mai devreme sau mai târziu, jucăria acestor forţe."

Reprezentarea socială, la nivelul structurii sale, potrivit lui Fischer (1987), facilitează procesul de remodelare a realităţii şi recreează această realitate prin interiorizarea modelelor culturale şi ideologice. Care mai sunt însă aceste modele astăzi? Care mai sunt imaginile sau simbolurile care să conteze şi să dea reprezentării sociale un conţinut valoric cât mai bogat? Sunt foarte actuale întrebările pe care şi le punea Ioan Ianolide în anii '80: "*Ce sunt omul şi omenirea în faţa civilizaţiei moderne? Ce s-a petrecut înlăuntrul omului prin civilizaţia materialist-ateistă? Dar societatea, unde a ajuns? Către ce merge? Ce legi ne conduc? Ce valori avem? Ce criterii ne-au rămas spre a ne salva?*" [232] Poate

[232] Ioan Ianolide- *Op. cit.*, p. 175

la unele dintre aceste întrebări vor putea răspunde atât psihosociologii, dar şi- de ce nu?- chiar publicul larg, printr-o mai atentă valorizare şi interiorizare a experienţelor trăite de cei care au dat piept cu ororile comunismului în Gulagul românesc, printr-o mai mare promovare a literaturii de detenţie. Este adevărat că acest lucru nu se poate produce instantaneu, deoarece reprezentările sociale nu se raportează la o percepţie imediată, doar la un segment de realitate, ci la o structură imaginară ce se construieşte în timp, ceea ce ajunge să devină modul în care individul şi grupurile îşi simbolizează şi îşi exprimă realitatea lor proprie. Foarte important în acest sens este memoria colectivă, memoria socială care, potrivit lui Moscovici, stochează şi activează, clasifică imagini şi stereotipuri pe care le infiltrează tuturor nou veniţilor în societate.[233]

Din acest punct de vedere nu trebuie să ne iluzionăm că vom putea rămâne în afara unor reprezentări sociale, deoarece acestea sunt prescriptive şi "*ni se impun cu o forţă irezistibilă, atât în ceea ce priveşte structura*

[233] Adrian Neculau, în Adrian Neculau (coord)-*Op. cit*, p.37

prezentă, cât și tradiția care decretează ce ar trebui să gândim."[234] Înțelegem astfel că reprezentările îi apropie pe indivizi și le conferă o identitate comună prin legăturile stabilite, prin amintirile și imaginile comune, deoarece conțin o coerență a argumentelor și o integritate a normelor grupului care dau discursului raționalitate și sens. Prin ancorarea lor în social, reprezentările mențin identitatea și echilibrul colectiv. Desigur, ele nu se pot așeza pe un loc gol, ci se sedimentează pe mentalități sau credințe care au devenit deja repere, idei-forță, și reprezintă reflecții cu privire la conținuturi deja elaborate. Aceste conținuturi primare, reperele înrădăcinate în mentalul social și păstrate de memoria colectivă, au fost numite în literatura de specialitate **themata.** Conceptul, introdus de Holton, desemnează și descrie interiorul unei anumite culturi, iar potrivit lui Moscovici, themata redă capacitatea reprezentărilor sociale de a face legătura între viziunea generală și raporturile sociale.[235] Aceasta arată că omul poate să selecteze un spațiu personal care, îmbogățit cu experiențele și cunoștințele comune,

[234] *Ibidem*
[235] *Ibidem*, p.38

remodelează ideile şi reprezentările primite, dându-i posibilitatea să aibă un discurs social dinamic. Această **themata** este un ante-discurs, un reper axiologic care are rolul de principiu primordial ce va da consistenţă şi putere de convingere discursului.

Iată de ce, consolidarea thematei este deosebit de importantă în generaţiile actuale, prin fortificarea unor concepte-imagine valorice, între care am putea număra şi mărturiile supravieţuitorilor din temniţele comuniste, pe cei care, în mijlocul terorii au reuşit, prin atitudinea şi modul lor de a rezista tăvălugului comunist, să dea conţinut unor concepte cum ar fi credinţă, demnitate, omenie, curaj, altruism, spirit de sacrificiu. Experienţele carcerale ale acestor oameni au legitimat discursul lor, iar lupta şi suferinţele lor pot şi trebuie să devină o „cheie" în care să citim discursurile actuale, o themata pentru actuala generaţie, themata prin care să se traseze graniţe clare între domenii cunoscute şi acceptate, care să devină adevăruri şi valori comune în jurul cărora să se structureze societatea şi coeziunea socială de mâine.

Chiar dacă literatura memorialistică a spaţiului concentraţionar românesc nu este situată la cotele de

popularitate cu care operează sondajele, preferăm să reiterăm considerațiile mai degrabă optimiste ale lui S. Moscovici care, prezentând cazul lui Soljeniţîn în Apendicele lucrării sale, *Influență socială și schimbare socială,* afirma că acesta este unul din cazurile rare de creatori de arhetipuri, care *„spun povestea unui timp pentru toate timpurile, iar amprenta lor rămâne definitivă. Soljeniţîn este unul dintre aceşti creatori, căci Gulagul este un arhetip al istoriei noastre contemporane."*[236] Din această prezentare se desprinde faptul că dizidența lui Soljeniţîn, dincolo de caracterul ei oarecum spectaculos, are în spate un mod de viață care trebuie cunoscut, deoarece modul său de viață și faptele sale de zi cu zi explică puterea sa de a se opune unui regim nivelator și distrugător de conștiințe. Extrapolând, putem înțelege lupta anticomunistă a deținuților politici români, cunoscând modul lor de viață dinainte de încarcerare, cel pe care se sprijină rezistența lor la tăvălugul marxist și ateist, mod de viață care este asemeni acelui concept-

[236] Serge Moscovici- *Influență socială și schimbare socială*, p.288-289

imagine ce premerge propriul discurs, acea idee-sursă care dă valoare conceptului și face, așa cum am menționat mai sus, ca discursul să fie convingător. La acest mod de viață simplu suntem chemați să ne întoarcem pentru a putea recrea memoria colectivă și a reface legătura pierdută dintre intenții și discurs, dintre gândire și acțiune, dintre informație și semnificație.

CONCLUZII

Din cercetarea surselor bibliografice cu mărturiile deținuților politici, precum și a lucrărilor de psihologie socială rezultă că spațiul carceral, cu grupurile sociale existente acolo, modifică substanțial psihologia individuală, iar relațiile individ-grup, grup-individ și grup-grup sunt și ele marcate de particularități specifice. Se constată însă că toate influențele sociale care au loc se înscriu pe linia unor cercetări de specialitate și se pot încadra în teoriile psihosociale existente, desigur cu modificările, adăugirile sau nuanțările determinate de mediul carceral.

Am realizat o scurtă analiză a profilului victimei regimului de detenție, precum și a profilului torționarului. Desigur, acest excurs în universul interior al celor două categorii umane principale existente în temnițele comuniste este departe de a epuiza această temă extrem de vastă.

La nivelul individual al victimei, am văzut că spațiul de detenție, tratamentul inuman, torturile cumplite

la care erau supuși deținuții, chinurile cauzate de condițiile extreme- foame, frig- precum și umilințele nesfârșite și teroarea continuă, exercită presiuni uriașe asupra eului individual și au tendința să rescrie schemele de sine existente la nivelul său. Se dă o luptă acerbă pentru ca eul să nu-și piardă individualitatea și să nu-i fie pulverizate valorile într-un neant ontologic. În lupta aceasta, un rol extrem de important în sprijinul deținutului îl au reprezentările sale despre lume și modul cum sunt alcătuite schemele de sine care determină această viziune, știut fiind că, potrivit lui Kurt Lewin, acestea determină comportamentul.

Se constată că cel mai bine au rezistat la mediul de detenție cei care au avut un univers interior clădit pe valorile credinței în Dumnezeu, ale dragostei de oameni, de țară și pentru care curajul, demnitatea, cinstea, altruismul erau componente esențiale ale structurilor lor cognitive. Aceștia erau cel mai greu de înfrânt, din rândurile lor foarte greu sau deloc se puteau recruta delatori sau viitori torționari. Aici avem grupul așa-zis al misticilor, cu Valeriu Gafencu, Virgil Maxim, Anghel Papacioc, Radu Gyr, Ioan Ianolide, Nicu Steinhardt,

Marin Naidim, Richard Wurmbrandt şi alţii. Totodată, cei care se sprijineau pe valori intelectuale şi o cultură bogată, aveau un puternic reazem psihologic care le dădea resurse să nu-şi piardă omenia, cum ar fi Lena Constante, Nicolae Mărgineanu, Constantin Florin Pavlovici şi alţii.

Aceste valori, care alcătuiesc schemele de sine, le dădeau posibilitatea deţinuţilor să se refugieze într-un univers interior care adesea s-a dovedit a fi inexpugnabil. De menţionat sunt multele cazuri de anonimi care au rezistat şi care reprezintă poate cea mai largă categorie, aceasta fiind reprezentată cu cinste de memoriile sau mărturiile orale consemnate de diverşi cercetători şi care arată cum oameni simpli, fără multă pregătire, s-au dovedit a fi, datorită acestor valori, adversari de temut ai regimului opresiv. Dintre aceştia menţionăm pe Anița Nandriș-Cudla şi pe protagoniştii volumului de mărturii *Să nu ne răzbunaţi*, realizat de monahul Moise, de la Mănăstirea Oaşa.

În cazul torţionarului, se constată în majoritatea cazurilor absenţa acestor valori, iar acolo unde se regăsesc valori intelectuale, acestea sunt pervertite datorită absenţei celor morale, aşa cum este cazul anchetatorului

lui Constantin Noica. În general, torționarii erau selectați din categoria oamenilor inculți dar cu pretenții, frustrați și invidioși pe munca și realizările celorlalți, din rândul oportuniștilor, ale căror reprezentări despre lume erau minime și se rezumau la spectrul biologic, aceștia putând coborî sub nivelul uman fără multe procese de conștiință.

Mediul concentrațional este și el un factor decisiv de influență, atât psihologică, dar și psihosocială, fie că este constituit din celulele sordide ale temniței, fie din spațiile imense și deprimante ale Bărăganului sau Siberiei sau din mediul social existent aici. Acestea determină presiuni psihologice care își pun amprenta pe relațiile sociale existente, aspect pe care l-am analizat în capitolul rezervat grupurilor sociale. Grupurile reliefate sunt încadrate simbolic și oarecum generalizant, dacă nu simplist, în supraviețuitori, înfrânți ori resemnați și trădători sau turnători, dar fiecare caz este unic în felul lui și, desigur, are particularitățile sale care nu se pot regăsi în cuprinsul lucrării.

De asemenea, am rezervat un spațiu foarte redus turnătorilor, deoarece am considerat mai important să dezvălui potențele care au determinat rezistența la

represiune, decât să alocăm prea mult pentru aceia care erau o largă categorie în epocă, existentă chiar și în societatea aflată în așa-zisa „libertate", pe care cineva o numea sugestiv „închisoarea de dincolo de gratii."

Nu am abordat în prezenta lucrare universul concentrațional al lagărelor de muncă forțată, cum ar fi Canalul, sau coloniile de muncă de la Periprava, sau din Balta Brăilei, datorită vastității acestei tematici care poate va fi abordată într-o lucrare viitoare, statutul psihosocial al deținuților din aceste lagăre fiind foarte complex, însumând pe cel din temnițe și din satele deportaților cu domiciliu obligatoriu.

În ultima parte a lucrării, am încercat să construim o imagine scurtă dar sugestivă privind modul cum funcționează reprezentările sociale și memoria socială. Psihosociologii consideră ca această memorie este un suport identitar pentru diferitele comunități umane, și asistăm în perioada contemporană parcă la un asalt al acestei memorii. De aceea, am considerat că păstrarea acestei memorii este importantă și ea trebuie perpetuată.

Regimul comunist din România este o parte importantă a istoriei naționale, iar deținuții politici,

selectați din rândurile luptătorilor anticomuniști, al celor care n-au vrut să colaboreze, sau al celor care și-au afirmat cu curaj și demnitate desolidarizarea, considerăm că trebuie să reprezinte un element identitar pentru poporul român și pentru lupta sa de afirmare ca națiune demnă în Europa și în lume.

Conservarea acestei memorii colective nu se poate face decât prin promovarea luptei și suferinței unei generații care nu a vrut să se supună fiarei roșii, lucru cu putință de realizat prin lucrări de specialitate, conferințe și seminarii, prin întâlniri tematice, comemorative, în școli și universități, prin înființarea de muzee și case memoriale care să servească generațiilor viitoare de model și sprijin într-o lume care se dovedește a fi din ce în ce mai dificilă și în care identitatea individului și a comunităților pare tot mai greu de regăsit.

BIBLIOGRAFIE

A. Lucrări memorialistice, de analiză, eseuri, culegeri de documente, studii, istorie orală.

Andronescu Demostene- *Reeducarea de la Aiud*, Ed. Manuscris, Piteşti, 2018

Arendt Hannah- *Originile totalitarismului*, Humanitas, Bucureşti, 1994, p.602

Bacu Dumitru- *Piteşti. Centru de reeducare studenţească,* Ed. Atlantida, Bucureşti, 1991.

Bejan, Dimitrie- *Satul blestemat*, Ed. Ileana, Bucureşti, f.a.

Boicu Dragoş (ed.)- *La limita rezistenţei, un martirologiu alternativ*, Ed. Agnos, Sibiu, 2017

Bordeianu Dumitru- *Mărturisiri din mlaştina disperării*, Ed. Gama, Bucureşti, 1995

Calestru Vasile- *Martiraj în Bărăgan. Lăteşti*, Casa Editorială Demiurg, Iaşi, 2016

Cesereanu Ruxandra- *Călătorie spre centrul infernului, Memorialistica şi literatura închisorilor şi lagărelor comuniste*, Ed. Manuscris, Piteşti, 2018

Constante Lena- *Evadarea tăcută*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 2013

Crainic Nichifor- *Am cunoscut iadul! Mărturii din închisoare*, 1947-1962, Ed. Floare Albă de Colţ, Bucureşti, 2015

Gyr Radu- *Sângele temniţei. Stigmate*, Ed. Lucman, Bucureşti, 2009

Grebenea Nicolae- *Amintiri din întuneric*, vol. I, Ed. Blassco, Bucureşti.

Hulber Maria- *Memorialistica detenţiilor postbelice româneşti*, Ed. Ratio et Revelatio, Oradea, 2015

***- *Ianolide Ioan, Deţinutul profet,* Ed. Îngrijită la mănăstirea Diaconeşti, Ed. Bonifaciu, Bucureşti, 2009

Ianolide Ioan- *Întoarcerea la Hristos*, document pentru o lume nouă, Ed. Bonifaciu, Bucureşti, 2012

Ierunca Virgil- *Fenomenul Piteşti*, Humanitas, Bucureşti, 1990,

Ioniţă Nicu- *Experimentul Piteşti. Spălarea creierului şi reeducarea prin tortură în România comunistă,* Ed. Eikon, Bucureşti, 2016

Mareş Clara- *Fundamentele experimentului Piteşti. Manualul comunist de instrucţiuni privind războiul*

psihopolitic, CNSAS, Arhivele securității, vol II, Ed. Nemira, 2004,

Maxim Virgil- *Imn pentru crucea purtată*, Editura Babel, Bacău, 2012

Mărgineanu Nicolae- *Mărturii asupra unui veac zbuciumat,* Ed. Fundației culturale române, București, 2002

Moldovan B. Silviu (coord)- Arhivele securității, vol. II, Ed. Nemira, 2006

Mureşan Alin-*Piteşti, Cronica unei sinucideri asistate*, Ed. Manuscris, Piteşti, 2007

Nandriş-Cudla Anița- *20 de ani în Siberia. Amintiri din viață,* Ed. Humanitas, 2016

Petrişor Marcel- *Cumplite încercări, Doamne! Din casimca Jilavei în zarca Aiudului,* Ed. Manuscris, Piteşti, 2017

Popa Nicolai- *Coborârea în iad- Fenomenul Piteşti*, Piatra Neamț, 1998

Popa Ilie (ed.)- *Experimentul Piteşti.* Comunicări prezentate la Simpozionul "Experimentul Piteşti-reeducarea prin tortură", ediția a II-a, Piteşti, 2003, Fundația Culturală Memoria, Filiala Argeş.

Popa Ilie (ed.)- *Experimentul Piteşti,* Comunicări prezentate la Simpozionul "Experimentul Piteşti-reeducarea prin tortură", ediţia a II-a, Piteşti, 2003, Fundaţia Culturală Memoria, 2004

Popa Ilie (ed.)- *Experimentul Piteşti.* Comunicări prezentate la Simpozionul "Experimentul Piteşti-Reeducarea prin tortură", ediţia a XV-a, Piteşti, 2015, Fundaţia Culturală Memoria, Filiala Argeş.

Purcărea Nicolae- *Urlă haita...,* Fundaţia Sfinţii închisorilor, Bucureşti, 2012

Răduleanu Galina- *Repetiţie la moarte, Din spatele gratiilor*, Ed. Manuscris, Piteşti, 2017

Rusan, Romulus (ed.)- *Analele Sighet nr.7, anii 1949-1953, Mecanismele terorii*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 1999

Rusan, Romulus (ed.)- *Analele Sighet nr.10, anii 1971-1989, Cronica unui sfârşit de sistem*, Bucureşti, Fundaţia Academia Civică, 2003

Sămânţă Marcel- *Desculţ printre cuiburi*, Ed. Mirton, Timişoara, 2016

Sămânţă Marcel- *Deportaţii în Bărăgan - Comunităţile D.O.,* Ed. Mirton, Timişoara, 2018

Vultur Smaranda- *Istorie trăită. Istorie povestită.*, Ed. Amarcord, Timişoara, 1997

Vişovan Marius- *Martirii sunt printre noi*, Ed. Evdokimos, Bucureşti, Fundaţia Profesor George Manu, 2016

***- *Sfântul închisorilor- Mărturii despre Valeriu Gafencu*, adunate şi adnotate de monahul Moise, Alba Iulia, 2007

****- *Să nu ne răzbunaţi! Mărturii despre suferinţele românilor din Basarabia*, adunate de monahul Moise, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2012

B. Lucrări ştiinţifice.

Chelcea Septimiu- *Psihosociologie*, Ed Polirom, Iaşi, 2010

Gavreliuc Alin- *Psihologia socială şi dinamica personalităţii,* Ed. Polirom, Iaşi, 2019

Iluţ Petru- *Psihologie socială şi sociopsihologie. Teme recurente şi noi viziuni*, Ed. Polirom, Iaşi, 2009

Moscovici Serge- *Influenţă socială şi schimbare socială*- Ed. Polirom, Iaşi, 2011

Moscovici Serge, Markova Ivana- *Psihologia socială modernă*, Ed. Polirom, Iaşi, 2011

Neculau Adrian- *Psihologie socială, Aspecte contemporane*, Ed. Polirom, Iaşi, 1996

Neculau Adrian (coord)- *Psihologie socială. Aspecte contemporane*, Ed. Polirom, Iaşi, 1996

Popoviciu Salomea- *Psihologia socială, O abordare contextuală a individului ca actor social,* Emanuel University Press, Oradea, 2013

Rada Cornelia, Peltea Bogdana Bianca- *Psihologia socială- Dinamica grupurilor*, Editura universitară, Bucureşti, 2014

Roquette Michel-Louis (coord)- *Gândirea socială Perspective fundamentale şi cercetări aplicate*, Ed Polirom, Iaşi, 2010

Zimbardo Phil- *Efectul Lucifer. De la experimentul concentraţionar Stanford la Abu Ghraib*, Ed Nemira, Bucureşti, 2009

C. Reviste. Publicaţii.

Arhiva Asociaţiei foştilor deţinuţi politici, *Din documentele rezistenţei*, nr.6, 1992

Memoria, *Revista gândirii arestate*, Editată de Uniunea Scriitorilor din România, Nr.1, 1990

Memoria, *Revista gândirii arestate*, Editată de Uniunea Scriitorilor din România, Nr.5, 1991

Memoria, *Revista gândirii arestate*, Editată de Uniunea Scriitorilor din România, Nr.7, 1992

Memoria, *Revista gândirii arestate*, Editată de Uniunea Scriitorilor din România, Nr.11, 1994

Memoria, *Revista gândirii arestate*, Editată de Uniunea Scriitorilor din România, Nr.23, 1998

REZISTENȚĂ DUHOVNICEASCĂ ÎN TEMNIȚELE COMUNISTE

IANCU GABRIEL

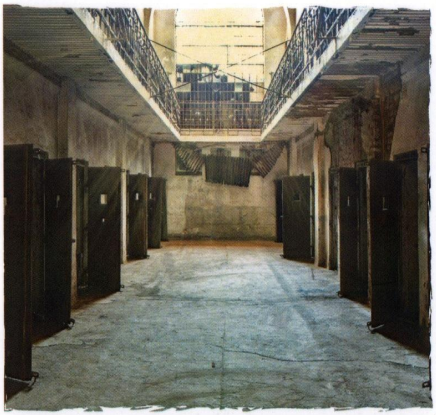

ISBN 978-973-0-31460-1